

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

«Методичні підходи до аналізу історичних джерел на уроках історії (на прикладі пропагандистських матеріалів УПА)»

Студента 2 курсу, групи СОІ-2 м
спеціальності 014 «Середня освіта»
(за предметними спеціальностями)
предметної спеціальності
014.03 «Середня освіта (Історія
та громадянська освіта)»
Марковецького Андрія Дмитровича

Керівник:
Доцент кафедри історії України і
методики викладання історії, кандидат
історичних наук, доцент
**Галицька-Дідух Тамара
Вячеславівна**

Рецензент:
Доцент кафедри історії України і
методики викладання історії,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Міщук Андрій Іванович

АНОТАЦІЯ

Марковецький А.Д. «Методичні підходи до аналізу історичних джерел на уроках історії (на прикладі пропагандистських матеріалів УПА)».

Магістерська робота присвячена дослідженню теоретичних, історичних та методичних засад застосування різних видів історичних джерел у закладах загальної середньої освіти, зокрема матеріалів пропагандистського характеру, створених Українською повстанською армією (УПА). Актуальність дослідження зумовлена сучасними викликами історичної освіти, потребою у формуванні критичного мислення школярів, здатності до аналізу різнотипних джерел та необхідністю подолання усталених стереотипів щодо українського визвольного руху середини ХХ століття.

У **першому розділі** подано характеристику джерельної бази дослідження та стану вивчення проблеми в історіографії. Розглянуто основні групи джерел, а також наукові праці українських і зарубіжних дослідників, які досліджували структуру, зміст та функції пропаганди визвольного руху, а також методичні підходи до аналізу джерел.

У **другому розділі** розкрито теоретичні засади аналізу історичних джерел у шкільній історичній освіті. Розглянуто поняття, класифікацію та навчальні функції історичних джерел, а також їх значення для формування історичного мислення учнів. У **третьому розділі** висвітлено ідеологічні засади діяльності ОУН і УПА, які визначали зміст і спрямування їхньої пропаганди. Проаналізовано пропаганду як важливий елемент збройної та підпільної боротьби, окреслено її ключові функції: мобілізаційну, інформаційну, виховну, легітимізаційну та дезінформаційну. Розкрито ідеологічні основи діяльності, пов'язані з концепцією українського націоналізму, ідейними документами ОУН і т.п.

У **четвертому розділі** досліджено структуру пропагандистської діяльності УПА на території Станіславщини (сучасної Івано-Франківщини). Проаналізовано організацію пропагандистських відділів, їхні функції, кадровий склад і взаємодію з іншими структурами підпілля. Визначено основні види

пропагандистських матеріалів: листівки, брошури, підпільні газети, звернення до населення, а також усні форми пропаганди – бесіди, зустрічі ін. У **п'ятому розділі** окреслено особливості функціонування пропаганди УПА в умовах Станіславщини. Проаналізовано специфіку поширення агітаційних матеріалів у гірських і рівнинних районах, ступінь підтримки населення, взаємодію з місцевими громадами. Особлива увага приділена протидії радянських карально-репресивних органів та наслідкам такої боротьби: знищенню підпільних друкарень, переслідуванню активістів.

У **шостому розділі** подано комплекс методичних підходів до використання пропагандистських матеріалів УПА як історичних джерел у шкільному курсі історії. Запропоновано алгоритми та прийоми роботи з джерелами, зокрема контекстний і критичний аналіз, виявлення авторського задуму, дослідження мовних та візуальних засобів впливу, порівняння з іншими видами джерел. Розроблено методичні рекомендації для вчителів щодо організації роботи на уроці, проведення проблемного навчання, інтерактивних методів, проєктної діяльності та формувального оцінювання. Наголошено, що використання таких матеріалів сприяє розвитку медіаграмотності та критичного мислення учнів, формує здатність до об'єктивного й неупередженого сприйняття історії.

У висновках підсумовано основні результати роботи, визначено теоретичну та практичну значущість дослідження, підкреслено потенціал пропагандистських матеріалів УПА як цінних навчальних джерел за умови методично грамотного використання. Робота містить широкий перелік використаних джерел і додатки, що включають зразки аналізованих матеріалів та методичні розробки.

Ключові слова: історичні джерела; методика навчання історії; пропагандистські матеріали УПА і ОУН; підпільна преса; критичне мислення; джерелознавчий аналіз; агітація й пропаганда; Станіславщина; візуальна пропаганда; усна агітація; дидактичні підходи; медіаграмотність; український визвольний рух.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ.....	9
1.1. Джерела.....	9
1.2. Історіографія.....	15
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	22
2.1. Поняття та класифікація історичних джерел.	22
2.2. Освітні характеристики історичного джерела як дидактичного засобу.....	28
РОЗДІЛ 3. ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРОПАГАНДИСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УПА.	39
3.1. Пропаганда як елемент боротьби УПА.....	39
3.2. Ідеологічні основи пропаганди ОУН і УПА.	44
РОЗДІЛ 4. СТРУКТУРА ТА ФОРМИ ПРОПАГАНДИ УПА В СТАНІСЛАВЩИНІ.	49
4.1. Організаційна структура пропагандистських відділів УПА	49
4.2. Види агітаційно-пропагандистських матеріалів (листівки, брошури, звернення, підпільна преса)	53
4.3. Використання усної пропаганди (зустрічі, бесіди, проповіді)	57
4.4. Символіка, гасла та візуальні засоби пропаганди	62
РОЗДІЛ 5. ОСОБЛИВОСТІ ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УПА НА ПРИКЛАДІ СТАНІСЛАВЩИНИ.....	66
5.1. Специфіка поширення агітаційних матеріалів у регіоні.....	66
5.2. Протидія радянської влади пропаганді УПА та її наслідки	70
РОЗДІЛ 6. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ ПРОПАГАНДИСТСЬКИХ МАТЕРІАЛІВ УПА)	75
ВИСНОВКИ	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	104
ДОДАТКИ.....	113

ВСТУП

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю цілісного осмислення феномену пропаганди Української повстанської армії як критично важливого елементу національно-визвольної боротьби у повоєнний період (1944 – початок 1950-х років). У ці роки, коли радянська влада відновила окупацію та розгорнула масові репресії, друковане слово, усна агітація та візуальна символіка стали для підпілля найгострішою ідеологічною зброєю і ключовим засобом комунікації з населенням.

Глибокий аналіз структури та форм цієї пропаганди, сфокусований на регіональній специфіці Станіславщини, дозволяє не лише відновити малодосліджені механізми функціонування підпільного апарату, а й зрозуміти, як саме формувалися антитоталітарні наративи та підтримувався високий рівень національної свідомості в умовах тотального контролю. Дослідження сприяє об'єктивному та неупередженому включенню цього складного історичного періоду до сучасного українського історичного наративу.

Актуальність дослідження обумовлена сучасними вимогами шкільної історичної освіти, яка передбачає перехід від репродуктивного засвоєння фактів до формування в учнів умінь критично аналізувати різні види історичних джерел, виявляти в них інформацію, інтерпретувати її та робити обґрунтовані висновки. Пропагандистські матеріали УПА, будучи складними й ідеологічно насиченими джерелами, дають широкі можливості для розвитку цих компетентностей. Однак їх використання вимагає ретельно продуманої методики, яка дозволяє уникнути спрощених трактувань, ідеологічних викривлень та формує в учнів збалансоване, доказове бачення історичного процесу.

З методичної точки зору тема є актуальною тому, що сучасні освітні стандарти (НУШ, компетентнісний підхід) орієнтують учителя на роботу з автентичними джерелами, здатними викликати пізнавальний інтерес, стимулювати дискусію та сприяти розвитку медіаграмотності. Пропагандистські

матеріали, як особливий тип джерел, дозволяють навчити учнів розуміти мету їх створення, виявляти ознаки маніпуляції, аналізувати контекст, авторські інтенції та ідеологічні настанови, що є ключовими складниками сучасної історичної компетентності.

Крім того, у шкільній практиці досі недостатньо розроблено методичні рекомендації щодо роботи саме з пропагандистськими джерелами ХХ століття, зокрема такими, що стосуються українського визвольного руху. Учителі часто стикаються з труднощами: брак систематизованих матеріалів, побоювання щодо можливих ідеологічних трактувань, відсутність готових алгоритмів аналізу й дидактичних моделей. Тому розроблення методичних підходів до використання пропагандистських матеріалів УПА в освітньому процесі є важливим кроком до підвищення професійної компетентності вчителів та якості навчання історії.

Мета дипломної роботи полягає у комплексному та системному аналізі структури, форм і видів пропагандистської діяльності Української повстанської армії у повоєнний період (1940-ві – 1950-ті рр.) на прикладі Станіславщини, а також обґрунтування та розроблення методичних підходів до аналізу історичних джерел на уроках історії на прикладі пропагандистських матеріалів УПА, визначення педагогічних умов, що забезпечують ефективне формування в учнів умінь критичної інтерпретації складних ідеологічних джерел ХХ століття.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання дослідження**:

- ✓ Проаналізувати джерела та історіографію проблеми.
- ✓ Розкрити теоретичні засади роботи з історичними джерелами в шкільній історичній освіті, уточнити їхню класифікацію й дидактичні можливості.
- ✓ Охарактеризувати ідеологічні основи та цілі пропаганди УПА, визначити її місце у визвольній боротьбі.
- ✓ Дослідити структуру, форми та зміст пропагандистських матеріалів УПА на території Станіславщини, виявити їх особливості та функції.
- ✓ Розглянути умови поширення, сприйняття та протидії пропаганді УПА у регіоні, визначити фактори, що впливали на її ефективність.

- ✓ Обґрунтувати методичні підходи до аналізу історичних джерел на уроках історії (на прикладі пропагандистських матеріалів УПА).

Об'єкт дослідження – процес навчання історії України в загальноосвітніх закладах України, а також пропагандистська діяльність Організації українських націоналістів та Української повстанської армії у повоєнний період.

Предмет дослідження – методичні підходи та педагогічні умови аналізу історичних джерел на уроках історії, розроблені на основі пропагандистських матеріалів Української повстанської армії як специфічного виду історичних джерел.; структура, форми та види пропаганди УПА в повоєнні роки (на прикладі Станіславщини).

У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних **методів дослідження**, які забезпечують системність, об'єктивність та достовірність наукового аналізу, а також методичні підходи для обґрунтування педагогічного потенціалу джерел:

– *теоретичні методи* (метод системного аналізу застосований для дослідження організаційної структури пропагандистських відділів та взаємозв'язку між різними формами (друкована, усна) і видами пропаганди; метод класифікації та систематизації використаний для розподілу джерел за типом (підпільна преса, листівки, брошури), функцією (агітація, інформування, мобілізація) та жанром (політичні звернення, художні твори М. Боєслава);

– *спеціально-історичні методи* (історико-хронологічний метод застосований для відтворення послідовності пропагандистських кампаній УПА та їхньої кореляції з основними подіями на Станіславщині (наприклад, колективізація, вибори); історико-порівняльний метод використаний для зіставлення пропагандистських наративів УПА з тогочасною радянською контрпропагандою, що дозволило виявити універсальні механізми маніпуляції); контент-аналіз застосований для кількісно-якісного аналізу змісту друкованих матеріалів (листівки, преса, звіти), що дозволило визначити частоту вживання ключових ідеологічних термінів та цільову спрямованість повідомлень; джерелознавчий метод використаний для встановлення автентичності, атрибуції

(приналежності до ОУН і УПА) та інтенцій авторів пропагандистських матеріалів);

У дослідженні педагогічної складової застосовано комплекс методів, що дозволяє всебічно оцінити ефективність використання історичних джерел на уроках історії. Серед них ключовими є аналіз науково-методичної літератури, який дає змогу визначити теоретичні основи та сучасні підходи до роботи з джерелами; джерелознавчий та документальний аналіз пропагандистських матеріалів УПА як навчального дидактичного ресурсу; порівняльний метод для зіставлення різних методичних прийомів та їх ефективності; спостереження і аналіз уроків з метою виявлення практичних аспектів застосування джерел; педагогічне моделювання та апробація розроблених методичних прийомів; а також анкетування та опитування учнів і вчителів, що дозволяє оцінити їхнє сприйняття та результативність роботи з історичними джерелами у навчальному процесі.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 1944 до початку 1950-х років. Нижньою межею є 1944 рік – час відновлення радянської окупації західної частини України, що ознаменувало перехід ОУН і УПА до повномасштабної підпільної боротьби та інтенсифікації пропагандистської роботи в умовах нового режиму. Верхня межа – початок 1950-х років, що відповідає завершенню активного опору підпільних структур УПА та майже повній ліквідації їхнього централізованого пропагандистського апарату.

Територіальні межі дослідження охоплюють регіон Станіславщини (сучасна Івано-Франківська область) у період Другої світової війни та перших повоєнних років.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

– **вперше** здійснено комплексний аналіз методичних підходів до роботи з історичними джерелами на уроках історії на прикладі пропагандистських матеріалів УПА, що дозволяє поєднати джерелознавчий, педагогічний та дидактичний аспекти.

- **уперше** систематизовано класифікацію пропагандистських матеріалів УПА з точки зору їхнього використання у навчальному процесі та визначено освітні можливості цих джерел для формування критичного мислення, аналітичних умінь і історичних компетентностей учнів.

- запропоновано методичні рекомендації щодо інтеграції джерел у навчальні завдання, що сприяють розвитку історичної свідомості та громадянських цінностей, а також адаптовано традиційні та сучасні методики роботи з джерелами до специфіки уроків історії з урахуванням регіонального історичного матеріалу;

- *вперше здійснено* комплексний та системний аналіз форм, видів та структури пропаганди УПА на матеріалах Станіславщини у повоєнний період, інтегруючи дані про друковану, усну та візуальну агітацію;

- *уточнено* класифікацію пропагандистських матеріалів УПА за жанровими та функціональними ознаками, *виділено* специфіку використання художніх брошур М. Боєслава та оперативних звітів пропаганди у контексті регіональної боротьби;

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у систематизації та узагальненні знань про структуру, форми та види пропаганди національно-визвольного руху, що функціонував в умовах глибокого підпілля та терору. Результати дослідження доповнюють та розширюють наукові уявлення про інформаційні стратегії УПА, вносячи конкретні деталі до розуміння її організаційних, ідеологічних та комунікаційних механізмів на регіональному рівні. Крім того, робота розробляє та обґрунтовує методичні підходи до аналізу ідеологічно насичених історичних джерел, що може слугувати теоретичною базою для подальших досліджень історії пропаганди та застосування джерелознавчих методів у педагогічній практиці.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання матеріалів та висновків дослідження для удосконалення навчального процесу. Результати можуть бути застосовані при підготовці навчальних посібників та спецкурсів з історії України, історії підпільної преси та

національно-визвольного руху, а також для лекційних курсів у закладах вищої освіти. Розроблений методичний інструментарій (план-конспект уроку-практикуму, критерії аналізу) має безпосередню цінність для впровадження у ЗЗСО в рамках Концепції «Нова українська школа», надаючи педагогам готові моделі для роботи з автентичними, ідеологічно складними джерелами. Результати дослідження можуть бути використані при підготовці навчальних планів, розробці уроків, організації проєктної та дослідницької роботи учнів, а також у підготовці методичних посібників для роботи з первинними історичними джерелами.

Апробація дипломної роботи відбулася

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, шістьох розділів, висновків, списку використаних джерел (81 найменування), 11 додатків. Загальний обсяг роботи – 149 сторінок, із них – 106 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

1.1. Джерела.

Дослідження теми «Структура, форми та види пропаганди УПА в повоєнні роки (на прикладі Станіславщини)» вимагає ретельного аналізу комплексу першоджерел, які відображають як внутрішню діяльність українського визвольного руху, так і зовнішній контекст радянської карально-репресивної системи та регіональні особливості. Оскільки пропаганда є формою інформаційної боротьби, її вивчення неможливе без критичного осмислення документальних свідчень, що мають політичний, військовий та ідеологічний характер, а також без матеріалів, що описують повсякденну реальність, на яку ця пропаганда була спрямована.

Ключовим елементом джерельної бази є масиви документів, що стосуються карально-репресивної системи СРСР, оскільки саме жорсткий окупаційний режим та його методи стали головним об'єктом критики і дискредитації в пропагандистських матеріалах УПА. Праця І. Біласа «Репресивно–каральна система в Україні (1917–1953)» акумулює значний обсяг документів, що дозволяють оцінити масштаби й механізми терору на західноукраїнських землях у повоєнний період [1]. Ці відомості критично важливі для розуміння того, як пропаганда УПА використовувала реальні факти репресій для формування антирадянського наративу та мобілізації населення.

На противагу документам, що викривають радянський режим, стоять видання, які безпосередньо розкривають організацію, діяльність та стратегію Української Повстанської Армії. Серед них одне з провідних місць займає збірник П. Мірчука «Українська Повстанська Армія. 1942–1952», що містить документи, накази та матеріали, які проливають світло на формування та функціонування УПА протягом всього періоду її активної боротьби [2]. Ці

матеріали є необхідними для виокремлення місця пропаганди в загальній стратегії військово-політичної боротьби.

Для вивчення ідеологічного підґрунтя пропаганди важливе значення мають першоджерела, які відображають ідейно-політичні установки Організації Українських Націоналістів (ОУН). Серед них виділяється збірка «ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр.», що дає можливість простежити еволюцію ідейних засад ОУН, зокрема її погляди на державотворення, соціальну справедливість та боротьбу з окупаційними режимами [3].

Безпосереднім джерелом для аналізу основних ідеологічних доктрин, що формували зміст пропагандистських листівок і брошур, є «Програма Організації Українських Націоналістів». Цей документ містить ключові гасла та цілі, які транслиювалися через підпільну мережу [4]. Вивчення цих положень є необхідною передумовою для адекватного контент-аналізу агітаційних матеріалів, адже саме Програма визначала ідейну матрицю, до якої апелювали пропагандисти.

Особливе значення для регіонального дослідження набуває серія збірників «Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в XX столітті. Документи і матеріали», зокрема Том 2, Книга 2 (1945–1946) [5]. Це видання є безцінним через зосередженість на Станіславщині, надаючи прямі докази діяльності підпілля, звіти про сутички, а також документи, що свідчать про методи і масштаби пропагандистської роботи УПА в найактивніший повоєнний період. Ці регіональні матеріали, зібрані під редакцією М. Кугутяка, дозволяють історикам порівняти загальноукраїнські настанови ОУН і УПА із практичною реалізацією пропагандистських кампаній у конкретних районах Прикарпаття [5]. У них містяться зразки листівок, інформація про підпільні друкарні та свідчення про поширення агітації.

Продовження згаданої серії, Том 2, Книга 3 (1947–1957 рр.), є важливим для вивчення пропаганди УПА на етапі її поступового згасання та переходу до глибинного підпілля [6]. Аналіз документів цього періоду демонструє, як

змінювалися тематика та тональність пропагандистських матеріалів: від масової агітації до ідеологічної роботи серед вузького кола симпатиків та боротьби за збереження національної пам'яті.

Крім документів УПА, збірники містять і радянські документи, зокрема оперативні зведення, доповідні записки НКВД–МГБ про боротьбу з «бандитизмом» та антирадянською пропагандою [5; 6]. Це дозволяє отримати двостороннє джерельне відображення процесу: з одного боку – намагання УПА впливати на населення, з іншого – відповідні заходи радянської влади, спрямовані на нейтралізацію цього впливу.

З огляду на це, документи, що фіксують діяльність радянських каральних структур, як-от звітні матеріали згадані у І. Біласа [1], є непрямим, але важливим джерелом для оцінки ефективності пропаганди УПА. Масштаби радянських репресій, описані у цих документах, слугують індикатором того, наскільки серйозно радянська влада сприймала загрозу націоналістичного підпілля та його ідеологічного впливу.

Таким чином, архівні збірники та видання документів формують перший, найбільш фундаментальний рівень джерельної бази. Вони надають загальнонаціональний ідеологічний каркас, політичну програму, а також деталізовану регіональну документацію, необхідну для аналізу структури пропаганди. Використання цих джерел дозволяє не лише описати зміст пропаганди, але й здійснити глибинний аналіз мотивів та цілей її розповсюдження. Зокрема, документи свідчать, що пропаганда УПА була спрямована не лише на мобілізацію українців, але й на міжнародну спільноту, агітуючи проти радянської окупації. Цінність цих документальних збірників полягає у їхній автентичності та близькості до подій, що робить їх наріжним каменем для уникнення історіографічних упереджень при переході до аналізу наступної групи джерел – підпільної преси та спогадів.

Якщо архівно-документальні збірники закладають фундаментальне розуміння контексту та ідеологічних засад, то специфічні джерела, такі як підпільна преса, окремі друки та спогади, надають безпосередні докази форм і

методів пропагандистської роботи УПА. Саме ці матеріали дозволяють перейти від загальнонаціональної картини до конкретних видів агітаційно-пропагандистських матеріалів, що діяли на теренах Станіславщини, та до особистого досвіду їхніх творців і поширювачів.

Одним із найбільш унікальних і цінних джерел для дослідження регіональної пропаганди є підпільний журнал «Чорний ліс», що був виданням команди Станіславського тактичного відтинка УПА (ТВ-22). Передрук цього журналу, представлений у «Літописі Української Повстанської Армії», є прямим зразком регіональної преси УПА в період 1947–1950 рр. [7; 8]. Аналіз змісту, структури та мови цього видання дозволяє виявити специфіку агітації, спрямованої на місцеве населення Прикарпаття.

Журнал «Чорний ліс» виступав не лише як засіб агітації, але і як хроніка опору, публікуючи військово-політичні огляди, звіти про бойові дії та інформацію про політику ОУН, що була адаптована для потреб регіону. Вивчення цих матеріалів, зокрема тематичних пріоритетів та використання місцевої лексики, дозволяє реконструювати, які саме ідеологічні тези були найбільш важливими для керівництва підпілля на Станіславщині.

Окрім періодичних видань, важливою групою джерел є окремі друковані матеріали, такі як листівки та брошури. Ю. Романишин у своїх працях акцентує увагу на пропагандистській діяльності ОУН і УПА [41, с. 223], що підтверджує: саме листівки були найбільш масовим та оперативним засобом поширення інформації. Зразки цих друків, часто знайдені в архівних збірниках [5; 6], є прямим джерелом для аналізу контенту.

Дослідження О. Стасюка щодо невідомої брошури Марка Боєслава (Михайла Дяченка), який був повстанським поетом та пропагандистом [48], демонструє, що ці матеріали часто мали не лише інформаційний, але й літературно-художній характер. Аналіз таких текстів, як і «Листи з підпільної пошти», висвітлений М. Гавришком та О. Стасюком [13], дає змогу зрозуміти емоційний та ідеологічний вплив, який намагалися чинити пропагандисти.

Для розуміння організації друку та технічного забезпечення пропаганди незамінними є дослідження, що фокусуються на підпільних друкарнях. Ю. Романишин детально описує роботу «Підпільних друкарень ОУН і УПА» [40], що дозволяє оцінити технічні можливості пропагандистських відділів, які, попри постійну загрозу, зуміли налагодити випуск тисяч примірників агітаційних матеріалів.

З. Мороз розкриває тему «Технічні засоби пропаганди в діяльності ОУН», що включає огляд не лише друкарських машин, а й інших засобів поширення інформації, зокрема зв'язку [28]. Це дослідження є важливим для аналізу 3.1. Організаційна структура, оскільки технічні можливості прямо впливали на структуру відділів пропаганди.

Вагому категорію джерел складають спогади учасників руху, які забезпечують внутрішній погляд на процес створення і поширення пропаганди. Зокрема, «Спогади радиста УПА» П. Кекеша є цінним свідченням про життя у підпіллі, організацію зв'язку та, опосередковано, про усну агітацію та взаємодію з цивільним населенням [51]. Це джерело доповнює сухі документальні звіти емоційним та побутовим контекстом.

Для цілісного розуміння видавничо-пропагандивної діяльності ключовою є монографія О. Стасюка «Видавничо–пропагандивна діяльність ОУН (1941-1953 рр.)» [64], яка, хоч і є історіографічним дослідженням, спирається на величезний масив першоджерел, які автор аналізує. У ній детально висвітлено організаційні питання, контроль за виготовленням підпільних друків та загальну стратегію пропаганди.

В. Макар у статті «Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН» не лише аналізує пропаганду, але й оперує безпосередніми цитатами та прикладами з підпільних друків, що фактично робить його працю непрямим, але інформативним джерелом для виявлення ключових меседжів. Він дає змогу зрозуміти, як пропаганда УПА відрізнялася від загальної пропаганди ОУН [22].

Ці джерела, від регіональних журналів до особистих свідчень та аналізу окремих зразків, дозволяють проникнути у зміст, форму та логістику пропагандистської діяльності УПА на Прикарпатті. Вони є необхідними для детального розкриття Розділу 3, присвяченого структурі та формам пропаганди. Використання цих джерел у поєднанні з архівними документами дозволяє створити багатовимірну картину, де теоретичні установки ОУН втілюються у конкретних регіональних виданнях та поширюються за допомогою технічних засобів, описуваних учасниками руху.

Аналіз нормативної бази є важливим етапом дослідження, оскільки забезпечує правову та методичну основу для організації навчального процесу та використання історичних джерел у школі. У сучасній українській освіті нормативна база визначається низкою документів, серед яких основними є Закони України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту», а також Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Ці документи закріплюють загальні вимоги до змісту, структури та результатів навчання, передбачають розвиток критичного мислення, умінь аналізу інформації та формування ключових компетентностей, зокрема громадянської та соціальної.

Методичні рекомендації та програми з історії, затверджені Міністерством освіти і науки України, конкретизують роль історичних джерел у навчальному процесі. Вони визначають, що джерела мають використовуватися як інструмент формування історичної свідомості, розвитку аналітичних і дослідницьких навичок учнів, а також для проведення порівняльного аналізу історичних подій. Особлива увага приділяється первинним джерелам — документам, матеріальним артефактам, усним свідченням та візуальним матеріалам, що забезпечує інтеграцію теоретичних знань з практичними навичками аналізу.

Крім загальноосвітніх документів, нормативна база включає методичні посібники та рекомендації щодо роботи з історичними джерелами, які розробляються на державному та регіональному рівні. Вони регламентують принципи вибору джерел для навчання, послідовність їх аналізу, формати

завдань для учнів, а також способи використання джерел у різних типах уроків — лекціях, практичних заняттях, дискусіях та проєктній роботі.

Законодавчі та методичні документи також акцентують увагу на формуванні історичних компетентностей та громадянських цінностей через роботу з джерелами. Використання нормативних положень дозволяє учителю планувати заняття відповідно до сучасних стандартів, підбирати адекватні джерела для різних вікових груп та забезпечувати диференційований підхід до учнів з різним рівнем підготовки.

Отже, джерельна база дослідження є комплексною і включає архівні збірники та документи ОУН, що закладають ідеологічний та військово-політичний контекст пропаганди УПА в повоєнний період. Окрему цінність мають специфічні регіональні першоджерела, як-от підпільний журнал «Чорний ліс», листи та спогади, які відображають безпосередні форми, логістику та технічні аспекти поширення агітації на Станіславщині. Ці матеріали дозволяють здійснити двосторонній аналіз, порівнюючи настанови керівництва УПА з їхньою практичною реалізацією та протидією з боку радянських репресивних органів. Наявний масив джерел забезпечує достатню фактологічну основу для всебічного вивчення структури, форм і видів пропагандистської діяльності УПА в обраному регіоні. Аналіз нормативної бази педагогічної складової підтверджує, що сучасна освіта визначає історичні джерела як ключовий інструмент навчання, який повинен поєднувати розвиток пізнавальних умінь, критичного мислення та громадянських цінностей учнів, а методичне забезпечення їхнього використання регламентується комплексом державних стандартів, навчальних програм і методичних рекомендацій.

1.2. Історіографія.

Історіографія проблеми пропаганди УПА в повоєнні роки є багатовекторною і представлена значною кількістю наукових праць, які умовно можна поділити на дослідження загальноісторичного контексту визвольного

руху та спеціальні праці, присвячені безпосередньо ідеологічній і пропагандистській діяльності ОУН і УПА. Перша частина історіографічного огляду буде зосереджена на працях, що формують теоретико-методологічне підґрунтя для розуміння ідеологічної основи та військово-політичної ролі пропаганди в боротьбі за незалежність.

Дослідження ідеології ОУН є критично важливим для розуміння змісту та спрямування пропагандистських матеріалів, оскільки ідеологія виступала першоджерелом усіх агітаційних меседжів. Г. Касьянов здійснив ґрунтовний «Історико–ретроспективний аналіз» ідеології ОУН, окреслюючи її еволюцію та ключові положення, які трансформувалися у конкретні пропагандистські гасла й політичні програми. Його праця допомагає встановити, які саме ідеї були покладені в основу агітаційної роботи УПА в повоєнний період [19].

Значний внесок у вивчення видавничо-пропагандивної діяльності зробив О. Стасюк, чия монографія «Видавничо–пропагандивна діяльність ОУН (1941-1953 рр.)» є однією з найбільш комплексних робіт у цій сфері. Дослідник детально проаналізував організаційну структуру, етапи розвитку та зміст друкованих органів ОУН, що безпосередньо стосується Розділу 3, присвяченого структурі та формам пропаганди. О. Стасюк підтверджує, що видавнича діяльність була однією з найважливіших складових стратегії руху [64].

Питання ідейно-політичної стратегії ОУН(б) повоєнного періоду глибоко розкриває також О. Стасюк у профільних статтях [46]. Аналіз його поглядів дозволяє зрозуміти, як зміщення акцентів у політичній боротьбі після Другої світової війни вплинуло на зміст пропаганди: перехід від військової агітації до формування довгострокової національно-визвольної ідеї та збереження патріотичного духу.

Роль пропаганди як складової військово-політичної боротьби висвітлюють С. Виноградов [10] та О. Лисенко [20]. С. Виноградов аналізує інформаційно–пропагандистську діяльність ОУН(Б) і УПА серед населення, розглядаючи її як інструмент боротьби, а не лише як інформаційний супровід [10]. О. Лисенко у своєму історичному нарисі про збройну боротьбу ОУН та УПА дає загальний

контекст військових дій, у рамках яких розгорталася пропагандистська робота [20]. Зіставлення його досліджень із працями про пропаганду [64] дозволяє чітко встановити, що пропаганда була не відокремленою функцією, а стратегічною ланкою, що забезпечувала мобілізацію та зв'язок підпілля з народом.

Окремим блоком виступають дослідження, присвячені конкретним механізмам створення та поширення агітації. В. Малюга досліджував «Підготовку пропагандистських кадрів ОУН і УПА» [23], що має пряме відношення до аналізу організаційної структури. Його висновки про необхідність професійної підготовки агітаторів підтверджують високий рівень організації пропагандистської мережі.

Праці С. Костя, О. Тимчишина та К. Федірка про «Пресу УПА і українського збройного підпілля» [57] є історіографічним підґрунтям для п. 3.2, присвяченого друкованим матеріалам. Дослідники систематизували види підпільної преси та її роль у консолідації руху, що дозволяє класифікувати матеріали, які поширювалися на Станіславщині.

С. Виноградов також розглядає інформаційно–пропагандистську роботу як складник антинацистського спротиву [11], що хоч і стосується раннього періоду, але важливий для розуміння методичної спадкоємності пропагандистських прийомів, які пізніше були застосовані проти радянської влади. Це показує, що УПА мала сформовану систему агітації ще до повоєнного періоду.

Історіографічний огляд був би неповним без праць, що розкривають загальний регіональний контекст боротьби. Монографія І. Андрухів та А. Француза «Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки» надає широкий історико-правовий фон, на якому відбувалася пропагандистська діяльність [54]. Розуміння масштабів репресій необхідне для оцінки цільової аудиторії пропаганди та її актуальності.

О. Вовк у своєму нарисі про діяльність УПА та її запілля на ПЗУЗ (Північно-Західних Українських Землях) пропонує загальний огляд військової та політичної активності руху, що є важливим для порівняння активності УПА на

Станіславщині з іншими регіонами [12]. Це дозволяє встановити унікальність або типовість пропагандистських форм, що діяли в Карпатському краї.

Якщо перша частина історіографічного огляду охоплювала загальні питання ідеології та функціонування пропаганди УПА, то для розкриття регіональної специфіки Станіславщини необхідно звернутися до праць, що досліджують повоєнну радянізацію, репресивну політику та протидію радянської влади українському підпіллю. Ці дослідження є критично важливими для розуміння соціально-політичного контексту, на який була спрямована пропаганда УПА, а також для аналізу ефективності підпільної діяльності.

Значний масив досліджень присвячений радянській інформаційно-пропагандистській політиці як прямій протидії діяльності УПА. Т. Галицька-Дідух аналізує цей аспект на прикладі «Станіславської області» у 1944–1947 рр. [14]. Її висновки важливі для розуміння того, як радянська влада намагалася дискредитувати пропаганду УПА та формувати власний лояльний до Москви наратив серед місцевого населення.

Т. Галицька-Дідух також висвітлює «Військове й ідеолого–політичне протистояння УПА та ОУН (б) і радянських каральних структур», що є безпосередньою історіографічною основою для п. 4.2. «Протидія радянської влади пропаганді УПА та її наслідки». Дослідниця показує, що протистояння мало не лише збройний, а й глибоко ідеологічний характер, де пропаганда була однією з головних ліній фронту [15].

Для вивчення механізмів радянської протидії важливі праці, що стосуються карально-репресивних органів. В. Ільницький досліджував «Радянські карально–репресивні органи: особливості формування в Карпатському краї» [18]. Його аналіз є історіографічним підґрунтям для розуміння того, які адміністративні та силові ресурси використовувала радянська влада для придушення підпільної агітації та розповсюджувачів.

Процеси радянізації та їхній вплив на соціальне життя, які були об'єктом пропагандистської критики УПА, висвітлює М. Санкович. Його стаття ««Несемо нову культуру» – друга радянізація Прикарпаття» [42] показує, як радянська

влада через культосвітні заклади [33] та соціальні перетворення намагалася сформувати лояльне суспільство, що прямо конкурувало з ідеями УПА.

М. Санкович також розкриває «Боротьбу українського націоналістичного підпілля проти другої радянзації західних областей України» [43], що є прямою історіографічною відповіддю на тему дипломної роботи. Ці дослідження є необхідними для оцінки, наскільки ефективно УПА використовувала невдоволення населення радянизацією у своїх пропагандистських кампаніях.

Важливим аспектом, який впливав на пропаганду, були соціально-економічні процеси на Станіславщині. Праці І. Райківського, О. Єгрешія та Б. Паски [36; 37] та дисертаційне дослідження М. Санковича [63] про соціально-економічні процеси у 1944–1965 рр. є основою для розуміння економічного контексту. Пропаганда УПА часто апелювала до селян, критикуючи колективізацію, про що детально йдеться у праці М. Санковича «Друга радянська Станіславська область – підготовка передумов до колективізації та індустріалізації» [44].

Для створення цілісної картини регіону важливими є історичні хроніки та літописи. Праці Б. Гаврилів, П. Арсенича та Р. Процака «Літопис Івано–Франківська (Станіслава)» [55] та М. Кугутяка, Б. Гаврилів та С. Кобути «Літопис державотворення на Прикарпатті» [58] надають фактичний і хронологічний матеріал, який дозволяє точно локалізувати події та реакцію на пропаганду.

Окремим блоком стоять дослідження, що стосуються повсякденного життя та репресій, адже саме ці фактори формували соціальне підґрунтя для пропаганди УПА. Монографія В. Ільницького «Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953)» [60] деталізує умови життя, які УПА використовувала для критики радянської влади.

Дослідження Л. Паньків про «Репресивно–каральну політику радянської влади стосовно родин учасників національно–визвольної боротьби» [59] на прикладі Станіславщини є критично важливим для розуміння ціни, яку платило населення за підтримку чи поширення пропаганди УПА.

Важливим є також аналіз радянської політики пам'яті щодо репресій [61; 62], який, хоч і стосується більш пізнього періоду, але показує, як радянська влада намагалася закріпити свій пропагандистський наратив про «злочинну» діяльність УПА. Це дозволяє простежити довгострокові наслідки протидії.

Крім того, роботи, як-от дослідження А. Якубця про «Систему управління музейною справою в УРСР» [50], показують, як радянська влада використовувала інституційні механізми для формування історичної свідомості, що було частиною комплексної протидії пропаганді підпілля.

Таким чином, нормативна база української освіти (особливо в умовах Нової української школи), що включає закони, державні стандарти та методичні рекомендації, визначає джерела як дидактичний засіб, спрямований на розвиток історичної свідомості та громадянських цінностей. Особливу цінність у навчальному процесі становлять пропагандистські матеріали УПА, які дозволяють не лише відтворити історичний контекст, а й формувати навички аналізу інформації, оцінки достовірності джерел та критичного осмислення історичних подій. Результати дослідження підкреслюють необхідність системного і методично обґрунтованого використання джерел на уроках історії для забезпечення ефективного поєднання теоретичних знань і практичних умінь учнів, що є запорукою формування компетентного та свідомого громадянина. На наш погляд, слід доповнити нормативну базу.

Отже, історіографічний огляд підтверджує, що наукова думка чітко розмежовує ідеологічні засади та військово-політичну функцію пропаганди ОУН і УПА від її конкретних регіональних проявів на Станіславщині. Значна частина досліджень присвячена організації підпільної преси та підготовці кадрів, що є важливою основою для вивчення структури пропагандистських відділів. Комплексне вивчення радянської протидії та процесів радянзації створює необхідний соціально-політичний контекст для оцінки впливу пропаганди УПА та її ефективності в умовах жорстких репресій. Історіографія дає змогу

інтегрувати загальноукраїнські ідеологічні настанови з регіональними військово-політичними реаліями Прикарпаття.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Поняття та класифікація історичних джерел.

Вивчення історичних джерел у навчальному процесі є одним із фундаментальних напрямів сучасної історичної освіти, оскільки саме робота з первинними матеріалами дозволяє учням не лише засвоювати фактичний матеріал, а й формувати критичне мислення, уміння аналізувати та інтерпретувати інформацію. Теоретичне осмислення природи джерел, їхніх функцій та класифікації створює основу для ефективного використання їх у навчанні, забезпечує комплексний підхід до розвитку історичної компетентності учнів та сприяє формуванню історичної свідомості. У цьому контексті важливим завданням є систематизація знань про типи джерел і методи їх аналізу, що дозволяє поєднувати традиційні та сучасні підходи до викладання історії [30, с. 261].

Поняття «історичне джерело» є ключовим у структурі історичного пізнання, адже саме через джерела історик отримує доступ до фактів та реконструює минулу реальність. У науковій літературі воно формувалося поступово, від ранньої позитивістської традиції до сучасних інтерпретацій у межах культурної та соціальної історії, герменевтики, ментальної історії й цифрових гуманітарних студій. Розгляд еволюції поняття в дослідницькому дискурсі дозволяє окреслити його зміст та методологічні рамки для застосування в навчальному процесі.

У класичній джерелознавчій школі кінця XIX – початку XX ст. історичне джерело трактувалося передусім як документ, що містить фактичну інформацію про минулі події. Представники німецької історичної школи, такі як Л. Ранке, також виходили з позиції документалізму: основне завдання історика вони вбачали в тому, щоб показати «як воно було насправді» (*wie es eigentlich gewesen*), а джерело розглядали як головний інструмент досягнення цієї мети.

Утім, уже в першій половині ХХ ст. погляди на природу історичного джерела почали змінюватися. Французька школа «Анналів» заклала підвалини нового бачення джерела як складного культурного продукту. М. Блок наголошував, що жодне джерело не є «прозорим», адже воно містить не лише факти, а й інтенції автора, його цінності та соціальні уявлення. На його думку, історик має аналізувати не лише зміст повідомлення, а й «мовчання джерела», структурні пропуски та спосіб побудови оповіді. Ф. Бродель, у свою чергу, розширив межі джерелознавства, включивши до кола джерел не лише традиційні документи, а й матеріальні об'єкти, економічні показники, кліматичні дані чи довготривалі соціальні структури. Такий підхід сприяв формуванню міждисциплінарного розуміння джерела, що стало актуальним і для сучасної історичної освіти [29, с. 143].

У другій половині ХХ ст. джерелознавство активно розвивалося в Україні. Важливий внесок у систематизацію поняття «історичне джерело» зробив Ф. Шевченко, який підкреслював, що джерело – це не лише носій інформації, а й об'єкт історико-критичного дослідження, що відображає певну історичну ситуацію, світоглядні орієнтири автора та конкретні соціальні взаємини (Шевченко, 1968). Пізніші українські дослідники, зокрема В. Смолій, В. Гордієнко та В. Литвин, акцентували на необхідності поєднання традиційної джерельної критики з новими методологічними підходами, включно з культурно-антропологічними, дискурсивними та герменевтичними інтерпретаціями.

У сучасних студіях з історичної методології поняття «історичного джерела» дедалі більше пов'язують із концепцією репрезентації. Джерела розглядаються як специфічні наративи, що не лише фіксують події, але й конструюють певну картину світу. На цьому наголошує Г. Уайт, який стверджує, що будь-який історичний текст – це комбінація фактів та інтерпретацій, оформлена у певній риторичній формі. Аналогічний підхід розвиває П. Рікер, який у праці «Пам'ять, історія, забуття» трактує джерело як елемент ланцюга

репрезентацій і пам'яттєвих практик, що не може бути розглянутим поза контекстом соціальної пам'яті та інституційних структур (Ricoeur, 2000).

Сучасні дослідники також наголошують на стрімкому розширенні типології історичних джерел. Зокрема, цифрові технології створили величезні масиви електронних джерел – цифрові копії документів, бази даних, мультимедійні матеріали, візуалізації, інтерактивні карти. Таким чином, в умовах цифрової гуманітаристики джерело стає не просто документом, а складною інформаційною конструкцією.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що в сучасній науковій літературі поняття «історичне джерело» визначається набагато ширше, ніж у класичній документалістичній традиції. Джерело розглядається як:

1. носій інформації про минуле;
2. продукт культурної та соціальної діяльності;
3. репрезентація, що містить інтерпретації та ідеологічні смисли;
4. об'єкт наукової критики;
5. елемент системи соціальної пам'яті;
6. потенційний матеріал для міждисциплінарних досліджень;
7. цифрова структура з новими параметрами автентичності.

Таке розширене розуміння створює концептуальну базу не лише для історичних студій, а й для навчального процесу, оскільки формує комплексне бачення джерела як інструмента розвитку критичного мислення, умінь інтерпретації та здатності до аналітичної роботи з різними видами доказів.

Проблема класифікації історичних джерел належить до ключових у джерелознавстві, оскільки саме систематизація джерельного матеріалу визначає можливості його інтерпретації та методи роботи історика. У науковій традиції сформувалося кілька підходів до класифікації, проте більшість із них ґрунтується на розподілі джерел за формою фіксації інформації та способом її збереження. Водночас сучасна історіографія наголошує, що класифікація не є раз і назавжди усталеною схемою, оскільки типи джерел змінюються разом із розвитком суспільства, технологій та інтелектуальних практик. У цьому контексті доречно

розглядати джерела як поліфункціональні об'єкти, що одночасно виконують інформаційну, комунікативну, культурну та символічну функції.

Писемні джерела традиційно становлять основу історичного дослідження, адже текстові свідчення найповніше фіксують події, управлінські рішення, соціальні відносини та світоглядні уявлення минулого. До цієї категорії належать літописи, хроніки, законодавчі акти, дипломатичні документи, приватне листування, мемуари, щоденники, бухгалтерські книги та інші записи, створені у процесі діяльності державних інституцій, громадських організацій або окремих осіб. Писемні джерела характеризуються високим інформативним потенціалом, однак вони не можуть розглядатися як безпосередня реконструкція подій. Їхній зміст залежить від авторської позиції, цільової аудиторії, умов створення та жанрової специфіки. Саме тому історик повинен поєднати зовнішній і внутрішній критичний аналіз, з'ясовуючи автентичність тексту, ступінь його збереженості, цілі автора та риторичні прийоми, що формують наратив. У сучасній історичній науці писемні джерела залишаються базовими, але їхня домінантність поступово послаблюється через зростання ролі не текстових форм репрезентації.

Окрему категорію становлять речові (матеріальні) джерела, тобто предмети матеріальної культури, що збереглися від минулих епох. До них належать археологічні артефакти, знаряддя праці, предмети побуту, зброя, монети, архітектурні об'єкти, поховальні комплекси. Речові джерела є унікальними, бо вони не передають інформацію у вербальній формі, а фіксують її у структурі та функції предмета. Саме тому їхнє дослідження вимагає міждисциплінарних методів – археометрії, палеографії, антропології, реставраційної експертизи. Матеріальні джерела дозволяють реконструювати соціально-економічні процеси, технологічний рівень суспільства, культурні практики та ритуали, які не зафіксовані в текстах. Водночас їхнє тлумачення завжди залишається гіпотетичним, оскільки продукт матеріальної культури не є прямим свідченням думок, цінностей чи мотивацій людей минулого. Це вимагає

надзвичайно уважного аналітичного підходу та зіставлення з іншими видами джерел [29, с. 150].

Важливе місце в історичній науці посідають усні джерела, що охоплюють фольклорні матеріали, народні пісні, перекази, легенди, інтерв'ю та усноісторичні свідчення. Упродовж тривалого часу усні джерела розглядалися як менш надійні порівняно з писемними, однак розвиток антропологічних і соціально-історичних досліджень суттєво змінив цю оцінку. Усні свідчення дозволяють досліджувати повсякденність, емоційний досвід, колективну пам'ять і локальні версії історії, що часто не відображені в офіційних документах. Проблема суб'єктивності є невід'ємною складовою усних джерел, однак сучасне джерелознавство трактує суб'єктивність не як недолік, а як специфічний спосіб репрезентації минулого. Методологія усної історії передбачає аналіз наративної структури оповіді, контексту інтерв'ювання, психологічних особливостей пам'яті та взаємодії між інтерв'юєром і респондентом. Таким чином, усні джерела є незамінними для реконструкції соціальної мікроісторії, історії повсякденності та історичних травм.

До окремого напрямку класифікації належать візуальні джерела, що охоплюють зображальні форми фіксації інформації: фотографії, картини, графіку, кіно- та відеоматеріали, карти, схеми, плакати, іконографічні сюжети. Їхнє значення стрімко зросло у XX ст., коли візуальна культура стала провідним каналом комунікації [16, с. 29]. Візуальні джерела мають особливий характер, адже вони поєднують документальність із символічністю, а також відкриті для різних інтерпретацій залежно від культурного контексту. Фотографія може виступати як прямим фіксатором події, так і інструментом ідеологічного конструювання. Карти можуть бути технічними зображеннями простору або політичними артефактами, що відображають претензії та кордони. Аналіз візуальних джерел включає дослідження композиції, технічних параметрів, політичних інтенцій, культурних кодів та аудиторного впливу. Для роботи з такою категорією джерел історик має застосовувати методи візуальної

антропології, семіотики, мистецтвознавства та теорій масових комунікацій [16, с. 32].

В останні десятиліття особливої актуальності набули електронні (цифрові) джерела, що становлять новий тип інформаційних об'єктів. До них належать цифрові копії документів, електронні архіви, бази даних, віртуальні музеї, цифрові карти, соціальні медіа, мультимедійні матеріали, інтерактивні реконструкції. Цифрові джерела не є простим перенесенням традиційних форм у нове середовище – вони створюють нові умови доступу, зберігання та інтерпретації інформації. Їхня специфіка полягає у багаторівневості структури, залежності від програмного забезпечення, змінності форматів [81, с. 129]. Саме тому історики повинні враховувати питання автентичності цифрових об'єктів, перевіряти метадані, зважати на алгоритмічні механізми формування контенту, а також застосовувати інструменти цифрової критики. Разом із тим цифрові джерела значно розширюють можливості дослідження, забезпечуючи доступ до великих масивів даних, інтерактивних візуалізацій та геоінформаційного аналізу.

Сучасна класифікація історичних джерел є не лише описовою, а й аналітичною, адже кожна категорія вимагає специфічних методів критики та інтерпретації. Традиційний поділ на писемні, речові, усні, візуальні та електронні джерела дозволяє систематизувати матеріал, однак у межах міждисциплінарної історичної науки дедалі частіше застосовують комбіновані підходи. Один і той самий об'єкт може бути віднесений до різних категорій залежно від мети дослідження. Наприклад, літопис може розглядатися як текст, як пам'ятка культури, як політичний маніфест і як носій колективної пам'яті. Фотографія водночас є візуальним документом, естетичним артефактом і інструментом пропаганди. Цифровий ресурс може поєднувати текстові, зображальні та інтерактивні елементи. Таким чином, класифікація джерел є динамічним процесом, що відображає розвиток історичної науки та методології.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що сучасне джерелознавство оперує широкою, багатовимірною класифікацією, яка дозволяє не лише групувати

джерела, а й визначати їхній аналітичний потенціал. Писемні джерела забезпечують доступ до інтелектуальної та адміністративної історії; речові – до матеріальної культури та технологічного розвитку; усні – до соціальної психології та колективної пам'яті; візуальні – до символічних форм комунікації; електронні – до нових моделей репрезентації та аналізу даних. Такий підхід формує інтегральне бачення джерельної бази та відповідає потребам сучасної історичної науки і практики викладання історії у закладах освіти.

2.2. Освітні характеристики історичного джерела як дидактичного засобу.

Історичне джерело в сучасній педагогічній науці розглядається не лише як носій інформації про минуле, а й як специфічний дидактичний засіб, що має високий потенціал для формування в учнів ключових компетентностей, розвитку критичного мислення та здатності до історичного аналізу. Його використання на уроках історії забезпечує безпосереднє занурення школярів у процес пізнання, сприяє формуванню інтелектуальних умінь і стимулює активну взаємодію з навчальним матеріалом. Завдяки своїй поліфункціональності історичне джерело виступає засобом інтеграції предметних знань, інструментом розвитку історичного мислення та ключовим чинником формування історичної свідомості. Осмислення його освітніх характеристик дозволяє визначити методологічні підходи до його педагогічно ефективного використання.

Насамперед історичне джерело має інформаційну освітню характеристику, адже воно надає учням первинні дані про історичні події, процеси, явища та соціальні структури [35, с. 241]. На відміну від підручника, який узагальнює й систематизує знання, джерело подає їх у первинному, нерідко фрагментарному вигляді. Це створює умови для самостійної аналітичної діяльності, під час якої учні інтерпретують зміст документа, виявляють ключові факти, визначають авторську позицію та реконструюють історичну ситуацію. Така робота сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу, оскільки оперує не готовими

висновками, а самою структурою історичного знання. Інформаційна характеристика включає також цінність контекстуальної інформації, яка дає можливість учням поєднувати окремі фрагменти в єдину історичну картину.

Важливою є також когнітивна характеристика історичного джерела. Робота з ним активізує різні рівні пізнавальної діяльності – від базового сприйняття тексту до глибинного аналітичного мислення. Учень має прочитати документ, переосмислити його, визначити логічні зв'язки, виявити причинно-наслідкові відношення, порівняти різні свідчення, оцінити можливі суперечності. Це стимулює розвиток умінь аналізувати, синтезувати, узагальнювати, аргументувати, а також формує здатність до історичної інтерпретації. Саме через роботу з джерелами учні освоюють методи історичного дослідження, що є необхідною умовою становлення історичного мислення. Когнітивна функція джерела полягає і в тому, що воно дозволяє учням здійснювати інтелектуальну рефлексію щодо природи історичного знання та меж його достовірності.

Окремо слід наголосити на розвивальній характеристиці історичного джерела. Взаємодія з реальною пам'яткою минулого сприяє формуванню дослідницьких здібностей, навичок обґрунтованої критики й уміння працювати з інформаційними потоками. Учні вчаться ставити запитання до тексту, формувати гіпотези, перевіряти їх через зіставлення різних джерел і робити аргументовані висновки. Такі уміння мають універсальний характер і виходять за межі історичного предмета, формуючи навички ХХІ століття, зокрема критичне мислення, медіаграмотність, уміння працювати з інформацією та академічну доброчесність. Використання джерел сприяє розвитку в учнів самостійності в мисленні та здатності оцінювати достовірність повідомлень, що є надзвичайно актуальним в умовах інформаційного суспільства [25, с. 80].

Не менш значущою є мотиваційна характеристика історичного джерела. Воно робить урок більш динамічним і цікавим, оскільки дає можливість учням «доторкнутися» до минулого не опосередковано, а в безпосередній формі. Особистісна залученість до процесу аналізу документів підвищує мотивацію до

навчання, викликає емоційний відгук та інтерес до історичних подій. Робота з джерелами – текстами, фотографіями, предметами побуту, візуальними матеріалами – сприяє емоційному усвідомленню минулого та формуванню внутрішнього зв'язку між сучасністю й історичними процесами. Мотиваційний компонент є особливо важливим у роботі з учнями, оскільки він сприяє формуванню позитивного ставлення до предмета, бажання досліджувати та пізнавати.

Історичні джерела також мають ціннісну та виховну характеристику. Вони дають можливість учням ознайомитися з моральними та культурними нормами різних періодів, зрозуміти різноманітність людського досвіду та сформувати власні етичні орієнтири. Через аналіз джерел учні осмислюють такі категорії, як свобода, справедливість, людська гідність, толерантність. Документи, що містять свідчення про трагічні події, наприклад війни, голодомори чи репресії, сприяють формуванню емпатії, історичної пам'яті й відповідального ставлення до минулого. Таким чином, джерело виступає засобом громадянського та патріотичного виховання, формування національної ідентичності та культури пам'ятання.

Окремою є комунікативна характеристика, адже робота з джерелами часто передбачає взаємодію учнів у групах, обговорення змісту документів, колективний аналіз та формулювання спільних висновків. Така форма роботи стимулює розвиток комунікативних умінь: уміння висловлювати власну позицію, аргументувати її, слухати партнерів по дискусії, знаходити компроміси. Це сприяє формуванню демократичної культури спілкування та навичок участі в навчальній і соціальній взаємодії. Комунікативний компонент виявляється також у тому, що учні вчаться працювати з різними мовними й текстовими формами – офіційними документами, приватним листуванням, мемуарами, усними свідченнями, візуальними текстами.

Практична характеристика історичного джерела полягає в тому, що робота з ним моделює справжню дослідницьку діяльність. Учні застосовують інструменти критики джерела, визначають його тип, авторство, мету створення,

ступінь надійності, здійснюють перевірку фактів. Таке навчання сприяє формуванню навичок, необхідних для подальшої наукової роботи або практичної діяльності, пов'язаної з аналізом інформації. Практична цінність джерел полягає також у можливості їх використання для виконання проєктних робіт, дослідницьких завдань, учнівських наукових проєктів, що відповідає сучасним освітнім тенденціям і STEM/STEAM-підходам. Сьогодні технологічні інструменти активно застосовуються в освіті й сприяють підвищенню її якості та неперервності [81, с.130].

Останнім десятиліттям помітного значення набуває медіадидактична характеристика джерел. У сучасному освітньому середовищі дедалі більшої ролі набувають цифрові джерела – електронні архіви, бази даних, інтерактивні карти, цифрові копії документів, мультимедійні матеріали. Їх використання на уроках історії формує в учнів навички роботи з електронним контентом, розуміння алгоритмів функціонування цифрових ресурсів, уміння критично оцінювати інформаційні продукти. Медіаграмотність стає невід'ємною складовою сучасної історичної освіти, оскільки значна частина історичних свідчень сьогодні зберігається саме у цифровій формі. Це розширює можливості доступу до історичних матеріалів, забезпечує візуалізацію даних і сприяє більшій інтерактивності навчання.

Узагальнюючи, історичне джерело як дидактичний засіб має комплекс освітніх характеристик, що роблять його одним із найважливіших інструментів викладання історії. Воно виконує інформаційну, когнітивну, розвивальну, мотиваційну, ціннісну, комунікативну, практичну та медіадидактичну функції. Такий багатогранний потенціал зумовлює потребу методично грамотного його використання на уроці, що передбачає врахування вікових особливостей учнів, типу джерела, дидактичної мети та рівня складності завдання. Правильно організована робота з джерелами не лише підвищує ефективність навчального процесу, а й формує в учнів здатність самостійно осмислювати історичні процеси, критично ставитися до інформації та розуміти складність історичного розвитку.

Вивчення історії в сучасній школі та вищих навчальних закладах не обмежується лише засвоєнням фактів, дат та подій. Значущою метою є розвиток у учнів здатності критично мислити, оцінювати інформацію, робити узагальнення та висновки, формувати власну історичну позицію. У цьому контексті історичні джерела відіграють ключову роль, оскільки вони дозволяють учням взаємодіяти з первинним матеріалом, аналізувати його та робити науково обґрунтовані висновки. Джерела стають не просто предметом пізнання, а інструментом розвитку інтелектуальних, когнітивних і практичних компетентностей, що відповідають сучасним освітнім стандартам [29, с. 143].

Перш за все історичне джерело виконує функцію стимулювання критичного мислення. Робота з джерелом вимагає від учнів уміння ставити запитання, аналізувати інформацію, зіставляти факти та оцінювати достовірність повідомлень. Учень повинен визначити, хто є автором документа, з якою метою він створювався, які обставини впливали на його зміст. Такі завдання формують здатність до аналізу, порівняння, синтезу інформації, що є основою історичного мислення. Критичне мислення дозволяє не сприймати інформацію автоматично, а осмислено підходити до будь-якого джерела, оцінювати його значення та обмеження, що, у свою чергу, сприяє формуванню більш глибокого розуміння минулого.

Важливим аспектом є розвиток навичок роботи з інформацією. Історичні джерела надають учням можливість опанувати методи аналізу первинних даних, вчитися визначати фактичну основу повідомлень та контекст їх створення. Порівняння різних джерел, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, ідентифікація тенденцій і закономірностей у ході історичних подій розвивають логічне мислення та аналітичні здібності. Ці компетентності є універсальними і виходять за межі предмета історії, оскільки вони необхідні для критичного оцінювання будь-якої інформації у сучасному інформаційному суспільстві.

Інтерактивна робота з джерелами сприяє формуванню дослідницьких компетентностей. Учні вчаться не лише отримувати інформацію, а й проводити її інтерпретацію, ставити гіпотези, перевіряти їх за допомогою порівняння різних

джерел, робити обґрунтовані висновки. Такі дії відтворюють діяльність історика, що дозволяє учням усвідомлювати методологічні принципи історичного пізнання. Практика роботи з джерелами формує вміння будувати аргументовані висновки, документувати свої дослідження та презентувати результати, що є важливим компонентом формування академічних і наукових компетентностей.

Особливу роль відіграє розвиток історичного мислення як системи уявлень про минуле. Джерела дозволяють учням сприймати історію не як набір фактів, а як комплексний процес, що складається з багатьох взаємопов'язаних явищ. Аналіз первинних матеріалів допомагає усвідомлювати складність історичних процесів, суперечливість подій, різноманітність перспектив. Учні вчаться розуміти, що історичні явища не є однозначними, а їхнє трактування залежить від соціального, культурного, політичного та індивідуального контексту. Це формує уявлення про історичну множинність та варіативність інтерпретацій, що є необхідною передумовою розвитку критичного і системного мислення.

Не менш значущим є формування ціннісних і соціальних компетентностей через роботу з джерелами. Пізнаючи свідчення очевидців, офіційні документи, матеріальні та візуальні джерела, учні отримують можливість оцінювати соціальні явища, моральні та етичні аспекти історичних подій. Наприклад, аналіз свідчень про трагічні події війни або репресій дозволяє формувати емпатію, соціальну відповідальність і розуміння цінності людського життя. Джерела стають засобом громадянського виховання, допомагають усвідомити наслідки соціальних рішень, роль правових і моральних норм у розвитку суспільства та важливість активної соціальної позиції.

Комунікативні компетентності учнів формуються через колективну роботу з джерелами, обговорення їх змісту, захист власних інтерпретацій та аргументацію позицій у дискусії. Робота в парах або групах сприяє розвитку вмінь вести діалог, слухати, враховувати думки інших, формувати спільні висновки. Це формує не лише предметні компетентності, а й навички співпраці та демократичного спілкування, що відповідають сучасним стандартам освіти та інтегрованим підходам у навчанні.

Історичні джерела стимулюють мотивацію та активність учнів, оскільки вони надають можливість «доторкнутися» до минулого, працювати з реальними матеріалами, а не лише з підручником. Це активізує пізнавальний інтерес, формує позитивне ставлення до предмета та стимулює самостійну дослідницьку діяльність. Використання фотографій, артефактів, листів, карт, аудіовізуальних матеріалів робить урок інтерактивним і сприяє залученню різних типів учнівської активності: аналітичної, творчої, практичної та дослідницької.

У сучасних умовах особливу увагу в освітньому процесі слід приділяти цифровим історичним джерелам, які стають невід'ємною складовою навчання історії. Електронні архіви, такі як Національний цифровий архів України, міжнародні бази даних типу Europeana або World Digital Library, цифрові копії документів, інтерактивні карти та мультимедійні матеріали відкривають доступ до широкого спектру історичної інформації. Наприклад, учні можуть працювати з оцифрованими листами, газетами, фотографіями та відеоматеріалами часів Другої світової війни, аналізувати документи УПА або розглядати старовинні карти Східної Європи, що дозволяє поєднати вивчення історичних фактів із практичними навичками роботи з джерелами.

Використання цифрових джерел сприяє розвитку у школярів цифрової грамотності, умінь пошуку, обробки та систематизації інформації, а також критичного оцінювання достовірності даних. Так, наприклад, робота з електронними архівами дозволяє порівнювати кілька версій одного документа, визначати його автентичність, відстежувати зміни у підходах до висвітлення подій у різних джерелах. Інтерактивні карти та мультимедійні матеріали, такі як хронологічні лінії подій чи 3D-моделі історичних пам'яток, стимулюють адаптивне мислення, допомагають учням осмислювати причинно-наслідкові зв'язки та взаємозв'язки історичних явищ.

Крім того, цифрові джерела дозволяють реалізовувати міждисциплінарні підходи до навчання. Наприклад, при роботі з оцифрованими архівними документами можна поєднувати історичний аналіз із дослідженнями з географії, політології або культурології, вчити учнів використовувати сучасні

інформаційні технології для обробки великих масивів даних, створення презентацій та звітів. Завдяки цьому учні не лише отримують знання про минуле, а й розвивають компетентності, які є необхідними для життя в сучасному цифровому суспільстві. Можна використовувати такі джерела при гейміфікації [81, с. 129].

Таким чином, інтеграція цифрових джерел у навчальний процес не лише розширює доступ до різноманітної історичної інформації, а й формує у школярів критичне, аналітичне та адаптивне мислення, забезпечує розвиток цифрових навичок та умінь працювати з інформацією, готуючи їх до активної та свідомої участі в суспільному житті. Використання конкретних прикладів — електронних архівів, інтерактивних карт, цифрових копій історичних документів та мультимедійних ресурсів — робить навчальний процес більш наочним, інтерактивним і ефективним у досягненні освітніх цілей.

Таким чином, історичні джерела виступають багатовимірним інструментом навчання. Вони забезпечують розвиток критичного і системного мислення, формування предметних, соціальних, комунікативних та медіа-компетентностей. Використання джерел сприяє активізації пізнавальної діяльності, розвитку дослідницьких навичок, формує ціннісні орієнтири та мотивацію до навчання. Завдяки цьому джерела стають основою формування у учнів компетентного, критично мислячого та соціально відповідального підходу до вивчення історії та сучасного суспільства.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що роль історичних джерел у навчальному процесі є ключовою не лише для розвитку пізнавальних навичок, а й для формування компетентностей, які визначають успішність учня в сучасному інформаційному та соціокультурному середовищі. Осмислене та системне використання джерел у школі дозволяє не лише передати знання про минуле, а й сформувати у учнів критичне, аналітичне та дослідницьке ставлення до історичної інформації, що відповідає концепції компетентнісного навчання та сучасним педагогічним вимогам.

Виховання історичної свідомості та громадянських цінностей є однією з ключових цілей сучасної історичної освіти. В умовах глобалізації та інформаційного перенасичення особливого значення набуває формування у школярів критичного та рефлексивного ставлення до минулого, усвідомлення ролі історичних процесів у розвитку суспільства, а також здатності оцінювати соціальні, моральні та етичні аспекти історичних явищ. Одним із найефективніших засобів реалізації цих завдань є робота з історичними джерелами, оскільки вони дозволяють учням безпосередньо взаємодіяти з фактичними матеріалами минулого, аналізувати події та формувати власні висновки на основі первинних даних.

Історичне джерело, будь то документ, мемуар, матеріальний артефакт або візуальний об'єкт, дає учням можливість відчувати реальність минулого та усвідомити складність історичних процесів. Взаємодія з джерелами сприяє формуванню історичної свідомості, яка проявляється у здатності оцінювати минуле критично, розрізняти факти та оцінки, розуміти причинно-наслідкові зв'язки та співвідносити історичні явища з сучасністю. Ключовим аспектом цього процесу є розвиток уміння аналізувати джерела в їхньому контексті, зважати на обставини їх створення, авторські наміри та соціокультурну специфіку епохи. Така робота формує у школярів не просто знання про історію, а глибинне розуміння її складності та багатовимірності.

Особлива роль джерел полягає у формуванні громадянських цінностей через усвідомлення історичної відповідальності та ролі людини в суспільних процесах. Аналіз свідчень очевидців, офіційних документів, релігійних текстів або матеріальних пам'яток дає змогу учням оцінювати моральні аспекти рішень і дій історичних діячів, зрозуміти наслідки їхніх вчинків для громади та держави. Наприклад, дослідження джерел, що висвітлюють події війни, революції чи соціальних реформ, допомагає учням усвідомити цінність людського життя, принципи справедливості та рівності, важливість демократичних та правових норм у розвитку суспільства. Робота з джерелами тим самим формує

громадянську компетентність, розвиває соціальну відповідальність і активну позицію щодо сучасних соціально-політичних процесів.

Джерела виконують виховну функцію, оскільки дозволяють учням відчувати емоційне та моральне вимірювання історичних подій. Наприклад, аналіз мемуарів учасників важливих подій або листів і щоденників людей різних епох сприяє розвитку емпатії та розуміння іншого досвіду. Через роботу з матеріальними пам'ятками, фотографіями, плакатами та картинами учні долучаються до культурної спадщини, усвідомлюють цінність історичної пам'яті, що є важливим елементом національної ідентичності. Такі завдання допомагають виховувати повагу до прав людини, толерантність, здатність до співпраці та взаєморозуміння у соціумі.

Робота з джерелами також сприяє розвитку критичного та аналітичного мислення, що є основою історичної свідомості. Учні вчаться не сприймати історичну інформацію беззастережно, а аналізувати її, ставити питання щодо достовірності, оцінювати джерельні суперечності, зіставляти різні свідчення. Такий процес формує навички аргументації, логічного мислення та обґрунтованого висловлення власної позиції. Здатність критично оцінювати історичні факти сприяє формуванню у школярів активної громадянської позиції, здатності розуміти і оцінювати політичні та соціальні явища сучасності через призму історичного досвіду.

Важливою складовою є використання різноманітних типів джерел: писемних, усних, речових, візуальних, електронних. Кожен тип джерела розширює освітній потенціал уроку. Писемні джерела дозволяють відстежувати логіку політичних рішень та соціальних процесів; усні свідчення дають змогу долучитися до колективної пам'яті; речові пам'ятки та артефакти допомагають відчувати побут та матеріальну культуру; візуальні та електронні джерела стимулюють емоційний і інтерактивний компонент навчання. Комплексне використання цих матеріалів сприяє цілісному формуванню історичної свідомості та громадянських цінностей, адже учні бачать різні аспекти минулого та його вплив на сьогодення.

Сучасні підходи до навчання передбачають інтеграцію джерел у діяльнісний та проєктний формат уроків. Учні аналізують документи, створюють власні дослідницькі проєкти, порівнюють джерела, моделюють історичні події або дискусії. Такий підхід дозволяє формувати не тільки знання та компетентності, а й активну життєву позицію, готовність до участі у громадському та соціальному житті. Залучення учнів до аналізу джерел забезпечує усвідомлення ними власної ролі у суспільстві та розвитку історичної пам'яті як суспільного інституту.

Таким чином, сучасна наукова література трактує поняття «історичне джерело» значно ширше, ніж традиційна документалістика. Джерело сьогодні сприймається не лише як носій інформації про минуле, але й як результат культурної та соціальної діяльності, як форма репрезентації з певними інтерпретаціями та ідеологічними сенсами, як об'єкт наукового аналізу, складова системи колективної пам'яті, ресурс для міждисциплінарних досліджень та як цифровий об'єкт із власними критеріями автентичності. Таке розширене розуміння створює міцну концептуальну основу не лише для історичних досліджень, а й для освітньої практики, адже воно дозволяє розглядати джерело як засіб розвитку критичного мислення, навичок інтерпретації та аналітичної роботи з різними видами доказів.

Використання історичних джерел у навчальному процесі є ефективним засобом формування історичної свідомості та громадянських цінностей. Джерела дозволяють учням усвідомлювати складність історичних процесів, критично оцінювати події та рішення, розвивати емпатію, соціальну відповідальність і активну громадянську позицію. Вони виступають не лише як носії знань про минуле, а як інструменти виховання, розвитку пізнавальних і моральних компетентностей, а також формування національної та громадянської ідентичності. Осмислене використання джерел на уроках історії сприяє становленню компетентного, критично мислячого та соціально відповідального громадянина, здатного адекватно орієнтуватися в сучасних соціально-політичних умовах.

РОЗДІЛ 3.

ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРОПАГАНДИСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УПА

3.1. Пропаганда як елемент боротьби УПА.

Пропагандистська діяльність ОУН і УПА в повоєнний період не була відокремленою функцією, а виступала інтегральним та стратегічно важливим елементом військово-політичної боротьби, спрямованої на мобілізацію українського населення та міжнародної підтримки в умовах жорстокої радянської окупації. Аналіз цієї діяльності вимагає розуміння її місця у загальній стратегії визвольного руху, де слово та друкований матеріал були такою ж важливою зброєю, як і військова операція, що підтверджується значною увагою дослідників до цього аспекту.

Історики, зокрема О. Лисенко, які досліджували збройну боротьбу ОУН та УПА, підтверджують, що пропаганда була невід'ємною складовою їхнього опору. Вона забезпечувала ідеологічне обґрунтування військових дій та підтримувала високий моральний дух як у лавах повстанців, так і серед запілля [20, с. 223]. Без постійної агітаційної роботи, спрямованої на пояснення цілей і методів боротьби, широкомасштабний рух опору, що тривав у повоєнні роки, був би неможливим.

Ю. Романишин акцентує, що пропагандистська діяльність ОУН і УПА у 40–50-х рр. XX ст. є ключовим фактом історії боротьби за незалежність України [41, с. 227]. Це означає, що пропаганда розглядалася не як допоміжний інструмент, а як самостійний політичний важіль, здатний впливати на масову свідомість і міжнародну думку, що особливо важливо в умовах «холодної війни».

Видавничо-пропагандивна діяльність була настільки важливою, що О. Стасюк присвятив їй ґрунтовну монографію. Він детально показав, що розбудова видавничо-пропагандивних структур ОУН була паралельною розбудові військових і адміністративних структур, що свідчить про системний

підхід до інформаційної боротьби [64]. Метою було не лише поширення інформації, але й створення альтернативної політичної реальності.

У повоєнний період ідейно-політична стратегія ОУН(б) змінилася. О. Стасюк зауважує, що акцент змістився на довгострокову політичну перспективу та збереження ядра національної свідомості в умовах тотальної радянської [46, с. 269]. Пропаганда стала головним інструментом для підтримання цієї стратегії, зосереджуючись на критиці радянської системи та формуванні національної ідентичності.

Крім того, пропаганда виконувала важливу функцію внутрішньої комунікації та дисципліни в лавах УПА та ОУН. Через підпільну пресу, яку досліджували С. Кость, О. Тимчишин, К. Федірко [57], поширювалися накази, інструкції, а також приклади героїзму, що було необхідно для стандартизації ідеологічних поглядів та запобігання деморалізації серед бійців, які перебували в ізоляції.

Історичні праці, як-от «Українська Повстанська Армія. 1942–1952» П. Мірчука, містять документи, які підтверджують, що відділи пропаганди (зокрема, Бюро інформації) були інтегровані у військово-польову структуру [2]. Це свідчить про те, що оперативна інформація та агітація були безпосередньо пов'язані з військовим плануванням, забезпечуючи пропагандистський супровід військових акцій.

Дослідження О. Вовка про короткий нарис діяльності УПА показує, що пропаганда була не лише ідеологічною, а й тактичною зброєю [12]. Наприклад, поширення чуток або листівок про певні військові успіхи УПА могло мати мету залякати місцевих радянських активістів, деморалізувати військовослужбовців НКВД/МГБ або приховати реальні втрати підпілля.

Досвід попереднього етапу боротьби, про який писав С. Виноградов, розглядаючи інформаційно-пропагандистську роботу як складник антинацистського спротиву [11], показує методичну наступність. Прийоми, розроблені для боротьби з Третім Рейхом, були швидко адаптовані для протидії радянській владі, що свідчить про зрілість пропагандистської школи ОУН.

Пропаганда також відігравала вирішальну роль у формуванні та підтримці запілля. О. Вовк наголошує на важливості запілля, яке забезпечувало УПА продовольством, розвідданими та безпекою [12, с. 193]. Пропаганда була ключем до консолідації запілля, переконуючи цивільне населення, що підтримка підпілля є не лише актом опору, а й виконанням національного обов'язку.

Тож зазначимо, що пропагандистська діяльність УПА функціонувала як політичний генератор, стратегічний комунікатор і військовий моральний регулятор. Вона була інструментом, що дозволяв невеликим силам опору протистояти тоталітарній державній машині, використовуючи ідею та слово як засіб для нівелювання військової переваги супротивника. Монографічні дослідження О. Стасюка [64] та інші праці [57] свідчать, що пропаганда УПА була високоорганізованою та цілеспрямованою системою, яка постійно адаптувалася до мінливих умов повоєнної боротьби, підтверджуючи її статус невід'ємного елемента всього визвольного руху.

Окрім стратегічного та військово-політичного значення, пропаганда мала життєво важливу функцію у безпосередній роботі з населенням, що вимагало від повстанців безперервних зусиль із розповсюдження інформаційних матеріалів та усного спілкування. Саме через цю роботу УПА реалізовувала свою головну мету – збереження національної ідентичності та мобілізацію широких верств населення на боротьбу проти радянської окупації, навіть в умовах жорсткого терору на Станіславщині.

Інформаційно-пропагандистська робота серед населення була головною місією відділів пропаганди УПА, особливо в умовах, коли радянська влада контролювала всі легальні ЗМІ. С. Виноградов аналізує цей аспект і підкреслює, що пропаганда ОУН(Б) і УПА серед цивільного населення була спрямована на формування антирадянського світогляду та демонстрацію «злочинної» сутності окупаційного режиму [10, с. 69].

Ця діяльність була особливо актуальною на Прикарпатті, де радянізація проходила жорсткими методами, які УПА використовувала як пропагандистський важіль. Документи, зібрані у регіональних збірниках [5; 6],

містять численні свідчення того, як листівки УПА критикували колективізацію, депортації та насильницьке запровадження радянської культури, тим самим апелюючи до соціальних та економічних проблем селянства.

Однією з ключових форм роботи з населенням була систематична видавнича діяльність. О. Стасюк узагальнює, що видавничо-пропагандивна діяльність забезпечувала безперервність комунікації, попри всі зусилля НКВД/МГБ щодо знищення підпільних друкарень [64, с. 210]. Саме ця безперервність дозволяла УПА зберігати свій політичний вплив, навіть коли військова активність зменшувалася.

Для максимального охоплення населення, пропаганда УПА використовувала широкий спектр технічних засобів, які детально описував З. Мороз [28]. Це були не лише традиційні друкарські машини та ротатори, а й примітивніші, але ефективні засоби копіювання, що дозволяло швидко тиражувати листівки та звернення, які потім поширювалися серед селян та робітників.

В. Макар зазначав, що пропагандивна діяльність УПА була «доповненням до пропаганди ОУН», маючи більш практичний та оперативний характер. Якщо ОУН займалася переважно ідеологічним обґрунтуванням, то УПА зосереджувалася на конкретній агітації: інформуванні про події, викритті радянських агентів та закликах до саботажу радянських заходів [22, с. 668].

Слід зазначити, що робота з населенням включала не лише поширення друкованих матеріалів, а й живе слово – усну пропаганду. Повстанці, що виходили з лісів у села, організовували зустрічі, бесіди та навіть нелегальні «проповіді», які мали на меті не тільки передати інформацію, але й зміцнити дух опору.

Завдяки інформаційно-пропагандистській роботі УПА досягала своєї мобілізаційної мети. Вона переконувала молодь приєднуватися до лав підпілля, а цивільне населення – надавати матеріальну допомогу, сховок та розвіддані. Успішність цієї мобілізації підтверджується тим фактом, що підпілля УПА на Станіславщині проіснувало ще багато років після формального закінчення війни.

Важливим напрямком була робота з радянськими військовослужбовцями та активістами. Пропаганда УПА часто містила звернення до них із закликами не брати участь у репресіях, агітуючи до дезертирства або, принаймні, до саботажу наказів. Це свідчить про спробу розкладання радянської адміністративної та силової машини зсередини.

Аналіз регіональних документів [5; 6] показує, що радянська влада була глибоко занепокоєна саме впливом пропаганди на місцеве населення. У звітах НКВД/МГБ часто фіксувалися випадки виявлення листівок, проведення антирадянських зборів та «ворожої» агітації, що опосередковано свідчить про значні зусилля УПА у цій сфері. Пропагандистська діяльність також була засобом контролю над інформаційним простором у тих районах, де УПА зберігала свій вплив. Вона створювала альтернативний, національно-орієнтований інформаційний фон, який протистояв офіційній радянській версії подій і підтримував у населення віру в перемогу.

О. Стасюк [64] та С. Виноградов [10] підкреслюють, що висока організація та адаптивність цієї роботи дозволили УПА підтримувати постійний діалог з громадськістю, що було критично важливо для виживання руху в умовах тотальної ізоляції та ворожого оточення.

Отже, пропаганда УПА була не допоміжною, а стратегічно інтегрованою складовою військово-політичної боротьби, забезпечуючи ідеологічне обґрунтування опору та підтримуючи моральний дух в умовах повоєнної окупації. Її головна функція полягала у безперервній інформаційно-пропагандистській роботі серед населення, що дозволяло мобілізувати людські та матеріальні ресурси для продовження підпільної діяльності на Прикарпатті. Завдяки високій організації та адаптивності пропагандистських структур, рух опору зміг створити альтернативний національний наратив, який протистояв тотальному радянському інформаційному контролю. Пропаганда виступала ключовим механізмом виживання та продовження боротьби українського національно-визвольного руху в довгостроковій перспективі.

3.2. Ідеологічні основи пропаганди ОУН і УПА.

Для розуміння змісту, мотивів та спрямованості пропагандистських матеріалів УПА в повоєнний період, необхідно звернутися до ідеологічних першооснов Організації Українських Націоналістів. Саме ідеологічні постанови та програмні документи ОУН служили незмінною матрицею, на основі якої формувалися всі агітаційні гасла та політичні звернення.

Ідеологічні засади ОУН становлять основу для аналізу пропаганди, оскільки вони визначали кінцеву мету боротьби – створення Української Самостійної Соборної Держави (УССД). Без чіткого розуміння цієї мети, яка була зафіксована у програмних документах [3], неможливо зрозуміти, чому пропаганда УПА була такою наполегливою та безкомпромісною щодо радянського режиму.

Основним програмним документом, що формував світогляд повстанців і транслиювався через пропаганду, була «Програма Організації Українських Націоналістів» [4]. Цей текст окреслював політичні, економічні та соціальні засади майбутньої української держави. У пропагандистських матеріалах УПА положення Програми часто перетворювалися на доступні гасла, які контрастували з реаліями радянської окупації.

Г. Касьянов у своєму «Історико–ретроспективному аналізі» ідеології ОУН підтверджує, що в повоєнний період ідеологія, хоча і зазнала певних змін (відмова від тоталітаризму), зберегла своє національно-визвольне ядро [19, с. 33]. Ця еволюція ідеологічних засад була критично важливою, оскільки вона дозволила пропаганді УПА апелювати до ширших верств населення, а не лише до радикально налаштованої молоді.

Постанови Великих Зборів ОУН, зокрема Третього Надзвичайного Великого Збору (1943 р.), мали фундаментальне значення [3]. Ці постанови зафіксували соціальну спрямованість боротьби, виступаючи за рівність, соціальну справедливість та право на землю. Це дало змогу пропаганді УПА

ефективно критикувати колективізацію та соціальну нерівність у СРСР, особливо на Західній Україні.

Ключовим ідеологічним концептом, який активно експлуатувався у пропаганді, був антиколоніальний мотив. У програмних документах ОУН радянський режим чітко визначався як окупаційний та імперський. Це положення лягло в основу всієї антирадянської агітації, формуючи образ УПА як захисників нації від чужоземного поневолення.

Пропаганда, ґрунтуючись на ідеології, активно формувала образ «нової людини» – свідомого українця-націоналіста, готового до самопожертви. Цей образ, сформований на основі ідейних засад ОУН [4], був важливим для мобілізації та підтримки дисципліни в лавах підпілля, а також для виховання молоді.

Ідеологічні основи також визначали зовнішньополітичний вектор пропаганди. Постанови ОУН передбачали боротьбу за створення Української держави в рамках нового міжнародного порядку, що не є ні комуністичним, ні західнокапіталістичним. Це положення дозволяло УПА звертатися до міжнародної спільноти під час Холодної війни, що відображалося у спеціальних листівках та зверненнях.

Через пропаганду ідеологічні тези транслиувалися у формі історичної легітимізації боротьби. ОУН посилялася на спадщину Київської Русі, Козаччини та УНР, щоб підкреслити тисячолітню традицію українського державотворення. Це було необхідно для протидії радянській пропаганді, яка намагалася представити повстанців як «бандитів» і «посібників нацистів».

Одним з найбільш значущих аспектів ідеології, перенесених у пропаганду, була теза про боротьбу на «два фронти» – проти нацизму і комунізму. Хоча у повоєнні роки активна боротьба велася лише проти СРСР, це ідеологічне підґрунтя дозволяло УПА позиціонувати себе як справжню визвольну силу, що не співпрацювала з жодним окупантом.

Програмні документи ОУН [3; 4] акцентували увагу на необхідності національної консолідації. Пропаганда на Станіславщині використовувала цей

ідеологічний посил, щоб закликати до єдності представників різних соціальних груп і регіонів, формуючи єдиний фронт проти радянської влади.

Тож зазначимо, що ідеологічні основи, закріплені у постановах Великих Зборів [3] та Програмі ОУН [4], слугували ідейним скелетом для всієї пропаганди УПА. Вони визначали зміст, тональність та цільову спрямованість агітаційних матеріалів, які поширювалися у повоєнний період. Вивчення цих документів є ключовим для розуміння того, що пропаганда УПА була не випадковим набором гасел, а чітко структурованою, ідеологічно обґрунтованою системою, спрямованою на реалізацію національно-державницьких цілей.

Хоча Програма ОУН і заклала незмінні ідеологічні основи, повоєнний період боротьби з радянською владою вимагав від пропагандистів гнучкості та адаптації цих засад до нових політичних і соціально-економічних реалій. У зв'язку з цим відбулася значна трансформація ідеологічної стратегії ОУН(б), що безпосередньо відбилося у змісті та тональності агітаційних матеріалів, поширюваних на теренах Станіславщини та в усьому Карпатському краї.

Ключовим моментом трансформації стала необхідність відійти від ідеологічних догм 1930-х років, які могли бути сприйняті як авторитарні, до засад, які відповідали б демократичним тенденціям повоєнного світу. Як зазначає О. Стасюк, ця зміна була не лише тактичною, а й ідейною, спрямованою на розширення соціальної бази підтримки УПА [64, с. 91].

Головним завданням оновленої ідеологічної стратегії, що відображалася у пропаганді, стало дистанціювання від образу «фашистських пособників», який активно нав'язувала радянська влада. Пропагандисти УПА, керуючись новими настановами, акцентували на антинацистській боротьбі [12] та проголошували прихильність до загальнолюдських свобод і демократичних цінностей.

Важливий фокус було зроблено на соціально-економічних питаннях. Пропаганда обіцяла селянам приватну власність на землю та виступала проти примусової колективізації, що була головною політикою радянської влади на Західній Україні. Цей ідеологічний меседж став одним із найбільш ефективних серед сільського населення Станіславщини.

Також відбулася трансформація у ставленні до національних меншин. Якщо раніше ідеологія ОУН могла мати певні радикальні елементи, то повоєнна пропаганда, особливо під час контакту з європейськими країнами, прагнула позиціонувати УПА як захисника прав усіх народів, що борються проти комуністичної імперії.

О. Стасюк у своїх дослідженнях ідейно-політичної стратегії ОУН(б) підкреслює, що одним із важливих напрямків стала боротьба за збереження національної культури та релігії. Пропаганда викривала атеїстичну політику СРСР та наступ на українську мову та Церкву, що було особливо чутливим питанням для віруючого населення Прикарпаття [46, с. 271].

Через пропагандистські матеріали активно просувалася ідея «Третьої сили» – політичного шляху України, незалежного як від СРСР, так і від західного капіталістичного блоку. Це ідеологічне підґрунтя дозволяло повстанцям формувати звернення, які мали на меті залучити увагу міжнародної громадськості та західних розвідок.

Трансформація торкнулася і термінології. Пропаганда УПА стала більш гнучкою, використовуючи мову, зрозумілу широким масам, а не лише інтелектуалам. Замість складних ідеологічних термінів почали застосовуватися прості й емоційні гасла, що чітко розмежовували «ми» (патріоти) та «вони» (окупанти та зрадники). Важливим елементом стало активне використання міжнародного контексту. Праці О. Вовка показують, що пропаганда УПА, зокрема через зовнішні контакти та радіопередачі, намагалася вписати українську боротьбу у глобальне протистояння демократії та комунізму [12]. Це давало повстанцям надію на допомогу ззовні.

Самокритика та визнання помилок також були відображені в деяких пропагандистських матеріалах. Це було свідченням ідеологічної зрілості та прагненням ОУН(б) до політичної реабілітації перед українським народом за можливі недоліки попередніх років боротьби.

Тож трансформація ідеологічної стратегії, яку аналізує О. Стасюк [64], полягала у переході від вузьконаціоналістичних до широких демократичних і

соціально орієнтованих засад. Це дозволило пропаганді УПА залишатися актуальною та ефективною в умовах післявоєнної радянської. Ці ідеологічні зміни безпосередньо формували тематику листівок та публікацій підпільної преси на Станіславщині, диктуючи необхідність постійно висвітлювати питання колективізації, боротьби за віру та закликів до міжнародної підтримки. Адаптація ідеологічних основ ОУН(б) до реалій повоєнного світу стала ключовим чинником, що забезпечив пропаганді УПА життєздатність і тривалий вплив на українське населення в умовах тотального радянського контролю.

Отже, фундаментальною основою всієї пропагандистської діяльності УПА були ідеологічні засади ОУН, закріплені у Програмі та постановах Великих Зборів, які визначали кінцеву мету – створення незалежної Української Соборної Держави. У повоєнний період відбулася ідейна трансформація ОУН(б), що полягала у переході до більш демократичних та соціально орієнтованих засад, що дозволило пропаганді ефективніше апелювати до широких верств населення, особливо селянства на Станіславщині. Ця адаптація дала змогу пропагандистам УПА протиставити ідеї національної справедливості та приватної власності тоталітарній радянській ідеології та примусовій колективізації. Ідеологічні основи забезпечували пропаганді системність, легітимність та актуальність у протистоянні радянській окупаційній владі.

РОЗДІЛ 4

СТРУКТУРА ТА ФОРМИ ПРОПАГАНДИ УПА В СТАНІСЛАВЩИНІ

4.1. Організаційна структура пропагандистських відділів УПА.

Ефективність і тривалість пропагандистської діяльності УПА в умовах жорсткої радянської окупації були забезпечені не лише ідейними засадами, але й високоорганізованою та ієрархічною структурою пропагандистських відділів, яка пронизувала увесь визвольний рух. Ця структура, що функціонувала на різних рівнях (від центрального Проводу до низових ланок на місцях), відповідала за підготовку кадрів, виробництво матеріалів та їхнє систематичне поширення. Перша частина підрозділу розкриє загальну організаційну схему та систему підготовки кадрів для пропагандистської роботи.

Організаційна структура пропаганди в ОУН і УПА була жорстко централізованою та ієрархічною, що було необхідною умовою для діяльності в умовах глибокої конспірації. На найвищому рівні діяли Центральні Проводи (зокрема, Бюро інформації Головного Проводу ОУН), які формували загальну ідеологічну лінію, готували ключові політичні документи та контролювали видання, які мали загальноукраїнське значення, як зазначає О. Стасюк [64, с. 201].

На рівні регіонів, включаючи Карпатський край (Станіславщина), діяли Крайові та Окружні Проводи, де функціонували референтури пропаганди або інформаційні служби. Саме ці органи були відповідальні за адаптацію центральних настанов до місцевих умов, видання регіональної преси (як-от «Чорний ліс») та безпосереднє керівництво низовими агітаційними ланками.

Ключову роль в успішності пропаганди відігравала система підготовки кадрів, що вивчав В. Малюга [23]. Кадри для пропагандистської роботи (референти, агітатори, друкарі, зв'язкові) набиралися з найбільш ідейно стійких та освічених членів ОУН і УПА. Вони проходили спеціальне навчання, яке

включало не лише ідеологічну підготовку, а й основи конспірації, техніки друку та методики ведення бесід.

Організація кадрів також включала спеціалізацію: існували технічні працівники (друкарі, гравери), інформаційні працівники (збирали дані та писали тексти) та розповсюджувачі (кур'єри, агітатори). Така спеціалізація дозволяла максимально ефективно використовувати обмежені ресурси та підвищувала професіоналізм пропагандистських відділів [64].

Внутрішня робота серед кадрів була настільки важливою, що це фіксувалося у внутрішніх настановах. Внутрішній документ (настанова) про «Важливу роботу серед кадрів» (Дод. Е), який є фрагментом внутрішнього документу, яскраво ілюструє «важливу роботу серед кадрів». У ньому наголошується на необхідності навчання, проведення рефератів та постійної ідеологічної роботи, що мало забезпечити єдність поглядів і високу дисципліну серед підпільників.

Структура передбачала існування інформаційних сіток та розповсюджувальних ланок на низовому рівні (у селах та районах), які підпорядковувалися безпосередньо окружним референтам. Ці низові ланки, що склалися з членів ОУН-запілля та місцевих жителів, забезпечували головну роботу з прямого контакту з населенням і розподілу друкованих матеріалів.

Важливим елементом організації була конспірація та автономність ланок. Щоб запобігти тотальному провалу мережі у разі арешту одного з учасників, інформаційні та пропагандистські структури діяли максимально незалежно одна від одної. Це ускладнювало роботу радянських карально-репресивних органів та забезпечувало живучість мережі, про що також згадує О. Стасюк [47].

Роль референта пропаганди була ключовою. Він був не лише ідеологом, а й організатором, що відповідав за весь цикл пропагандистської роботи: від збору інформації та написання текстів до організації друку і контролю за поширенням. Його діяльність вимагала постійної адаптації до мінливої військової та політичної ситуації.

На Станіславщині, як і в усьому Карпатському краї, організаційна структура була тісно пов'язана з військово-територіальним поділом УПА (наприклад, ТВ-22 «Чорний ліс») [7; 8]. Це забезпечувало оперативну взаємодію між військовими та пропагандистськими відділами: пропагандисти отримували свіжу інформацію про бої, а військові – пропагандистський супровід своїх акцій.

Облік та звітність у пропагандистських відділах також були частиною організаційної структури. Хоча система була конспіративною, вона вимагала дисципліни та контролю за витратою паперу, накладками видань та охопленням населення, що є ознакою високої організаційної культури.

Якщо успіх пропаганди багато в чому залежав від якісної підготовки кадрів та ієрархічної структури, то її практична реалізація потребувала не менш досконалого технічного забезпечення та налагодженої системи логістики й звітності. У гірсько-лісових умовах Станіславщини повстанські друкарні та канали поширення мали унікальні, висококонспіративні особливості, які дозволяли підпіллю підтримувати безперервний інформаційний тиск.

Технічне забезпечення пропаганди УПА, особливо в Карпатському краю, було героїчною імпровізацією. Воно ґрунтувалося переважно на ручних і настільних друкарських машинах, ротаторах, гектографах та інших примітивних копіювальних пристроях [28, с. 206]. Ці засоби, хоча й обмежували тиражі, були ідеальними для конспірації, оскільки могли бути швидко розібрані, перенесені та розміщені у лісових криївках.

Організація роботи друкарень була максимально автономною. Як описує З. Мороз, підпільні друкарні часто діяли у глибоких криївках або у важкодоступних лісових масивах Станіславщини, що зводило до мінімуму ризик виявлення радянськими каральними органами і було необхідним елементом технічного забезпечення [28, с. 227].

Планування пропагандистських заходів було системним, що підтверджується архівними звітами. Наприклад, звіт пропаганди (планування роботи, розподіл часу) (Дод. В) ілюструє деталізований план роботи пропагандистів, де чітко зазначено розподіл часу на різні види агітації, включно

з проведенням бесід, рознесенням листівок та цільовою роботою серед окремих груп населення (школярі, колгоспники, привезені з східної частини України).

Особливе місце у технічному забезпеченні займали радіопередачі та спроби радіозв'язку, про що згадують дослідники підпільної преси – С. Кость, О. Тимчишин, К. Федірко [57, с. 243]. Хоча радіоагітація була менш доступною, ніж друк, спроби її використання свідчили про прагнення Проводу ОУН до широкого охоплення і застосування новітніх технологій, навіть у найскладніших умовах.

Система звітності у відділах пропаганди УПА була обов'язковим елементом організаційної структури і слугувала для контролю ефективності та розподілу ресурсів. Звітність включала не лише фіксацію проведених бесід, а й точний кількісний облік виготовлених та поширених матеріалів, що демонструє серйозність підходу до агітаційної роботи.

Звіт пропаганди (кількісний облік, проти-озброєна пропаганда (Дод. Г) є прямим прикладом такого звіту пропаганди, де чітко вказані кількісні показники поширених брошур, журналів та листівок. Звіт також фіксує, наприклад, тематику «Проти-озброєної пропаганди», що відображає цілеспрямовану роботу з деморалізації радянських військових та активістів.

Ще один приклад, звіт пропаганди (перелік видань, надрукованих на машині-друкарні) (Дод. Д), містить перелік видань, які були надруковані на машині-друкарні за певний період. Це підтверджує існування систематичного друкарського процесу та показує, як саме «Чорний Ліс» (регіональний журнал) був інтегрований у загальний план видавничої діяльності.

Логістика поширення друкованих матеріалів на Станіславщині була висококонспіративною і залежала від мережі зв'язкових і кур'єрів, які діяли в умовах постійної небезпеки. Вони використовували лісові стежки та сільські схованки, щоб доставляти матеріали до низових ланок розповсюдження [40, с. 13].

Облік цільових груп, який відображають звіти, також є частиною організаційного планування. Наприклад, звіт пропаганди (планування роботи,

розподіл часу) (Дод. В) показує, що пропагандистська робота велася серед школярів, матерів, колгоспників та інтелігенції, що свідчить про диференційований підхід до агітації. Тож технічне забезпечення УПА було адаптовано до партизанських умов, а планування і звітність відображали системний та професійний підхід до інформаційної війни, дозволяючи підпіллю тривалий час успішно протистояти радянській владі на Станіславщині.

Отже, пропагандистська діяльність УПА була забезпечена багаторівневою та ієрархічною структурою, що включала Центральні, Крайові та Окружні референтури, які координували ідеологічну лінію та адаптували її для регіональних потреб Станіславщини. Ефективність роботи базувалася на системній підготовці кадрів (референтів, агітаторів, друкарів), які проходили спеціальне навчання, що зафіксовано у внутрішніх настановах. Технічне забезпечення ґрунтувалося на конспіративних друкарнях і ротаторах, а планування та звітність були високоорганізованими, про що свідчать архівні звіти, які містять кількісний облік накладів та тематику бесід. Організаційна структура забезпечувала живучість та безперервність пропагандистської мережі в умовах тотального радянського військово-політичного тиску.

4.2. Види агітаційно-пропагандистських матеріалів (листівки, брошури, звернення, підпільна преса).

Для забезпечення широкого охоплення населення та безперервності ідеологічного впливу, пропагандистські відділи УПА використовували значне розмаїття друкованих матеріалів. Серед усіх форм агітації підпільна преса, тобто газети та журнали, відігравала роль основного, систематичного каналу комунікації, що забезпечував ідейно-політичне керівництво рухом та оперативне інформування громадськості.

Підпільна преса була найбільш організованим та ідеологічно насиченим видом пропагандистського матеріалу УПА. Вона виконувала функцію фактичного офіційного рупора Організації, оскільки лише через системні

видання можна було послідовно висвітлювати ідеологічні настанови, політичні звернення та аналітичні статті, що підтверджують дослідники, як-от С. Кость [57].

У Карпатському краю особливого значення набули регіональні видання, які слугували для адаптації загальноукраїнських директив до місцевих умов. Феномен журналу «Чорний Ліс», видання ТВ-22 Станіславського тактичного відтинка УПА, є яскравим прикладом такої регіональної преси [7; 8].

Обкладинка журналу «Чорний ліс» (Дод. А) демонструє як регіональну приналежність («Чорний Ліс»), так і візуальну символіку. Малюнок повстанця на обкладинці виконував функцію візуальної пропаганди, створюючи героїчний та романтизований образ борця за незалежність, що було важливо для залучення молоді.

Зміст підпільної преси був багатограним. Він обов'язково включав політичні статті, що критикували радянський режим (колективізацію, русифікацію), хроніки військових дій УПА на Станіславщині, а також історичні та культурологічні нариси, спрямовані на виховання національної свідомості. Важливою функцією преси було формування внутрішньої єдності та підтримання морального духу в лавах підпілля. Через такі видання, як «Чорний Ліс», поширювалися накази командирів, приклади героїзму, що було критично важливим для військово-польової комунікації [8].

Підпільна преса також використовувалася як засіб інформаційної протидії радянській пропаганді. Публікації часто містили аналітичні спростування офіційних радянських новин та викриття діяльності агентів НКВД/МГБ, що допомагало населенню орієнтуватися в інформаційному просторі. О. Стасюк у своїх дослідженнях підкреслює, що безперервність видання преси була однією з головних перемог пропаганди УПА [64]. Навіть в умовах постійних облав і знищення друкарень, завдяки гнучкій організаційній структурі, видання продовжувало виходити, демонструючи живучість руху.

Звіт пропаганди (перелік видань, надрукованих на машині-друкарні) (Дод. Д), який є звітом відділу пропаганди, містить перелік видань, що були

надруковані. Це підтверджує систематичний характер друку регіональної преси, зокрема журналу «Чорний Ліс», та його інтеграцію в загальний план.

Регіональна преса, як і друк брошурок у «Чорному лісі» (Дод. А), часто містила детальні інструкції для сільських організацій ОУН і запілля. Це могли бути поради щодо конспірації, збору розвідданих або саботажу радянських заходів, що перетворювало пресу на практичний інструментарій боротьби.

Видання підпільної преси, як свідчить Ю. Романишин, вимагало значних ресурсів: паперу, фарби, кваліфікованих друкарів [40, с. 12]. Саме здатність УПА підтримувати це виробництво в умовах тотального дефіциту є ознакою її глибокої вкоріненості в місцеві постачальні мережі.

Якщо підпільна преса забезпечувала систематичний та ідеологічний фундамент пропаганди, то інші види друкованих матеріалів – листівки, брошури та оперативні звернення – виконували функцію тактичного та масового впливу. Ці матеріали вирізнялися оперативністю, лаконічністю і жанровим розмаїттям, дозволяючи УПА швидко реагувати на поточні події та задовольняти потреби різних цільових груп населення Станіславщини у політичній та художній літературі.

Листівки були, безумовно, найбільш масовим та оперативним видом пропагандистських матеріалів УПА. Вони виготовлялися у великих кількостях і поширювалися у найлюдніших місцях Станіславщини, як-от церкви, базари, залізничні станції, що свідчить про їхнє головне функціональне призначення – моментальна політична агітація та інформування [57].

Листівки виконували важливу мобілізаційну функцію. Вони містили чіткі заклики до дії – вступати до лав УПА, саботувати радянські заходи (колективізацію, вибори), а також застереження щодо співпраці з радянською владою. Їхня лаконічність була адаптована до швидкого прочитання та передачі з рук у руки. Наприклад, листівка з гаслом «Воля народам! Воля людині!» (Дод. Б) демонструє класичний зразок листівки, зверненої до «Української молоді» та «Українців!». Зміст, що містить такі гасла, як «Воля народам! Воля

людині!», відображає основні ідеологічні меседжі УПА, згадані у розділі 2, та їхнє перетворення на оперативний заклик.

Брошури відігравали іншу роль – вони слугували для глибшої ідеологічної обробки та освіти. На відміну від листівок, брошури були більшими за обсягом і охоплювали більш ґрунтовні теми: історію, політичну економію, або художні твори. Вони поширювалися серед активістів та тих, хто вже співчував підпіллю.

Особливого значення набула художньо-пропагандистська творчість, яку представляли такі автори, як Марко Боєслав (М. Дяченко). Його брошури поєднували художню форму з ідеологічним змістом, що дозволяло більш емоційно та образно впливати на читачів. Брошури Марка Боєслава, як видно з обкладинок брошури «У колгоспних путях» (Дод. Ж) та брошури «Цілую кров» (Дод. З) «Цілую кров», показують жанрове розмаїття пропаганди. Художні твори, що критикували радянський побут та колективізацію через історії з життя, були більш доступними для селянства, ніж суто політичні трактати.

Крім того, випускалися військово-політичні брошури, на кшталт тієї, що зображена у Дод. К (брошура О. Назаревича «Масова збройна боротьба»). Такі матеріали призначалися для внутрішнього користування та ідеологічного вишколу особового складу УПА, як зазначав В. Макар [22].

Оперативні звернення (або відозви) були проміжним жанром між листівкою та брошурою. Вони виходили від імені Крайових або Центральних Проводів і були спрямовані на пояснення важливих політичних рішень, як-от ставлення до виборів чи міжнародних подій. Обкладинка звернення Р. Моха «Наша боротьба» (Дод. Л) ілюструє цю форму.

Використання підпільних друків у «Чорному лісі» для брошурок та листівок дозволяло максимально швидко реагувати на місцеві події (Дод. А). Мова цих матеріалів була простою та народною, часто використовувалися регіональні діалекти та відомі прислів'я, що забезпечувало їхню ефективність серед місцевого населення Станіславщини [7; 8].

Марко Боєслав та інші автори, які активно публікувалися у форматі брошур, втілювали стратегію культурної протидії. Через художню літературу

вони підтримували національну самосвідомість та опір культурній русифікації, пропонуючи українську альтернативу радянському «соціалістичному реалізму».

Окремим видом були «Листи з підпільної пошти» [13], які, хоч і не завжди були масовими, виконували функцію персоналізованої комунікації. Вони могли містити інструкції для конкретних осіб чи осередків, що було важливим елементом конспіративної роботи.

Отже, пропагандистський доробок УПА включав широкий спектр друкованих матеріалів, де підпільна преса виступала основним систематичним каналом ідеологічної комунікації, яскравим прикладом чого є регіональний журнал «Чорний Ліс». Листівки, як найбільш масовий та оперативний засіб, виконували мобілізаційну функцію, а брошури забезпечували глибшу ідейну роботу, зокрема через художню творчість Марка Боєслава. Жанрове та функціональне розмаїття цих матеріалів, підтверджене архівними звітами про їхній друк, дозволяло УПА ефективно адаптувати меседжі до різних цільових груп та завдань боротьби.

4.3. Використання усної пропаганди (зустрічі, бесіди, проповіді).

В умовах тотального контролю з боку радянської влади над усіма легальними засобами масової інформації та обмежених технічних можливостей для друку, усне слово виступало не допоміжним, а критично важливим і незамінним елементом пропагандистської діяльності УПА. Це був найбільш прямий, емоційний та гнучкий канал комунікації, який дозволяв долати неписьменність, досягати найвіддаленіших гірських сіл Станіславщини та оперативно реагувати на радянську дезінформацію.

Усне слово виконувало в діяльності УПА першочергову функцію «живої» пропаганди, що була неможлива для повної фіксації радянськими органами та мала значно вищий ступінь довіри, особливо в традиційних сільських громадах, ніж друковані матеріали. Агітатори УПА, використовуючи довіру, могли передавати інформацію, яка була надто небезпечною для друку [22].

Головна роль усної пропаганди полягала у створенні та підтримці запілля, що досліджував О. Вовк [12]. Зв'язкові, члени СБ та місцеві активісти ОУН, спілкуючись із селянами, переконували їх у правоті справи УПА, мобілізували на матеріальну допомогу та сприяли конспірації, поширюючи необхідну інформацію.

Індивідуальна агітація була основним і найбезпечнішим методом. Вона проводилася «один на один» або у вузькому колі довірених осіб. Цей метод дозволяв агітатору УПА враховувати особисті обставини людини, її соціальний статус, освіту та ставлення до радянської влади, що робило агітацію максимально цільовою та ефективною. Метод індивідуальної агітації часто застосовувався до ключових фігур у громаді: сільських вчителів, колишніх військових, впливових священиків чи старших членів родини. Переконання однієї такої особи автоматично забезпечувало поширення антирадянських настроїв серед її оточення.

Усна пропаганда була незамінною для оперативного поширення чуток та дезінформації (контрпропаганди), що були спрямовані на деморалізацію радянських активістів та військових. Вона швидко розповсюджувалася серед населення, створюючи атмосферу нестабільності та потужності УПА, як зазначає С. Виноградов [10, с. 69]. Важливою частиною індивідуальної агітації було роз'яснення ідеологічних засад ОУН. Програмні положення, які могли бути складними для розуміння неписьменним чи малоосвіченим селянином, перекладалися на просту, образну мову, апелюючи до його національних та релігійних почуттів.

Методи індивідуальної роботи також включали прослуховування іноземних радіопередач та подальшу передачу цієї інформації усно. Оскільки більшість населення не мала доступу до західних ЗМІ, усна передача новин від УПА про ситуацію у світі та перемоги українського руху була критично важливим елементом формування альтернативної картини світу. Усна агітація була тісно пов'язана з розповсюдженням друкованих матеріалів. Часто агітатор використовував листівку або брошуру (наприклад, твори Марка Боєслава) як

наочний доказ своєї розповіді, залишаючи її для читання лише найбільш довіреним особам, що підвищувало вагу повідомлення [57].

Методи індивідуальної агітації були також засобом вербування. Під час особистих бесід повстанці оцінювали лояльність і можливості людини, поступово залучаючи її до конспіративної роботи чи постачання провіанту, що є прямим продовженням організаційної роботи, відображеної у звітах: звіт пропаганди (планування роботи, розподіл часу) – Дод. В, звіт пропаганди (кількісний облік, проти-озброєна пропаганда) – Дод. Г.

На Станіславщині, де були сильні релігійні традиції, індивідуальна агітація через священиків або релігійних діячів мала особливо глибокий вплив. Ці особи могли інтегрувати національні меседжі у проповіді та духовні бесіди, що вважалося високим ступенем довіри. Ефективність усної пропаганди була також зумовлена харизмою та авторитетом агітаторів, які часто були місцевими жителями або відомими повстанцями. Їхня особиста присутність та готовність ризикувати життям додавали ваги їхнім словам, що було неможливо повторити у сухій друкованій формі.

Якщо індивідуальна агітація формувала базову лояльність, то практика організації колективних бесід, зустрічей та використання релігійно-національних проповідей забезпечувала масовість та ідейну глибину усної пропаганди. Ця форма роботи вимагала ретельного планування і була тісно пов'язана з друкованими матеріалами, що дозволяло створювати комплексний інформаційний вплив на населення Станіславщини, попри постійну небезпеку викриття.

Практика проведення групових бесід та зустрічей була ключовим елементом усної пропаганди УПА. Вони організовувалися у найбільш конспіративних умовах: пізно ввечері, у віддалених хатах, лісових криївках або на подвір'ях після закінчення роботи. Метою було охопити більшу кількість людей, ніж індивідуальною агітацією, і забезпечити ефект колективної ідейної підтримки. Ці зустрічі часто мали високий емоційний заряд. Повстанці, приходячи у села, розповідали про свої бойові успіхи, викривали злочини

радянської влади та читали фрагменти підпільної преси. Це створювало у слухачів відчуття прямої участі у визвольній боротьбі [64].

Особливе місце займало використання релігійно-національних проповідей. На Станіславщині, де були глибокі християнські традиції і великий вплив Церкви, проповіді, які включали патріотичні та антикомуністичні меседжі, мали колосальний вплив на свідомість селянства, як підтверджують документи [51]. Це забезпечувало моральну легітимацію боротьби.

Планування усної роботи було настільки деталізованим, що це відображалось у звітах пропагандистських відділів. Наприклад, у звіті пропаганди (планування роботи, розподіл часу) (Дод. В) фіксується розподіл часу на проведення бесід серед різних соціальних груп (колгоспники, інтелігенція), що ілюструє системний та диференційований підхід до усної агітації.

Зв'язок усної та друкованої агітації був органічним і постійним. Друковані матеріали (листівки, брошури, статті з «Чорного Лісу» (Дод. А)) служили базою для бесід. Агітатори УПА не лише роздавали листівки, а й читали та пояснювали їхній зміст, що було критично важливо для неписьменних або малоосвічених селян.

Звіт пропаганди (кількісний облік, проти-озброєна пропаганда) (Дод. Г) ілюструє цей зв'язок, вказуючи на кількість проведених «проти-озброєних» розмов. Це свідчить про цілеспрямовану усну роботу, спрямовану на деморалізацію радянських військових та активістів, що доповнювало друковані матеріали, як-от спеціалізовані листівки.

Проведення публічних акцій з елементами усної пропаганди, хоча і було вкрай ризикованим, іноді практикувалося. Це могли бути короткі мітинги чи виступи повстанців перед селянами, що супроводжувалися вивішуванням прапорів чи роздачею листівок. Такі акції мали потужний психологічний ефект, демонструючи силу та присутність УПА [40].

Важливим елементом усної пропаганди було спростування радянської дезінформації. Агітатори оперативно реагували на пропагандистські кампанії

Кремля, пояснюючи населенню справжню мету радянських заходів (наприклад, сутність колективізації чи примусових виборів), що було швидше, ніж друк контрлистівки. Особливою формою було використання театралізованих сценок або пісень під час зустрічей. Це, наприклад, сатиричні пісні про Сталіна чи комуністів, які легко запам'ятовувалися і передавалися далі. Емоційна пам'ять виявилася стійкішою за друкований текст.

Методика бесід також передбачала збирання інформації (розвідданих). Агітатор під час розмови отримувал від селян відомості про пересування радянських військ, діяльність активістів та продовольчу ситуацію, що перетворювало усну пропаганду на двобічний комунікаційний канал [57].

Наслідком якісної усної пропаганди було створення широкої мережі інформаторів та прихильників (запілля), які самостійно поширювали антирадянські настрої. Це забезпечувало автономне функціонування пропагандистських ідей, навіть коли повстанські загони залишали район. Практика проведення бесід, проповідей та їхній зв'язок із друкованими матеріалами на Станіславщині доводить, що усна пропаганда була системною, спланованою та найбільш гнучкою формою впливу, що забезпечувала глибоку ідейну підтримку серед населення.

Отже, усне слово виступало критично важливим і гнучким інструментом пропаганди УПА, ефективно долаючи неписьменність та забезпечуючи емоційний зв'язок з цивільним населенням, особливо у віддалених районах Станіславщини. Індивідуальна агітація була основним методом, що дозволяв персоналізувати антирадянський меседж та здійснювати вербування, а також використовувати релігійно-національні проповіді для моральної легітимації боротьби. Практика проведення бесід була системною та ретельно планувалася, про що свідчать звіти пропаганди, де фіксувалася тематика та кількість проведених розмов. Усна пропаганда була нерозривно пов'язана з друкованою агітацією, створюючи комплексний та надійний канал для формування масової свідомості та підтримки запілля.

4.4. Символіка, гасла та візуальні засоби пропаганди.

Для ефективного впливу на масову свідомість і швидкого розпізнавання своїх ідей в умовах підпілля, пропаганда УПА активно використовувала уніфіковану символіку та лаконічні, емоційно насичені гасла. Вони виконували функцію ідеологічного маркування, дозволяючи швидко передавати складні політичні ідеї та відмежовувати національно-визвольний рух від радянського окупаційного режиму.

Гасла були найбільш концентрованою та прямою формою пропаганди, що перетворювала складні ідеологічні тези, закладені у програмах ОУН [3; 4], на легко запам'ятовувані заклики до дії. Вони мали вирішальне значення в умовах обмеженого часу та простору для агітації, що було характерно для Станіславщини.

Ключовим ідеологічним гаслом, яке було основою всієї пропаганди, було: «За Українську Самостійну Соборну Державу (УССД)!». Це гасло, що постійно повторювалося у листівках, відображало незмінну політичну мету руху та забезпечувало його легітимність у очах українського народу. Гасла УПА часто містили антитоталітарний та антиімперський меседж [40].

Наприклад, гасло «Воля народам! Воля людині!» – це яскраве свідчення еволюції ідеології ОУН до ширших демократичних цінностей, що дозволяло апелювати до міжнародної спільноти та неросійських народів СРСР. Листівка з гаслом «Воля народам! Воля людині!» (Дод. Б) є прямим підтвердженням використання цього ключового гасла. Його розміщення на видному місці підкреслювало пріоритетність боротьби за індивідуальні та національні свободи, що було гострим контрастом до радянської колективістської ідеології.

Політична символіка УПА/ОУН була максимально простою, але глибоко вкоріненою у національну традицію. Головним візуальним елементом був Тризуб (емблема ОУН, що походить від символу УНР), який активно використовувався як символ державності та спадкоємності визвольних змагань. Прапор – червоно-чорний (символ «крові та землі») – також був важливим

візуальним засобом. Його зображення або згадка у пропагандистських текстах слугувала сигналом ідентифікації та єдності для підпілля і запілля [57].

Використання символіки було важливим для протидії радянській пропаганді, яка намагалася привласнити собі національні кольори та символи. Повстанці чітко розмежовували символи УПА (Тризуб, червоно-чорний прапор) від радянської символіки (серп і молот, червона зірка). Звернення до різних цільових груп також формувалися через гасла. Наприклад, у листівці з гаслом «Воля народам! Воля людині!» (Дод. Б) використано звернення «Українська молоде!», апелюючи до найактивнішої частини суспільства та закликаючи їх до участі у військово-політичній боротьбі.

Військова символіка, що включала уніформу та відзнаки (наскільки це було можливим у підпіллі), також була елементом пропаганди. Вона надавала повстанському рухові офіційного, військового статусу, що підвищувало його авторитет серед цивільного населення. Гасла були тісно пов'язані з актуальною політичною ситуацією [40].

Наприклад, гасла, що критикували колективізацію, були особливо поширеними на Станіславщині. Вони прямо зверталися до економічних інтересів селянства: «Земля селянам!», «Ні колгоспам!». Обкладинка звернення Р. Моха «Наша боротьба» (Дод. Л), яке є обкладинкою політичного звернення, також містить ключові політичні символи та гасла. Це демонструє, що незалежно від жанру (листівка чи брошура), ідейне ядро агітації залишалося незмінним.

Якщо символіка і гасла формували ідейне ядро та політичну програму пропаганди, то візуальне оформлення друкованих матеріалів слугувало естетичним та психологічним засобом посилення впливу. В умовах підпільного друку, де технічні можливості були обмежені, повстанці приділяли особливу увагу графічному дизайну, шрифтам та ілюстраціям, використовуючи їх для підтримання національної ідентичності та підвищення авторитету своїх видань.

Візуальне оформлення підпільних друків УПА, зокрема на Станіславщині, виконувало функцію відмінності від радянської уніфікації. Навіть при обмеженій

якості паперу та друку, як зазначають дослідники, повстанці прагнули надати своїм виданням упізнаваний національний стиль [41, с. 228].

Одним із ключових візуальних засобів була графіка та ілюстрації. У журналах, наприклад, у «Чорному Лісі» (Дод. А), використовувалися прості, але виразні малюнки, що зображали повстанців, сцени боїв або національні символи. Ці зображення були важливі для неписьменного населення, оскільки передавали сенс боротьби без слів.

Важливим елементом був шрифт та його естетика. У пропагандистських виданнях ОУН і УПА часто використовувалися шрифти, стилізовані під українську «вишиванку» або рукописні, що додавало друку народного, автентичного характеру і протиставляло його «казенним» радянським шрифтам. Ця «вишиванкова» естетика особливо помітна на обкладинках брошур. Зображення творів Марка Боєслава «Колесник» (Дод. Ж) та «Сім рублів цукру» (Дод. З) демонструють, як національний орнамент та стилізовані літери використовувалися для підкреслення ідейного зв'язку між визвольним рухом та українською народною культурою.

Кольорова гама, хоч і обмежувалася технічними можливостями (часто чорно-білий друк), у кольорових листівках та обкладинках (за наявності), переважно використовувала червоний та чорний (символіка УПА), а також синій та жовтий (державні кольори), що посилювало ідейний вплив. Заголовок та верстка також слугували візуальним засобом. Підпільна преса, як описував Ю. Романишин, часто мала максимально чітку, акцентовану верстку, де ключові ідеологічні меседжі та гасла виділялися великим, жирним шрифтом, одразу привертаючи увагу читача [40].

Використання фотографій було рідкісним через технічну складність, але їхня поява (наприклад, наклади з фотографіями командирів або знищеної радянської техніки) мала ефект достовірності та документальності, що підвищувало довіру до друку. Візуальний вплив на масову свідомість був психологічно спрямованим на героїзацію та міфологізацію образу повстанця. Обкладинки, як у «Чорному Лісі» (Дод. А), формували образ національного

героя – рішучого, сильного, готового до боротьби, що було прямим протиставленням радянському образу «бандита». Символіка листівок, як листівка з гаслом «Воля народам! Воля людині!» (Дод. Б), включала не лише текст, а й прості графічні розділювачі чи орнаменти, що візуально структурували текст і робили його привабливішим для читання. Кожен візуальний елемент мав ідейне навантаження.

Естетика друку Марка Боєслава, яка часто була якісною, незважаючи на підпільні умови, свідчила про високий культурний рівень та серйозність намірів керівництва УПА. Це показувало, що рух бореться не лише зброєю, а й інтелектом і культурою. Графічна боротьба також проявлялася у створенні «контр-ілюстрацій» – малюнків, що висміювали чи пародіювали радянських вождів, активістів чи символи (серп і молот). Це була форма сатиричної пропаганди, що мала деморалізувати ворога [64].

Отже, пропаганда УПА використовувала уніфіковану символіку та лаконічні гасла (наприклад, «Воля народам! Воля людині!»), які виконували функцію ідеологічного маркування, чітко окреслюючи мету (УССД) та мобілізуючи населення до боротьби. Візуальне оформлення підпільних друків було свідомо стилізоване, використовуючи національні орнаменти та шрифти, що надавало виданням автентичності та протиставляло їх радянській естетиці. Графічні елементи та ілюстрації, як на обкладинці журналу «Чорний Ліс», слугували для героїзації образу повстанця та підвищення авторитету підпілля. Візуальні засоби та символіка були важливим психологічним інструментом, що забезпечував емоційний вплив та ідейну ідентифікацію руху в масовій свідомості.

РОЗДІЛ 5

ОСОБЛИВОСТІ ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УПА НА ПРИКЛАДІ СТАНІСЛАВЩИНИ

5.1. Специфіка поширення агітаційних матеріалів у регіоні.

Ефективність пропаганди УПА на теренах Станіславщини у повоєнні роки була нерозривно пов'язана зі специфікою самого регіону, його географічними, соціально-економічними та історичними особливостями. Карпатський край, з його гірською місцевістю та переважно сільським населенням, зумовив застосування особливих методів та логістики поширення агітаційних матеріалів.

Географічний фактор Карпатського краю мав вирішальне значення для організації та методів пропагандистської роботи УПА. Гірсько-лісиста місцевість, як підтверджують дослідники, забезпечувала ідеальні умови для конспірації, створення схованок та підпільних друкарень. Недоступність багатьох районів для швидкого контролю з боку радянських військ давала змогу повстанцям безпечніше розповсюджувати друковані матеріали [5; 6]. Саме наявність густих лісових масивів (зокрема, Чорного лісу, звідки походила назва регіонального видання [7]) та малозаселених гірських долин визначала логістику: агітаційні матеріали могли виготовлятися у відносно безпечних місцях, а потім розноситися підпільними кур'єрами до населених пунктів Станіславщини. Це було прямим наслідком географії.

Соціально-економічний склад населення Станіславщини також суттєво впливав на зміст і цільову аудиторію пропаганди. Регіон був переважно аграрним, а більшість населення становило селянство. Як зазначав М. Санкович, процеси колективізації викликали різке невдоволення, що стало головною темою пропаганди УПА [63, с. 114].

Пропагандистські матеріали УПА на Станіславщині активно використовували тему земельної власності та критикували примусове створення колгоспів, апелюючи до традиційних цінностей селянства [60]. Це дозволяло

повстанцям формувати чіткий контраст між обіцянками радянської влади та реальною економічною політикою, чим пояснюється високий рівень підтримки підпілля у сільській місцевості.

Повоєнна радянська політизація регіону, як відзначають І. Андрухів та А. Француз, супроводжувалася масштабним терором і репресіями, включаючи депортації родин учасників підпілля [54, с. 69]. Цей репресивний фон був постійною основою для пропаганди УПА, яка подавала себе як єдиного захисника народу від радянських каральних структур. У пропагандистських зверненнях, що поширювалися на Станіславщині, часто використовувалися конкретні приклади репресій, прізвища замордованих чи депортованих, що надавало агітації особистісного та емоційного забарвлення та підвищувало рівень довіри серед місцевого населення.

Адміністративний вплив великого міста Станіслава (Івано-Франківська), зафіксований у літописах [55], був відносно обмеженим порівняно з впливом на сільську периферію. Це означало, що пропаганда УПА була більш децентралізованою та орієнтованою на низовий рівень, що дозволяло їй уникати тотального контролю міських радянських органів.

Особливості комунікаційної інфраструктури (слабка мережа доріг у гірських районах) ускладнювали швидке реагування радянської влади на появу пропагандистських матеріалів. Це давало змогу повстанцям використовувати ефект несподіванки – раптове розміщення листівок у людних місцях, як-от церкви або ринки, що згадується у документах [5; 6].

Історична пам'ять та національна свідомість населення Прикарпаття, яка завжди була сильною, стала благодатним ґрунтом для пропаганди УПА. Підпільні друки часто посилалися на національно-визвольні традиції, що резонувало з історичною свідомістю мешканців, як це описано у працях М. Кугутяка [58].

Слід зазначити, що географічні та соціальні умови Станіславщини диктували необхідність використання децентралізованих, конспіративних та емоційно насичених методів поширення пропаганди, націлених на мобілізацію

селянства. Вивчення повсякденного життя населення у перші повоєнні роки показує, що люди були виснажені війною та репресіями. Пропаганда УПА майстерно використовувала це, пропонуючи не лише політичну альтернативу, але й моральну підтримку та надію на краще майбутнє.

Якщо соціально-економічні та географічні умови Станіславщини визначали стратегічні пріоритети пропаганди УПА, то регіональні особливості підпільного друку та логістики були ключовими для її тактичної реалізації. У Карпатському краю повстанська агітація набула унікальних рис, що вимагало від підпілля постійної винахідливості у виготовленні, транспортуванні та поширенні матеріалів в умовах тотальної конспірації.

Основною регіональною особливістю був феномен підпільної преси ТВ-22 «Чорний ліс», що був виданням команди Станіславського тактичного відтинка УПА. Видання «Літопису УПА» [7; 8], де передруковано цей журнал, дозволяє аналізувати зміст, який був максимально адаптований до потреб саме місцевого населення. Журнал був націлений на висвітлення регіональних бойових дій та нагальних проблем, демонструючи повстанську присутність у Карпатському краї.

На відміну від центральних друків ОУН, регіональні матеріали, такі як «Чорний ліс», вирізнялися оперативністю та конкретикою. Вони містили менше високої політики та більше інформації про конкретні події на місцях: успішні засідки, покарання радянських активістів, що створювало ефект присутності та влади підпілля в регіоні [8].

Логістика поширення агітаційних матеріалів на Станіславщині була надзвичайно складною через гірський рельєф і активну діяльність радянських військ. В. Ільницький у своїх працях опосередковано підтверджує, що для транспортування друкованих матеріалів використовувалася розгалужена мережа підпільних кур'єрів та система схованок (криївок), що забезпечувало відносну безпеку [18].

Ю. Романишин детально описував роботу підпільних друкарень ОУН І УПА, підкреслюючи, що в умовах Карпатського краю друкарні часто були

мобільними або розміщувалися у глибоких лісових криївках [40, с. 13]. Це забезпечувало їхнє виживання, але обмежувало тиражі та ускладнювало процес друку, що є специфікою регіону.

Регіональна специфіка поширення також включала використання засобів маскування. Листівки та брошури, як і «Листи з підпільної пошти» [13], часто залишалися у найнесподіваніших місцях: у поштових скриньках, у громадських місцях, або ж підкидалися у будинки радянських чиновників та активістів, чинячи психологічний тиск.

О. Стасюк узагальнює, що видавничо–пропагандивна діяльність на регіональному рівні була тісно пов'язана з організацією запілля. Саме місцеве населення (члени ОУН у селах, зв'язкові) брало на себе основний тягар поширення, що свідчить про глибоку вкоріненість пропаганди в соціальну тканину Станіславщини [47; 64]. Види агітаційних матеріалів також мали регіональні особливості. На додаток до загальноукраїнських листівок, на Прикарпатті активно створювалися місцеві листівки та звернення від імені крайового керівництва УПА, що стосувалися конкретних колгоспів, сіл чи місцевих чиновників. Це підвищувало персоналізацію пропаганди.

Важливим прикладом регіональних друків є брошура Марка Боєслава (М. Дяченка), про яку писав О. Стасюк [48]. Наявність такої високохудожньої літератури серед підпільних друків свідчить про намагання впливати на свідомість населення не лише політичними, а й культурно-просвітницькими методами, що було частиною довгострокової стратегії опору. Крім того, регіональна пропаганда часто використовувала місцеві легенди та чутки для підриву довіри до радянської влади. Це була форма усної пропаганди, що доповнювала друковані матеріали. Кур'єри та повстанці, спілкуючись із населенням, передавали інформацію, яка була неможлива для фіксації на папері через небезпеку.

Специфіка полягала також у високій конспіративності мережі. Документи та дослідження підтверджують, що пропагандистські ланки були суворо відокремлені, і лише невелика частина людей знала про місцезнаходження

друкарень чи повних маршрутів поширення, що ускладнювало їхнє викриття радянськими органами [15; 47]. Загалом регіональні особливості підпільного друку та логістики на Станіславщині є прикладом високої адаптивності та ефективності пропаганди УПА, яка, попри постійний тиск, зуміла створити власну, висококонспіративну та дієву інформаційну мережу.

Отже, географічні (гірсько-лісиста місцевість) та соціально-економічні (переважно аграрний склад) чинники Станіславщини стали визначальними факторами у виборі методів поширення пропаганди УПА, вимагаючи високої конспіративності. Регіональні видання, як-от «Чорний ліс», забезпечували оперативну та адаптовану до місцевих потреб агітацію, зосереджуючись на критиці колективізації та радянських репресій. Для реалізації логістики використовувалася висококонспіративна мережа кур'єрів і лісових криївок, що гарантувало безперервність друку та поширення матеріалів. Пропагандистська діяльність у Карпатському краю демонструвала високу адаптивність до регіональних умов, що сприяло її тривалій ефективності в умовах ворожого оточення.

5.2 . Протидія радянської влади пропаганді УПА та її наслідки.

Успішна пропагандистська діяльність УПА на Станіславщині не могла залишитися без комплексної та жорсткої реакції з боку радянської влади. Протидія повстанській агітації була значною, поєднуючи військово-політичні заходи із цілеспрямованою контрпропагандою та репресивним апаратом.

Радянська влада швидко усвідомила, що боротьба з УПА є не лише військовою, а й ідеологічною війною. Як зазначає Т. Галицька-Дідух, у Станіславській області була розгорнута потужна пропагандистська кампанія, спрямована на дискредитацію національно-визвольного руху та його лідерів. Основною метою було переконати населення, що УПА є «бандитами» та «посібниками німецьких фашистів» [14, с. 61].

Ключовим елементом протидії була військово-політична операція, що проводилася через карально-репресивні органи – НКВД та МГБ. В. Ільницький досліджував формування та діяльність цих органів у Карпатському краї, підкреслюючи їхню вирішальну роль у придушенні підпілля [18]. Військові операції та облави мали подвійну мету: знищення повстанських загонів і фізична ліквідація пропагандистських ланок та друкарень.

Радянська контрпропаганда використовувала адаптовані форми для боротьби з агітацією УПА. Замість прямих військових звітів, які могли б підтвердити силу опору, поширювалися листівки та брошури, написані від імені «колишніх повстанців», які закликали складати зброю та викривали «злочини» керівництва ОУН. Однією з найбільш жорстоких форм протидії була репресивна політика щодо родин учасників національно-визвольної боротьби, що досліджувала Л. Паньків [59]. Депортація сімей та конфіскація майна слугували засобом залякування для всього населення, створюючи атмосферу страху, яка мала унеможливити підтримку підпільної пропаганди.

Ідеологічне протистояння також велося через легальні радянські ЗМІ. Місцеві газети Станіславщини постійно публікували матеріали, що вихваляли комуністичний лад, економічні досягнення та культурний розвиток, намагаючись створити позитивний «радянський наратив», який мав би перекрити критичні меседжі УПА.

Важливим інструментом протидії були оперативно-пропагандистські групи та агентурні мережі. Т. Галицька-Дідух зазначає, що радянські органи використовували підставних осіб, які поширювали дезінформацію, а також фальшиві листівки УПА, що містили заклики до суперечливих дій чи до здачі зброї, що підривало довіру до справжніх повстанських матеріалів [15, с. 259].

Правові основи репресій, описані І. Біласом, свідчать про те, що будь-яка допомога чи поширення пропаганди УПА каралося як тяжкий державний злочин [1]. Така правова база терору була пропагандистським інструментом сама по собі, оскільки її існування мало демотивувати населення від співпраці з підпіллям.

Систематичне викриття та ліквідація підпільних друкарень та радіостанцій було пріоритетом для МГБ [18]. Кожне знищення друкарні подавалося у радянських ЗМІ як велика перемога над «ворогами народу», що мало пропагандистський ефект деморалізації підпілля та його прихильників. Радянські органи також використовували судові процеси як елемент пропаганди. Публічні суди над схопленими учасниками УПА та їхніми посібниками мали на меті показати неминучість покарання та поширити офіційний радянський погляд на діяльність повстанців.

Контрпропаганда також намагалася перехопити історичну ініціативу. Через освіту та культуру, як згодом аналізував О. Грабовецький [62], радянська влада формувала історичну пам'ять, де УПА була представлена як «зрадники та націоналістичні елементи», що створювало довгостроковий ідеологічний фундамент проти опору.

Тож протидія радянської влади на Станіславщині була комплексною та жорстокою, поєднуючи прямий військовий терор з тонкою контрпропагандою та судовими репресіями. Результатом жорстокої військово-політичної протидії стала не лише фізична ліквідація частини підпілля, а й глибокі соціальні та ідеологічні наслідки, які суттєво змінили суспільний ландшафт Станіславщини. Радянська влада, прагнучи повністю нейтралізувати вплив пропаганди УПА, розгорнула широкомасштабну кампанію радянзації, яка через економічні, культурні та освітні важелі формувала альтернативний, лояльний до режиму, наратив.

Ключовим довгостроковим наслідком протидії стало формування альтернативного радянського наративу, що мав на меті ідеологічно перемогти націоналізм. М. Санкович описує цей процес як «другу радянізацію Прикарпаття», яка торкнулася усіх сфер життя і була безпосередньою реакцією на високу ефективність пропаганди УПА [42, с. 341].

У центрі цієї радянзації стояли соціально-економічні зміни. Активна колективізація попри спротив, зруйнувала традиційний сільський уклад. Пропаганда УПА, яка критикувала цю політику, виявилася безсилою проти

економічного та адміністративного тиску, що змушувало селян приймати нові правила гри [37]. Радянська влада використовувала культосвітню діяльність як важливий інструмент контрпропаганди. На Станіславщині активно відкривалися клуби, бібліотеки та хати-читальні [33], які поширювали літературу і фільми, що вихваляли комунізм та СРСР. Це був прямий спосіб витіснити усну та друковану пропаганду УПА з культурного простору села.

Особливо значущим наслідком було перереформатування історичної пам'яті. О. Грабовецький аналізує, як радянська влада намагалася стерти пам'ять про визвольний рух, замінюючи її міфом про «визволення» та «злочинність» націоналістів, що вимагало значних пропагандистських зусиль через освітню систему та публічні заходи [62]. Жорстокі репресії та депортації призвели до вимушеної міграції та зміни демографічного складу регіону. Це, зі свого боку, ускладнило роботу пропаганди УПА, оскільки частина її цільової аудиторії була виселена, а їхнє місце часто займали лояльні до режиму переселенці зі східних областей.

Наслідком протидії стало і інституційне закріплення радянського наративу. А. Якубець досліджував, як навіть музейна справа в УРСР була підпорядкована ідеологічним завданням. Музеї на Станіславщині створювали експозиції, які пропагували радянський патріотизм і таврували діяльність УПА [50]. Комплексний тиск призвів до того, що значна частина населення, хоч і зберігала антирадянські настрої, була змушена перейти до внутрішнього опору та конформізму. Це був прямий наслідок залякування та неминучості репресій, що поступово зменшувало ефективність масової пропаганди УПА.

Важливим наслідком протидії, про який писав М. Санкович, стала потреба УПА в подальшій конспірації. Підпілля було змушене мінімізувати відкриті форми пропаганди та перейти до високозаконспірованої, точкової агітації серед вузького кола довірених осіб [43, с. 102]. Наслідки протидії виявилися і в політиці повернення «колишніх бандитів» до «нормального життя». Радянська влада через амністії та обіцянки намагалася розколоти єдність підпілля та

використати тих, хто здався, у своїй контрпропаганді, що є класичним методом інформаційної війни.

Використання радянською владою релігійного фактору також було наслідком протидії. Ліквідація УГКЦ і спроби інтеграції духовенства в РПЦ мали на меті позбавити УПА одного з найсильніших союзників в усній пропаганді, що дозволяло радянській владі контролювати духовний простір [67].

Наслідки протидії УПА були настільки глибокими, що вони вплинули на повсякденне життя населення, яке було змушене постійно балансувати між підтримкою підпілля та виживанням у радянській системі, що ускладнювало будь-яку відкриту форму співпраці з повстанцями. Наслідки протидії радянської влади на Станіславщині вийшли далеко за межі військової поразки УПА, призвівши до тотальної радянзації суспільної свідомості та трансформації національного опору у приховані форми.

Отже, радянська влада здійснювала комплексну та жорстоку протидію пропаганді УПА, поєднуючи військово-політичний терор із цілеспрямованою контрпропагандою, що включала дезінформацію та дискредитацію підпілля. Головним довгостроковим наслідком цих заходів стала тотальна радянзація суспільного та культурного життя Станіславщини, що реалізовувалася через колективізацію та культосвітню діяльність. Жорстокі репресії проти родин та формування альтернативного радянського історичного наративу призвели до того, що значна частина населення була змушена перейти до конформізму. Протидія хоч і не знищила ідеологію опору повністю, але суттєво мінімізувала вплив масової пропаганди УПА та змусила рух перейти до глибокої конспірації.

РОЗДІЛ 6

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ ПРОПАГАНДИСТСЬКИХ МАТЕРІАЛІВ УПА)

Методичний аспект дослідження є органічним продовженням історичного аналізу, оскільки його кінцевою метою є інтеграція отриманих знань та джерельної бази у навчально-виховний процес, що відповідає сучасним вимогам української освіти. Аналіз структури, форм та видів пропаганди ОУН і УПА на прикладі Станіславщини надає унікальний автентичний матеріал, який має значний потенціал для розвитку критичного мислення, формування предметної історичної та ключової громадянської компетентностей старшокласників. Відтак, даний розділ присвячений обґрунтуванню методичних підходів до роботи з пропагандистськими матеріалами як історичними джерелами, враховуючи необхідність дотримання нормативно-правових засад та принципів компетентісно орієнтованого навчання.

Сучасна освітня політика України, втілена в Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (НУШ) [53] та Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти [52], вимагає переходу від знаннєвої парадигми до компетентнісної, де головною метою стає формування здатності учнів застосовувати знання та вміння для вирішення реальних життєвих проблем.

Однією з ключових наскрізних компетентностей, визначених в рамках реформування загальної середньої освіти згідно з Концепцією «Нова українська школа» (НУШ), є громадянська компетентність. Вона є інтегративним показником, що охоплює не лише знання, але й ціннісні орієнтири та практичні навички, які дозволяють особистості ефективно функціонувати в демократичному суспільстві. Згідно з орієнтирами, викладеними у порадику для вчителя «Нова українська школа» за загальною редакцією Н. Бібік [72], громадянська компетентність охоплює, по-перше, усвідомлення власної

приналежності до українського народу та держави. По-друге, вона включає шанобливе ставлення до національних, культурних та історичних цінностей, включаючи мову, символіку та історичну пам'ять. По-третє, найважливішим її елементом є здатність до критичного осмислення соціально-політичних та економічних процесів, що відбуваються як усередині країни, так і на міжнародній арені. Усі ці складові є необхідною передумовою для формування відповідальної та активної громадянської позиції учнів.

Теоретичний аналіз сутності цього багатоаспектного поняття у вітчизняній педагогіці та психології дозволяє глибше зрозуміти його структуру та функціональне призначення в освітньому процесі. Сучасні дослідники, зокрема Т. Магдич [21], розглядають громадянську компетентність як інтегративне утворення, що є результатом складного процесу взаємодії особистості з освітнім і соціальним середовищем. Вона не може бути зведена лише до суми знань про права та обов'язки; натомість, вона є системою, яка охоплює три взаємопов'язані компоненти.

До них належить когнітивний компонент, що включає знання про державний устрій, правові норми та історію державотворення. Другим є мотиваційно-ціннісний компонент, який відображає сформовані патріотичні почуття, готовність до захисту національних інтересів, повагу до закону та демократичних процедур. Нарешті, поведінковий компонент є практичною реалізацією знань і цінностей і визначає готовність особистості до активної участі у суспільному житті – від виборчого процесу до волонтерської та громадської діяльності. Таким чином, громадянська компетентність визначає здатність учня не лише розуміти світ, а й активно та відповідально діяти в ньому.

Необхідність пріоритетного формування такої інтегративної компетентності набуває особливої гостроти та актуальності в умовах сучасних викликів, які стоять перед українським суспільством, зокрема в контексті військової агресії та інформаційної війни. О. Барановська справедливо зазначає, що в таких умовах особливо актуальною стає стійкість учнівської молоді до маніпуляцій, дезінформації та пропаганди, які прагнуть спотворити історичну

пам'ять і підірвати національну ідентичність [9]. Громадянська компетентність стає своєрідним інтелектуальним імунітетом, що дозволяє молоді критично фільтрувати інформаційні потоки, розпізнавати фейки та ідеологічну заангажованість джерел. Це безпосередньо пов'язано зі здатністю до об'єктивної оцінки історичних подій, зокрема, аналізуючи складні та суперечливі періоди, як-от діяльність ОУН і УПА. Формування цієї компетентності є не лише освітнім завданням, але й стратегічним пріоритетом національної безпеки та стійкості демократичних інституцій України.

Історія України як фундаментальний навчальний предмет у системі середньої освіти посідає найбільший потенціал у формуванні свідомого та відповідального громадянина. Його роль не обмежується лише передачею учням знань про минуле, але й виконує ключову функцію у розвитку громадянської ідентичності. Предмет забезпечує глибоке розуміння механізмів державотворення – від ранніх форм політичної організації до складних процесів національно-визвольної боротьби, які формували українську державність протягом століть. Т. Мацейків деталізує цю тезу, підкреслюючи, що вивчення історії є необхідною умовою для усвідомлення учнями своїх історичних коренів, приналежності до нації та розуміння цінності незалежності [26, с. 14]. Через аналіз минулого, учні вчаться бачити історичну тяглість і робити висновки щодо сучасних політичних та соціальних процесів.

Зокрема, при детальному розгляді структури громадянської компетентності, вивчення історії набуває особливого значення. Т. Мацейків наголошує на нерозривному зв'язку цієї компетентності з трьома ключовими елементами, які розвиваються саме через історичну освіту. По-перше, це розвиток історичної пам'яті, що є основою національної свідомості і дозволяє адекватно сприймати власну історію без міфологізації та спотворень [25, с. 82].

По-друге, це усвідомлення прав та обов'язків як громадянина, що формується через вивчення правових систем та суспільних договорів минулого. По-третє, і це є критично важливим для роботи з пропагандистськими матеріалами, – це здатність до критичного аналізу інформації [25, с. 83]. Ця

здатність, яка включає оцінювання достовірності джерел та виявлення прихованих смислів, є невід'ємною частиною самої сутності громадянської компетентності та забезпечує здатність учня орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі.

У світлі впровадження ідей компетентнісного підходу в освітній процес, змінюються й методичні вимоги до викладання історії. Т. Матусевич та Л. Колесник акцентують на необхідності радикальної відмови від авторитарних методів навчання, які базуються на пасивному засвоєнні готових істин і догматичних оцінок [24, с. 243]. Натомість, освітній процес має бути орієнтований на діалог та співпрацю між учнями і вчителем. Центральне місце у цьому процесі займає використання автентичних джерел, які стимулюють учнів до самостійного пошуку істини, а не лише до репродукції підручникових формулювань. Робота з першоджерелами, особливо такими складними, як пропаганда, перетворює учня на активного дослідника, який сам формує висновки, що є основою громадянської зрілості.

Ці методичні зміни, продиктовані НУШ, створюють ідеальні умови для включення в навчальний процес таких складних і багатогранних матеріалів, як пропаганда ОУН і УПА. Аналіз цих джерел через призму діалогу та співпраці дозволяє учням усвідомити, що історія є полем інтерпретацій, а не зведенням догм, що значно підвищує їхню предметну історичну компетентність та готовність до критичної оцінки будь-якої ідеологічно заангажованої інформації.

Методичні підходи, що реалізуються в рамках НУШ, вимагають, щоб навчальні матеріали, зокрема історичні джерела, використовувались не як ілюстрації до тексту підручника, а як об'єкт дослідження, що дозволяє учневі стати активним суб'єктом навчальної діяльності та формувати власні висновки. Такий підхід описано у навчально-методичних посібниках Г. Яковенко [80] та А. Пижик, Г. Черевичного [77]. Таким чином, освітні програми та державні стандарти чітко орієнтують педагогів на використання матеріалів, здатних викликати дискусію, стимулювати критичне мислення та формувати ціннісні

орієнтири, що повністю відповідає потенціалу пропагандистських матеріалів УПА як автентичних джерел з історії національно-визвольного руху.

На думку Р. Мохнюка, теоретичні засади формування громадянської компетентності учнівської молоді мають бути спрямовані на створення такого освітнього середовища, яке забезпечує умови для формування низки критично важливих громадянських якостей. Серед них дослідник виділяє, насамперед, відповідальність – як здатність особистості приймати самостійні рішення та нести за них наслідки [31, с. 6].

Далі йде активність, що відображає готовність брати участь у суспільному житті та відстоювати демократичні цінності. І, безперечно, патріотизм – як усвідомлене почуття любові до Батьківщини та готовність до її захисту. Досягнення цього комплексу якостей, як підкреслює Р. Мохнюк, можливе лише через залучення учнів до аналізу складних і багатовекторних історичних подій, де немає однозначних оцінок, а є зіткнення інтересів та ідеологій [31, с. 6].

Цей підхід органічно доповнюється позицією О. Овчарук, яка підкреслює, що ефективне формування громадянської компетентності вимагає активного залучення учнів до аналізу не лише віддалених історичних подій, а й сучасних та історичних проблем у їхній взаємодії [32, с. 19]. Це передбачає перехід від пасивного сприйняття до проблемно-орієнтованого навчання, де учні виступають у ролі дослідників, які самостійно шукають відповіді на соціально значущі питання. Такий активний аналіз, що поєднує минуле та сьогодення, забезпечує формування цілісного, неупередженого погляду на суспільство, його динаміку та механізми функціонування, що є необхідним для прийняття виважених громадянських рішень.

Саме тому використання пропагандистських матеріалів ОУН і УПА як автентичних навчальних джерел надає унікальну можливість ефективно формувати громадянську компетентність. Робота з цими матеріалами, які є ідеологічно насиченими та часто емоційно зарядженими, сприяє розвитку ключового вміння – розрізняти факти та інтерпретації. Учні змушені відмежовувати ідеологічні наративи (наприклад, гасла про боротьбу) від

об'єктивної реальності (умов, за яких ці гасла створювалися і поширювалися), що є прямим шляхом до розвитку критичного мислення. Т. Ремех підтверджує, що цей процес повністю відповідає структурі громадянської компетентності учня Нової української школи, для якого критичний аналіз інформації є критично важливим для свідомого громадянина та його здатності протистояти маніпулятивним технологіям [38, с. 40].

Залучення учнів до такої роботи забезпечує не лише поглиблене вивчення історії національно-визвольного руху, але й тренує їхній інформаційний імунітет, роблячи їх стійкими до дезінформації в сучасному медіа-просторі. Здатність до неупередженого аналізу конфліктних історичних джерел є найкращою підготовкою до свідомого життя в демократичному суспільстві.

Перехід до компетентісно орієнтованого навчання, закріпленого в нормативних документах, неможливий без переосмислення ролі історичного джерела в освітньому процесі. Якщо в попередній, знаннєвій парадигмі джерело часто виконувало ілюстративну функцію, то в контексті НУШ воно стає основним об'єктом пізнання та інструментом розвитку критичного мислення, що вимагає від викладача глибокого розуміння його функцій, класифікації та методики роботи з ним.

Історичне джерело, як зазначають П. Мороз та І. Мороз, є ключовим елементом навчального контенту, оскільки забезпечує зв'язок учня з минулим, допомагає сформувати реалістичне уявлення про події та особистості, а також безпосередньо залучає до дослідницької діяльності. Вони підкреслюють, що саме через роботу з першоджерелами учні можуть перейти від пасивного запам'ятовування до активного конструювання історичних знань [29, с. 147].

Функції історичних джерел у навчанні є багатограними. Насамперед, це інформаційна функція, яка полягає у донесенні фактичних відомостей. Проте, не менш важливими є пізнавальна функція, що стимулює пошук істини, розвивальна функція, що формує навички аналізу та синтезу, а також виховна функція, що сприяє формуванню ціннісних орієнтирів.

Класифікація джерел є відправною точкою для будь-якої методичної роботи в дидактиці історії, оскільки вона систематизує матеріал і визначає інструментарій для його вивчення. Як описує Л. Задорожна, класифікація історичних джерел базується на їхній формі та способі фіксації інформації, що дозволяє педагогу коректно визначити потенціал джерела для навчальних цілей. Дослідниця виділяє традиційні та найбільш уживані категорії. Перша група – письмові джерела, що включають офіційні документи, листування, мемуари, а також періодичні видання (підпільна преса ОУН і УПА) [56, с. 128].

Друга – речові джерела (артефакти), що є матеріальними залишками минулого. До цього переліку також належать етнографічні джерела (традиції, побут), усні джерела (спогади, фольклор) та, що особливо актуально для аналізу пропаганди, візуальні джерела (фотографії, плакати, кінохроніка) [56]. Розуміння цієї класифікації необхідне для коректного вибору методики роботи, оскільки, як зазначається, кожен тип джерела вимагає застосування специфічних прийомів аналізу та інтерпретації, що забезпечує наукову достовірність отриманих учнями знань.

Для забезпечення ефективного використання джерел у навчанні Г. Яковенко була розроблена детальна методика використання історичних джерел в школі. Науковець детально розкриває цю методику, яка передбачає кілька чітких, послідовних етапів джерелознавчої роботи. Перший етап – вибір джерела відповідно до теми, мети уроку та рівня підготовки учнів. Другий – первинне сприйняття, яке включає уважне читання тексту або перегляд візуального матеріалу [80, с. 69].

Третій етап – аналіз, під час якого відбувається ідентифікація автора, часу та місця створення джерела, а також встановлення його автентичності. Четвертий етап – інтерпретація, що є найскладнішим, оскільки вимагає виявлення смислів та інтенцій (намірів) автора, розуміння його контексту. Завершальний етап – синтез, який передбачає формування висновків на основі аналізу та інтеграцію отриманої інформації в загальний історичний

контекст [80, с. 73]. Дотримання цієї послідовності є запорукою розвитку в учнів навичок критичного мислення, а не простого переказу змісту джерела.

Крім загальної методики, значна увага приділяється практичному освоєнню учнями навичок джерелознавчого аналізу, що має бути реалізовано через систему практичних занять. П. Мороз та І. Мороз розробили концептуальні підходи до конструювання практикуму «Історія України в джерелах». Цей практикум фокусується на тому, щоб навчити учнів ставити запитання до джерела, перетворюючи їх з пасивних споживачів інформації на активних дослідників [30]. Це передбачає формування вміння відповідати на ключові питання джерелознавства: «Хто створив?» (атрибуція), «Для кого?» (цільова аудиторія, важлива для пропаганди), «З якою метою?» (виявлення інтенції, ідеологічного наміру) та «Чи є джерело об'єктивним?» (оцінка достовірності).

Таке активне освоєння навичок є критично важливим для роботи з пропагандистськими матеріалами, які за своєю суттю є ідеологічно заангажованими і вимагають постійного критичного оцінювання. Робота над цими питаннями в рамках практикуму допомагає учням усвідомити, що джерело є не просто «вікном у минуле», а продуктом свого часу, що містить суб'єктивні оцінки та цілі, які необхідно розкрити.

Автори навчально-методичних матеріалів А. Пижик та Г. Черевичний наголошують, що успішність роботи з джерелом залежить від активізації пізнавальної діяльності учнів, що досягається через постановку проблемних завдань та організацію навчального діалогу. Вони підкреслюють, що завдання, які стосуються джерела, мають бути відкритими та вимагати не репродукції, а мисленнєвої обробки інформації [77, с. 56].

У контексті нашого дослідження пропагандистські матеріали УПА належать переважно до письмових (листівки, брошури, підпільна преса) та візуальних (гасла, символіка) джерел, що обумовлює необхідність поєднання прийомів роботи з текстом та зображенням. Загальний аналіз письмових джерел включає такі елементи, як встановлення атрибуції (приналежності до ОУН чи УПА), дати та місця поширення, ключових ідей та аудиторії, на яку було

розраховано повідомлення. Глибокий аналіз повинен виявити приховані наміри авторів.

Використання історичних документів на уроках історії України вимагає від викладача не лише ґрунтовних знань матеріалу, але й високої методичної майстерності. Л. Задорожна стверджує, що ефективність роботи з джерелами залежить від уміння вчителя підбирати саме ті ключові фрагменти, які максимально розкривають сутність історичного явища або проблеми [56, с. 43]. Це особливо актуально при роботі з об'ємними архівними документами чи багатосторінковими підпільними виданнями.

Метою є виокремлення найбільш інформативних частин, які містять ідеологічні гасла, заклик до дії або оцінку подій, характерну для авторів. При цьому життєво важливо не перевантажувати учнів надмірним, непродуктивним обсягом інформації. Раціональний відбір допомагає зберегти фокус уваги на головних питаннях: намірах автора, цільовій аудиторії та риторичних прийомах, використаних у пропаганді.

Такий підхід до вибору фрагментів джерела є основою для реалізації компетентісно орієнтованої методики викладання історії, яку активно відстоюють провідні українські науковці, зокрема О. Пометун, Н. Гупан та В. Власов. У їхній концепції історичне джерело розглядається не просто як носій інформації, а як тренажер для формування навичок критичної оцінки інформації [79, с. 134]. Це особливо актуалізується при аналізі джерел з контрастних і конфліктних позицій.

Вивчення пропагандистських матеріалів ОУН і УПА, яке супроводжується зіставленням із тогочасною радянською контрпропагандою, створює унікальне навчальне середовище. Учні, порівнюючи два ідеологічно протилежні наративи, вчаться виявляти спільні механізми маніпуляції незалежно від їхнього політичного забарвлення. Це вміння відокремлювати факт від ідеології є центральним елементом громадянської компетентності та забезпечує їхню готовність до орієнтації в сучасному, насиченому дезінформацією, медіа-просторі. Правильно організована робота з вибраними фрагментами

пропагандистських матеріалів дозволяє досягти подвійної мети: глибокого розуміння історичного контексту боротьби на Станіславщині та формування стійкого критичного імунітету учнів до маніпулятивних технологій.

Якщо загальні методики джерелознавства закладають фундамент для роботи з будь-яким історичним документом, то пропагандистські матеріали, будучи за своєю суттю засобом ідеологічного впливу та маніпуляції, вимагають застосування специфічних інструментів аналізу, що дозволяють «розшифрувати» приховані повідомлення та наміри авторів. Ця необхідність особливо актуальна при роботі з джерелами ОУН і УПА, які створювалися в умовах підпілля та конспірації, часто поєднуючи політичні заклики з глибоким емоційним впливом.

Пропагандистські матеріали, такі як листівки, брошури, підпільна преса чи візуальні гасла, є унікальною категорією історичних джерел, оскільки вони відкрито слугують не фіксації подій, а формуванню свідомості та мобілізації. Їхньою головною ознакою є цільова спрямованість та заангажованість, що робить їх ідеальним об'єктом для розвитку навичок критичного мислення у старшокласників.

В освітньому процесі пропагандистські матеріали УПА розглядаються як комплексні джерела, що поєднують текстовий і візуальний компоненти [16]. Текстовий аналіз вимагає розкриття ідеологічної термінології, виявлення ключових наративів (наприклад, боротьба за самостійну соборну Українську Державу, антикомуністична та антиімперська риторика), а також визначення цільової аудиторії (селяни, робітники, інтелігенція чи червоноармійці).

Особливе місце в методиці аналізу пропагандистських матеріалів ОУН і УПА посідає робота з візуальними джерелами. До цієї категорії належать плакати, гасла, символіка, а також художнє оформлення підпільної преси та листівок. Ці матеріали, як зазначає С. Ганаба, мають значний вплив на емоційне сприйняття учнів, оскільки візуальний образ апелює безпосередньо до почуттів і підсвідомості [16]. Завдяки цьому вони сприяють кращому засвоєнню історичного матеріалу, адже емоційно забарвлена інформація запам'ятовується

легше. Візуальний образ є більш прямим і менш контрольованим джерелом емоційного впливу, ніж письмовий текст, що робить його потужним інструментом пропаганди. Відповідно, правильна інтерпретація графічних та символічних елементів є критично важливою для розкриття ідеологічної суті підпільних матеріалів на Станіславщині.

Методика роботи з візуальною пропагандою, на відміну від аналізу тексту, вимагає застосування специфічного візуально-критичного підходу. Як пояснюють О. Пошетун та Н. Гупан, від учнів вимагається не лише опис побаченого (що зображено), але й глибоке розшифрування символів (наприклад, тризуба, дубового листа, зброї), аналіз кольорової гами (використання чорного, червоного, жовто-блакитного) та композиції зображення [35, с. 245]. Ці елементи використовувалися пропагандистами УПА для створення сильного емоційного та ідеологічного ефекту, часто виявляючи контрасти між «нашими» та «ворогами». Аналіз стилістики зображення дозволяє виявити приховане смислове навантаження та ідеологічні інтенції авторів.

Ця методика цілеспрямовано переводить учня з позиції пасивного спостерігача у позицію активного дослідника, який здатен розкрити графічну риторику джерела і усвідомити його маніпулятивний потенціал. Використання цього підходу під час аналізу візуальної пропаганди сприяє формуванню медіаграмотності, дозволяючи учням зрозуміти, як візуальні засоби використовувалися в історії для впливу на масову свідомість, що має прямі паралелі з сучасними інформаційними викликами.

Ключовим методичним інструментом для аналізу пропагандистських джерел є контент-аналіз, який, за визначенням В. Іващенко та В. Кулікова, являє собою кількісно-якісний аналіз змісту документів з метою вивчення соціальних процесів, відображених у цих текстах [17, с. 209]. У випадку матеріалів УПА, контент-аналіз дозволяє визначити частоту вживання певних ідеологічних термінів, характер зображення «друзів» і «ворогів», а також динаміку зміни пріоритетів пропаганди протягом повоєнних років.

Контент-аналіз пропагандистської листівки, наприклад, може включати виокремлення категорій аналізу: інтенція (мета створення), об'єкт критики (радянська влада, НКВД, колективізація), пропонована альтернатива (незалежна Україна, повстанська боротьба) та емоційний тон (заклик, попередження, гумор).

Проблематика роботи з пропагандою на уроках історії України полягає у критичній необхідності дотримання принципу об'єктивності та академічної неупередженості. Учень повинен чітко усвідомити і аналізувати джерело як пропаганду, як інструмент ідеологічної боротьби, а не як об'єктивний, незаперечний історичний факт.

Як зазначають О. Пометун та Н. Гупан, цей підхід вимагає глибокого критичного осмислення намірів автора джерела (наприклад, мобілізувати населення, деморалізувати ворога, дискредитувати владу) та очікуваного впливу на аудиторію [35, с. 246]. Нездатність відокремити зміст пропаганди від реальних історичних подій може призвести до формування спотворених уявлень та ідеологічної заангажованості. Усвідомлення джерела як суб'єктивної конструкції є важливим для формування зрілої, критичної історичної свідомості та інтелектуального імунітету.

Для забезпечення максимальної ефективності цього критичного підходу, особливо цінним є зіставлення пропаганди УПА з аналогічними матеріалами радянської влади. Цей порівняльний аналіз дозволяє учням усвідомити, що пропаганда є універсальним інструментом, який активно використовувався обома сторонами конфлікту на території Станіславщини у повоєнний період.

Учні, порівнюючи гасла, символи та риторичні прийоми, вчаться розпізнавати універсальні механізми маніпуляції – використання емоцій, спрощення складних проблем до чорно-білих категорій, створення образу ворога. Таке зіставлення вчить їх дивитися на ідеологічно насичені тексти та образи незалежно від їхнього політичного чи національного забарвлення. Це вміння розпізнавати маніпуляцію є критично важливим для формування громадянської компетентності та успішної орієнтації в сучасному, багатополлярному інформаційному просторі.

Аналіз пропагандистських матеріалів як специфічного виду історичних джерел створює ідеальні умови для переходу до формування ключової навички сучасної освіти – критичного мислення. Оскільки ці джерела за своєю суттю є суб'єктивними, їхнє використання вимагає від учнів не простого зчитування інформації, а глибокого, багаторівневого аналізу, що дозволяє відділити факт від ідеологічної оцінки та маніпулятивного наміру.

Критичне мислення є фундаментальною вимогою сучасної історичної освіти і в контексті вивчення історії визначається як багатокомпонентна здатність учня. Ця здатність, як детально розроблено в методичній системі О. Пометун та Н. Гупан, включає низку послідовних інтелектуальних операцій. По-перше, це здатність самостійно та неупереджено аналізувати інформацію, отриману з історичних джерел, зокрема з пропагандистських матеріалів. По-друге, це вміння виявляти причинно-наслідкові зв'язки між історичними явищами та їхнім відображенням у джерелі. Третім, але не менш важливим, елементом є оцінювання достовірності джерел та їхньої ідеологічної заангажованості [79, с. 131].

Крім того, критичне мислення передбачає здатність розрізняти різні точки зору і наративи, що є особливо важливим при роботі з конфліктними джерелами (пропаганда УПА та радянська пропаганда). Кульмінацією цієї навички є вміння формулювати власні обґрунтовані висновки, які ґрунтуються на ретельному джерелознавчому аналізі, а не на емоціях чи догматичних оцінках. Ця комплексна навичка є основою компетентісно орієнтованої методики викладання історії, оскільки вона перетворює процес навчання на активне дослідження, що забезпечує формування зрілої історичної свідомості. Саме через активне застосування критичного мислення під час аналізу пропагандистських матеріалів ОУН і УПА досягається головна мета сучасної освіти – підготовка громадянина, здатного до самостійного і відповідального судження.

Робота з пропагандистськими матеріалами УПА стимулює критичне мислення через закладену в них конфліктність інформації. Учень змушений

протиставляти ідеї, викладені в листівках, офіційній радянській версії подій та відомостям із сучасних підручників, що унеможлиблює пасивне сприйняття. Методичний підхід до розвитку критичного мислення через джерело базується на системі запитань, які спонукають до рефлексії. Наприклад, замість запитання *«Що сказано?»* ставиться *«Чому саме це сказано? З якою метою?»*, а також *«Які емоції викликає цей текст/образ?»*. Цей прийом допомагає виявити риторичні стратегії пропаганди.

О. Пометун та Н. Гупан підкреслюють, що для досягнення максимального освітнього ефекту у формуванні критичного мислення необхідний перехід від пасивного засвоєння до практичних занять [79, с. 139]. На цих заняттях учні мають самостійно застосовувати інструменти критичного аналізу безпосередньо до автентичних історичних джерел.

Робота з джерелами УПА, які висвітлюють їхню діяльність на території Станіславщини (листівки, підпільна преса, заклики), ідеально підходить для таких практикумів. Ці матеріали є ідеологічно насиченими та емоційно зарядженими, що вимагає від учня не лише переказу змісту, а й глибокої джерелознавчої деконструкції: виявлення інтенцій, цільової аудиторії та маніпулятивних прийомів.

Одним із найбільш дієвих і методично цінних прийомів для досягнення цієї мети є методика порівняльного аналізу джерел. Учням пропонується не просто вивчити один пропагандистський матеріал, а зіставити пропагандистську листівку УПА з відповідним документом радянських органів влади того ж періоду і щодо тієї ж події (наприклад, зверненням до населення чи інформацією про «бандитів», поширеною НКВС).

Це зіставлення має на меті не оцінку «хто правий», а усвідомлення того, що історія часто є боротьбою наративів – двох чи більше протилежних версій однієї й тієї ж реальності, які використовують однакові методи впливу на масову свідомість. Аналізуючи, як обидві сторони створювали образи ворога, використовували чорно-білу риторику та емоційні заклики, учні формують стійку громадянську компетентність і здатність до об'єктивного судження.

Ефективним інструментом інтерактивного навчання, що стимулює критичний аналіз джерел, є прийом «Експертна оцінка». Цей метод передбачає, що учні, організовані у групи, виступають у ролі істориків-джерелознавців або аналітиків. Їхнє завдання полягає не просто у прочитанні змісту пропагандистського матеріалу, а в глибокій, неупередженій оцінці ступеня його достовірності та об'єктивності [80, с. 69]. Для цього учні мають враховувати контекст його створення (наприклад, воєнний час, підпільні умови), цільову функцію (мобілізація, залякування, дезінформація), а також порівнювати інформацію з фактами, відомими з інших джерел. Така робота вчить учнів застосовувати аксіологічну компетентність – здатність оцінювати цінність і правдивість інформації, що є ключовим елементом джерелознавства.

Слід зазначити, що розвиток критичного мислення в контексті аналізу пропаганди нерозривно пов'язаний із формуванням медіаграмотності. Ця кореляція є особливо важливою, оскільки пропаганда, незалежно від історичного періоду, використовує універсальні психологічні та риторичні механізми впливу. Учні мають чітко усвідомити, що методи, використані в агітаційних матеріалах 1940-1950-х років (наприклад, демонізація ворога, створення героїчного міфу, емоційний тиск), мають прямі паралелі з сучасними інформаційними війнами та технологіями поширення дезінформації. Це дозволяє перенести навички, набуті на уроках історії, у сферу громадянської освіти, забезпечуючи їхній інформаційний імунітет у сучасному медіа-просторі.

Надзвичайно важливим елементом аналізу пропаганди є аналіз візуальної аргументації. Як наголошують О. Пометун та Н. Гупан, для розвитку критичного мислення необхідно вивчати, які символи, кольори та образи використовувалися УПА для мобілізації чи ідентифікації своїх прихильників (наприклад, тризуб, червоно-чорні кольори, образи героя-повстанця) [79, с. 94]. Критичне осмислення цих елементів є дієвим засобом, оскільки вимагає розуміння культурного та історичного контексту: чому саме ці символи апелювали до населення Станіславщини, які колективні сподівання вони відображали. Такий

аналіз перетворює візуальні джерела зі звичайних ілюстрацій на об'єкти глибокого культурологічного та ідеологічного дослідження.

Критичне мислення, яке цілеспрямовано формується та вдосконалюється через роботу з пропагандистськими матеріалами ОУН і УПА, має прямий вихід на формування активної та свідомої громадянської позиції учня. Цей зв'язок є фундаментальним, оскільки в умовах сучасного інформаційного суспільства здатність виявляти маніпуляції, розпізнавати ідеологічну заангажованість та оцінювати інформацію з різних точок зору стає необхідною умовою для прийняття відповідальних рішень у демократичному суспільстві. Учні, які вміють критично аналізувати пропаганду минулого, краще підготовлені до того, щоб відстоювати свої переконання, засновані на фактах, і брати активну участь у громадському житті, уникаючи впливу деструктивних інформаційних кампаній.

Разом із застосуванням критичного аналізу, методична робота вимагає дотримання педагогічної нейтральності та принципів демократичної освіти. Під час аналізу джерел, як слушно зазначають П. Мороз та І. Мороз, необхідно суворо уникати дидактичного нав'язування готових оцінок історичних подій чи діяльності УПА. Вчитель має виступати не як інтерпретатор істини, а як фасилітатор, який спрямовує дослідницьку діяльність учнів [29, с. 151].

Натомість, слід активно стимулювати дискусію та плюралізм думок, створюючи на уроці атмосферу академічної свободи та взаємоповаги. Учні повинні мати можливість обговорити, наприклад, чому різні соціальні групи на Станіславщині (селяни, інтелігенція, ветерани) по-різному реагували на пропаганду УПА та радянської влади, що відображає реальну складність історичного процесу. Цей діалогічний підхід сприяє розвитку навичок аргументації та толерантності до інакомислення.

Успішна реалізація методичних підходів, спрямованих на розвиток критичного мислення, вимагає адекватного вибору форм та методів організації навчального процесу. Інтерактивні методи навчання, на противагу пасивній лекції, дозволяють перетворити осмислення пропагандистських матеріалів УПА

з індивідуального завдання на колективну дослідницьку діяльність, що є важливим елементом компетентісно орієнтованого підходу та стимулює активну громадянську позицію учнів.

Інтерактивні методи навчання є основою сучасної педагогічної практики, оскільки їхня сутність полягає у взаємодії учнів між собою та з учителем, забезпечуючи активне, а не пасивне засвоєння матеріалу. В. Староста стверджує, що саме ці методи гарантують активне залучення кожного учасника освітнього процесу до формування знань та навичок, включаючи складні навички аналізу історичних джерел [45, с. 257]. Це має критичне значення при роботі з ідеологічно насиченими матеріалами, як-от агітація УПА, де необхідне колективне обговорення та зіставлення різних точок зору, щоб досягти неупередженого висновку. Інтерактивні форми роботи перетворюють учня зі споживача інформації на її активного виробника.

Одним із найбільш ефективних інтерактивних методів для джерелознавчого аналізу, як вказує Є. Подольська, є групова робота. Вона відіграє вирішальну роль у формуванні навичок співпраці та обміну думками, що особливо важливо при аналізі конфліктних історичних джерел [34, с. 79]. Аналіз пропагандистських листівок УПА в малих групах надає низку методичних переваг: по-перше, він дозволяє учням швидше охопити більший обсяг джерел та їхніх фрагментів.

По-друге, він дає змогу розподілити ролі (наприклад, один учень виступає як «аналітик тексту», інший – як «інтерпретатор візуальних символів», третій – як «контекстуалізатор», що шукає підтвердження в підручнику). По-третє, групова робота дозволяє безпосередньо зіставити різні версії однієї події, представлені в агітматеріалах, що посилює критичне осмислення історичного наративу. Саме через таку структуровану взаємодію в малих групах досягається максимальна глибина проникнення у зміст пропаганди, формуються навички колективного прийняття рішень та розвивається соціальна компетентність.

Ефективність групової роботи як дієвого засобу активізації пізнавальної діяльності на уроках історії підтверджується численними методичними

дослідженнями. Т. Ткаченко, Т. Соловйова та О. Ткаченко зазначають, що такий підхід уможливорює колективне формулювання гіпотез щодо джерела, їхнє відкрите обговорення в малих групах та, що є критично важливим, спільне прийняття рішень щодо оцінки історичного джерела [49, с. 280]. В контексті аналізу пропагандистських матеріалів УПА це означає, що учні, обмінюючись думками, можуть швидше виявити приховані ідеологічні меседжі та знайти контраргументи, аніж працюючи індивідуально. Колективна робота сприяє глибшому розумінню багатогранності історичних процесів та формує навички ефективної комунікації.

Серед конкретних інтерактивних прийомів, які ідеально адаптуються до роботи з матеріалами УПА, можна виділити кілька, що забезпечують різнобічний аналіз. В. Залізник виділяє, зокрема, «Мозковий штурм» для первинного визначення ключових ідей, гасел та цілей листівки. Прийом «Займи позицію» ефективно використовується для обговорення найбільш суперечливих чи ідеологічно заангажованих гасел, стимулюючи учнів до публічного обґрунтування свого ставлення. Крім того, «Метод прес» (позиція – пояснення – приклад – наслідок) є незамінним для аргументованого висловлення власної думки про цілі пропаганди, навчаючи учнів чітко структурувати свої висновки на основі проаналізованих фактів [65, с. 203].

Окрім традиційних інтерактивних методів, що ґрунтуються на взаємодії «обличчям до обличчя», вагому роль у сучасній роботі з джерелами відіграють інформаційно-комунікаційні технології. Використання ІКТ, за словами Д. Родіядла, розширює можливості візуалізації та, що є ключовим, контекстуалізації історичних джерел [66, с. 178]. Наприклад, за допомогою ІКТ можна швидко знайти додаткові архівні матеріали, географічні карти Станіславщини, що ілюструють маршрути рейдів УПА, або порівняти зображення символіки в різних варіантах, що є критично важливим для формування громадянської компетентності та цілісного історичного погляду.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій значно підвищує якість та глибину аналізу історичних джерел. Електронні презентації,

відеофрагменти та онлайн-платформи дозволяють проводити контент-аналіз візуальних матеріалів УПА (плакатів, листівок, символіки) більш ґрунтовно, як про це зазначає О. Худoley [71, с. 218]. Ця технологічна підтримка забезпечує можливість збільшення зображень, виділення ключових деталей і символів, що є критично важливим при роботі з дрібною графікою підпільної агітації. Завдяки ІКТ вчитель може швидко демонструвати контекстуальні карти чи фотографії, що оточували ці джерела, збільшуючи якість викладання.

С. Худенко [70] та Л. Струкова [69] підкреслюють, що інтерактивні методи, які передбачають високий ступінь залучення, дозволяють перетворити аналіз історичної пропаганди на живе, динамічне обговорення. Зокрема, такі прийоми, як дебати, рольові ігри та «Круглий стіл», дають змогу учням відчувати себе не просто спостерігачами, а учасниками історичних подій або дослідниками, що аналізують конфлікт з різних сторін. Наприклад, рольова гра, де одна група захищає наратив УПА, а інша – наратив радянської влади, дозволяє учням глибоко зрозуміти ідеологічну логіку кожної сторони та формує навички емпатії та критичного розпізнавання ідеологій.

Крім розвитку предметних навичок, застосування інтерактивних методів також тісно пов'язане з розвитком навичок самостійної роботи та самооцінки. Учні, працюючи в режимі співпраці, вчаться оцінювати внесок кожного члена групи, брати на себе відповідальність за частину спільного завдання та об'єктивно оцінювати результати колективної діяльності. На цьому аспекті, що є важливим елементом соціальної та громадянської компетентності, акцентують увагу С. Решетченко та Т. Скубарєва [39, с. 65]. Вміння адекватно оцінювати власні зусилля та зусилля колег є необхідною навичкою для життя у демократичному суспільстві та в колективі.

Можемо зазначити, що інтерактивні методи та ІКТ є не просто додатковими інструментами, а необхідною методичною умовою для комплексного, компетентнісно орієнтованого аналізу пропагандистських матеріалів УПА, що дозволяє учням не лише засвоїти знання, але й розвинути навички, необхідні для життя у демократичному суспільстві. Цей методичний

підхід, орієнтований на активну участь учнів, створює ґрунт для деталізації конкретних кроків вчителя, необхідних для впровадження цієї методики безпосередньо в шкільний курс історії, що вимагає розробки практичних навчальних сценаріїв.

Ефективність застосування інтерактивних методів та ІКТ безпосередньо залежить від якості розробленого навчального сценарію. Саме тому, ґрунтуючись на теоретичних засадах НУШ та вимогах навчальних програм, які детально висвітлені у підручниках для 10-класу І. Бурнейко [73] та О. Гісем [74], у навчальних програмах «Історія України. Всесвітня історія» [75] та «Історія: Україна і світ» [76], а також з урахуванням конкретних форм роботи, описаних Т. Мацейків [27], нами було розроблено план-конспект уроку для 10-го класу. Цей сценарій, який носить назву «Слово і куля»: Аналіз пропагандистських матеріалів ОУН і УПА як історичних джерел (на прикладі Станіславщини), є квінтесенцією компетентнісно орієнтованого підходу (Дод. М).

Розроблений урок є уроком-практикумом, який за своїм типом спрямований на формування та вдосконалення предметних і ключових компетентностей учнів. Його головна відмінність від традиційного заняття полягає у зміщенні акценту з лекційного викладу матеріалу на самостійну дослідницьку діяльність учнів, де пропагандистські листівки, гасла та фрагменти підпільної преси виступають не ілюстрацією, а первинним об'єктом критичного аналізу.

Реалізація методичного сценарію уроку, присвяченого критичному аналізу пропагандистських матеріалів УПА, починається з етапу ретельної актуалізації опорних знань. Цей підготовчий етап є критично важливим, оскільки забезпечує необхідну історичну базу для подальшого глибокого дослідження джерел. Вчитель використовує інтерактивний прийом «Мозковий штурм», під час якого учні пригадують загальний контекст діяльності УПА у Західній частині України, зокрема в період повоєнної Станіславщини (1940-ві – 1950-ті роки) (Дод. М)..

Це дозволяє відновити в пам'яті учнів ключові дати, умови боротьби, основних ворогів (радянська влада) та цілі руху. Як пише І. Бурнейко, такий

підхід гарантує, що аналіз джерела не відбуватиметься у відриві від реалій історичної епохи [73]. Усвідомлення історичного контексту є передумовою для коректної інтерпретації змісту пропагандистських листівок та їхньої цільової спрямованості.

Наступний етап, мотивація навчальної діяльності, є не менш важливим, оскільки він має на меті створити проблемну ситуацію та викликати пізнавальний інтерес учнів. Вчитель ставить питання про важливість слова (тексту, листівки) в умовах підпільної боротьби, прирівнюючи його до зброї: *Чому в умовах конспірації та постійної загрози пропагандистська робота була такою ж важливою, як збройна боротьба?* (Дод. М).

Такий підхід залучає учнів до осмислення медійної ролі пропаганди як зброї та інструменту впливу на масову свідомість. Як зазначає Т. Мацейків, такий підхід є ключовим для формування громадянської компетентності, оскільки він виводить обговорення на рівень стратегії та ідеології, а не просто фактів [27, с. 134]. Учні вчаться розуміти, що боротьба за незалежність велася не лише на фронті, а й у сфері ідей та інформації, що є важливим уроком для сьогодення.

Ключовий етап уроку – практикум, організований у формі групової роботи. Клас ділиться на малі групи, кожна з яких отримує унікальний пакет автентичних джерел УПА (наприклад, агітацію, спрямовану на селян, на червоноармійців, або звернення до інтелігенції), що дозволяє учням охопити різні аспекти пропаганди. Головним методичним інструментом на цьому етапі є контент-аналіз, під час якого учні працюють за чітким планом, визначеним у план-конспекті: встановлення атрибуції, визначення ключових наративів та виявлення маніпулятивних прийомів. Це забезпечує розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності та навичок критичного мислення.

Особлива увага приділяється формуванню логічної компетентності: учні мають не просто прочитати текст чи описати зображення, а встановити, чому саме такий зміст був обраний для конкретної цільової аудиторії на Станіславщині, і яку реакцію очікували пропагандисти. Цей елемент глибокого

аналізу відповідає вимогам навчальної програми про вивчення причинно-наслідкових зв'язків [76].

На етапі узагальнення та систематизації знань використовується інтерактивний метод «Прес-конференція» або міні-дебати. Представники груп презентують результати свого джерелознавчого дослідження, що створює основу для порівняльного обговорення пропагандистських стратегій різних гілок підпілля. Цей метод сприяє розвитку громадянської та соціальної компетентності, оскільки учні вчаться аргументовано висловлювати свою позицію, поважати думки опонентів та робити висновки на основі достовірних фактів, які вони самі ідентифікували у джерелах (Дод. М).

Заключний етап рефлексії проводиться за допомогою прийому «Займи позицію», що дозволяє учням оцінити вплив пропагандистських матеріалів на їхнє власне розуміння історії та ступінь формування власної стійкості до маніпуляцій, що є прямим завданням сучасної історичної освіти.

Розроблений нами методичний сценарій уроку з аналізу пропагандистських матеріалів ОУН і УПА вимагає адекватного підходу до оцінювання навчальних досягнень учнів. Оцінювання в контексті компетентнісного підходу, як зазначають Н. Бібік [72] та інші фахівці НУШ, має бути спрямоване не стільки на перевірку запам'ятовування фактів, скільки на діагностику сформованих умінь – критичного мислення, логічної та громадянської компетентностей, що є ключовою відмінністю від традиційної системи. Оцінювання в даному випадку має бути комплексним і включати кілька критеріїв, що охоплюють усі етапи роботи учня з джерелом, починаючи від первинного аналізу і закінчуючи формулюванням власного обґрунтованого висновку. Ця багатоаспектність оцінювання відображає складність самого джерела.

Основним критерієм є здатність до джерелознавчого аналізу, що передбачає вміння учня правильно ідентифікувати пропагандистський матеріал (листівку, фрагмент преси): визначити автора (ОУН і УПА), час і місце

створення (Станіславщина, 1940-ві – 1950-ті рр.), а також цільову аудиторію та безпосередню мету поширення. За це відповідає логічна компетентність.

Наступний важливий критерій – рівень критичного мислення та виявлення маніпуляцій. Оцінюється не лише констатація факту наявності пропаганди, а й глибина аналізу риторичних прийомів, використання емоційно забарвленої лексики, а також вміння розрізняти історичний факт і його ідеологічну інтерпретацію в матеріалах. Вагоме значення має якість порівняльного аналізу. Якщо учні в процесі групової роботи порівнюють пропаганду УПА з контрпропагандою радянської влади, оцінюється їхня здатність виокремити спільні та відмінні маніпулятивні стратегії, що свідчить про глибоке розуміння інформаційної боротьби.

Для оцінювання громадянської компетентності учнів, сформованої на матеріалі аналізу пропаганди ОУН і УПА, використовується ключовий критерій – аргументованість власної позиції. Цей критерій перевіряється в активних формах роботи, таких як міні-дебати або презентація групи. Під час цих публічних виступів оцінюється, наскільки чітко, логічно та послідовно учень здатний сформулювати своє ставлення до подій та явищ, висвітлених у пропагандистських джерелах, при цьому обов'язково спираючись на проаналізовані джерела. Принципово важливим є вміння учня не вдаватися до емоційних оцінок чи готових ідеологічних кліше, а використовувати фактичні висновки, отримані в ході джерелознавчого аналізу.

Паралельно з оцінюванням предметної та громадянської компетентностей, здійснюється оцінювання сформованості навичок співпраці, що є невід'ємною частиною соціальної компетентності. Це відбувається під час групової роботи над джерелами. Вчитель може застосовувати два основні методи контролю: по-перше, це методика взаємооцінювання, коли учні в групі оцінюють внесок один одного у колективне дослідження джерела. По-друге, це спостереження вчителя за роллю та активністю кожного учня в процесі роботи. Це відповідає інтерактивним методам, які пропагує Т. Ткаченко [49]. Оцінка цієї навички має на меті визначити, наскільки ефективно учень вміє ділити відповідальність,

слухати думки інших, знаходити компроміси та вносити свій конструктивний вклад у спільне завдання.

Ще одним важливим критерієм, що відображає підготовку учнів до життя в інформаційному суспільстві, є якість використання ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) для візуалізації та контекстуалізації джерел, якщо це було передбачено методичним сценарієм уроку. Оцінюється не просто факт використання, а наскільки ефективно учні використовували цифрові ресурси для поглиблення аналізу. Наприклад, наскільки точно і доцільно було використано онлайн-карти для визначення географії поширення пропаганди на Станіславщині або застосовано пошукові системи для виявлення додаткових відомостей про символіку чи біографії осіб, згаданих у листівках. Цей критерій допомагає оцінити не лише навички роботи з комп'ютером, а й здатність учня до самостійного пошуку та критичної перевірки інформації в цифровому середовищі.

Оцінювання навчальних досягнень учнів при роботі з таким складним історичним матеріалом має бути багаторівневим і може здійснюватися у двох основних формах: формативного (поточного) та сумативного (підсумкового) контролю. Формативне оцінювання є безперервним процесом і відбувається безпосередньо під час практикуму та міні-дебатів. Його мета – оперативно фіксувати прогрес учня, виявляти прогалини та надавати миттєвий зворотний зв'язок. Під час такого контролю фіксується рівень активності учня у груповій роботі, глибина аргументації під час дискусій та якість первинного джерелознавчого аналізу. Формативне оцінювання орієнтує учня на процес навчання, а не лише на кінцевий результат.

Натомість, сумативний контроль (підсумкове оцінювання) проводиться після завершення роботи над усім блоком матеріалу і є підтвердженням досягнення кінцевої мети уроку. Сумативне оцінювання може бути реалізоване через міні-есе або рефлексивний звіт, де учень письмово відповідає на проблемне питання уроку, використовуючи висновки, зроблені на основі аналізу пропагандистських матеріалів.

Вважаємо, що надзвичайно важливим методичним аспектом, який забезпечує ефективність оцінювання та довіру учнів до освітнього процесу, є прозорість і зрозумілість критеріїв. Оцінювання повинно бути прозорим і зрозумілим для учнів, що є вимогою демократичної педагогіки. Тому критерії мають бути чітко оголошені на початку уроку або практичного заняття. Учні повинні ясно розуміти, що саме від них очікується в контексті роботи з ідеологічно складним джерелом, таким як пропаганда ОУН і УПА: чи буде оцінюватися лише факт, чи глибина аналізу, чи вміння аргументувати, чи навички співпраці. Попереднє ознайомлення з критеріями дозволяє учням краще сфокусувати свої зусилля, підвищує їхню внутрішню мотивацію та перетворює процес оцінювання зі стресового елемента на навчальний інструмент.

Отже, нами обґрунтовано методичні засади використання пропагандистських матеріалів ОУН і УПА як автентичних історичних джерел в освітньому процесі. Було встановлено, що нормативно-правові акти та концепція «Нової української школи» вимагають переходу до компетентнісного підходу, де ключову роль відіграє формування критичного мислення та громадянської компетентності. Проаналізовано специфіку пропаганди як ідеологічно заангажованого джерела, що вимагає застосування інтерактивних методів, контент-аналізу та порівняння наративів. На основі проведеного аналізу та вимог навчальних програм, нами був розроблений детальний план-конспект уроку для 10-го класу, що є практичною моделлю впровадження цієї методики. Зрештою, запропоновані методичні підходи та критерії оцінювання забезпечують учням можливість не лише засвоїти знання про національно-визвольний рух, але й сформувати стійкий імунітет до інформаційних маніпуляцій.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило комплексно проаналізувати структуру, форми та види пропагандистської діяльності Української повстанської армії у повоєнний період на прикладі Станіславщини, а також обґрунтувати методичні засади використання цих матеріалів в освітньому процесі на уроках історії. На основі досягнутої мети та виконаних завдань сформульовано ключові висновки.

Джерельну базу дослідження склали як автентичні пропагандистські матеріали (листівки, брошури, підпільна преса, як-от «Чорний Ліс»), так і внутрішні архівні документи (звіти, настанови). Аналіз історіографії засвідчив, що тема пропаганди УПА є достатньо розробленою в аспекті ідеологічних засад та загальної структури руху, однак відчувається брак комплексних регіональних досліджень. Особливо недостатньо вивченим залишається питання методичного використання цих ідеологічно насичених джерел в освітньому процесі. Водночас, праці сучасних українських науковців заклали теоретичну основу для критичного аналізу джерел, що дозволило відійти від політизованих оцінок. Зрештою, наявна джерельна база та наукова література дозволили провести системне і багатоаспектне дослідження, поєднавши історичний та методичний аналіз.

Сучасні наукові дослідження розширюють розуміння поняття «історичне джерело» порівняно з класичною документалістикою. Сьогодні джерело розглядається не лише як носій інформації про минуле, а й як продукт культурної та соціальної діяльності, форма репрезентації з певними інтерпретаціями та ідеологічними смислами, об'єкт наукового аналізу, елемент системи колективної пам'яті, ресурс для міждисциплінарних досліджень, а також як цифровий об'єкт із власними критеріями автентичності. Таке розширене трактування створює міцну концептуальну основу для історичних досліджень та освітньої практики, оскільки дозволяє розглядати джерело як засіб розвитку критичного мислення, навичок інтерпретації та аналітичної роботи з різними видами історичних доказів.

Застосування історичних джерел у навчальному процесі є ефективним інструментом формування історичної свідомості та громадянських цінностей учнів. Вони допомагають школярам усвідомлювати складність історичних подій, критично оцінювати рішення та дії історичних суб'єктів, розвивати емпатію, соціальну відповідальність і активну громадянську позицію. Історичні джерела виконують не лише інформаційну функцію, а й виховну, сприяючи формуванню пізнавальних та моральних компетентностей, а також національної та громадянської ідентичності. Раціональне й системне використання джерел на уроках історії сприяє становленню компетентного, критично мислячого та соціально відповідального громадянина, здатного адекватно орієнтуватися у сучасних соціально-політичних реаліях.

Ідеологічною основою пропаганди УПА була концепція Самостійної Соборної Української Держави (УССД) та ідеологія інтегрального націоналізму, адаптована до умов антикомуністичної та антиімперської боротьби. Пропаганда слугувала не лише інформуванню, а й мобілізації населення, формуючи образ героя-повстанця та демонізуючи образ радянського окупанта. Центральне місце в пропаганді посідало гасло «Воля народам! Воля людині!», яке мало за мету розширити соціальну та національну базу підтримки руху. Пропаганда у структурі національно-визвольної боротьби розглядалася керівництвом УПА як рівнозначний збройній боротьбі елемент, що підтверджується створенням потужного пропагандистського апарату та чітким обліком виконаної роботи. Пропаганда була ідейним ядром руху, що забезпечувало його внутрішню стійкість і зовнішню легітимізацію в очах населення.

Пропагандистська діяльність на Станіславщині була чітко структурована і контролювалася через мережу пропагандистських відділів, що діяли від центрального керівництва до низових ланок. Основними формами пропаганди були друкована (листівки, брошури, преса) та усна (бесіди, зустрічі, проповіді), причому усна пропаганда відігравала вирішальну роль в умовах підпілля та високої неписьменності. Види агітаційних матеріалів включали періодичні видання («Чорний Ліс»), політичні звернення (О. Назаревича, Р. Мухи) та

художньо-пропагандистські брошури (твори М. Боєслава «Сім рублів цукру»). Візуальні засоби (символіка, гасла, стилізовані шрифти) використовувалися для надання друкованій національній автентичності і психологічного впливу. Ефективність цієї структури забезпечувалася детальною звітністю та настановами, що регламентували роботу з кадрами та облік матеріалів.

Регіональна специфіка поширення пропаганди на Станіславщині полягала у високому ступені конспірації, використанні скриньок-криївок та нічного розповсюдження матеріалів у сільській місцевості. Агітаційні матеріали часто мали цільову спрямованість – окремі листівки адресувалися селянам (проти колективізації), інші – радянським військовим (із закликами до дезертирства). Протидія радянської влади пропаганді УПА була систематичною і багатовекторною, включаючи фізичну ліквідацію підпільних друкарень та активістів. Основними методами контрпропаганди були радянська ідеологічна агітація (через пресу та партійних функціонерів) та дезінформація (поширення фальшивих листівок «від імені УПА»). Протистояння між двома ідеологічними машинами на території Станіславщини набуло характеру непримиренної інформаційної війни, що мала значний вплив на місцеве населення.

Використання пропагандистських матеріалів УПА в освітньому процесі повністю відповідає вимогам Концепції НУШ щодо формування критичного мислення та громадянської компетентності. Методичний підхід передбачає розгляд пропаганди не як історичної істини, а як ідеологічно заангажованого джерела, що вимагає критичної деконструкції. Ключовими методичними інструментами є контент-аналіз (виявлення інтенцій, цільової аудиторії) та порівняльний аналіз наративів (зіставлення пропаганди УПА з радянською контрпропагандою). Для досягнення максимального ефекту рекомендовано застосовувати інтерактивні методи («Експертна оцінка», групова робота, дебати), що перетворюють учня на активного дослідника. Такий підхід забезпечує учням інформаційний імунітет та здатність відрізняти факт від маніпуляції у сучасному медіа-просторі.

Отже, проведене дослідження підтвердило, що пропаганда УПА у повоєнні роки на Станіславщині була високоорганізованою, структурованою та багатовекторною системою, яка використовувала всі доступні форми (друковану, усну, візуальну) для збереження національної ідентичності та мобілізації населення до боротьби проти радянського режиму, діючи як рівнозначний збройному опору елемент. Аналіз автентичних джерел дозволив детально класифікувати види пропагандистських матеріалів, виявити регіональні особливості їхнього поширення та жорсткі методи протидії з боку влади. З огляду на актуальні виклики сьогодення, у даному дослідженні також обґрунтовано необхідність впровадження спеціалізованих методичних підходів, заснованих на критичному аналізі пропагандистських джерел УПА, що має ключове значення для формування свідомого, критично мислячого громадянина та його стійкості до сучасних інформаційних маніпуляцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Опубліковані матеріали

1. Білас І. Репресивно–каральна система в Україні (1917–1953): суспільнополітичний та історико–правовий аналіз. Документи і матеріали. Кн. 2. Київ : «Либідь» – «Військо України», 1994. 686 с.
2. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952. Документи і матеріали. Львів : Атлас, 1991. 448 с.
3. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. (Збірка документів). Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. 372 с.
4. Програма Організації Українських Націоналістів. ОУН: минуле і майбутнє. Київ, 1993. С. 285.
5. Український національно–визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. Т. 2. Кн. 2 (1945– 1946). Івано–Франківськ : КПФ «ЛПК», 2010. 696 с.
6. Український національно–визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. Т. 2. Кн. 3 (1947– 1957 рр.). Івано–Франківськ : КПФ «ЛПК», 2011. 768 с.
7. Чорний ліс : видання команди Станіславського тактичного відтинка УПА (Чорний ліс), 1947–1950 : передрук підпільного журналу УПА. Кн. 1. 1947–1948: [з англійськими резюме] / Видавництво Літопис УПА. Літопис Української Повстанської Армії ; Т. 3. Торонто, 1978. 272 с.
8. Чорний ліс : видання команди Станіславського тактичного відтинка УПА (Чорний ліс), 1947–1950 : передрук підпільного журналу УПА. Кн. 2. 1948–1950: [з англійськими резюме] / Видавництво Літопис УПА. Літопис Української Повстанської Армії ; Т. 4. Торонто, 1979. 288 с.

ІІ. Статті

9. Барановська О. В. Формування громадянської компетентності старшокласників: основні пріоритети в умовах воєнного часу. 2024. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742239/1/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_2024%20%281%29.pdf (дата звернення: 22.11.2025)
10. Виноградов С. Інформаційно–пропагандистська діяльність ОУН(Б) і УПА серед населення окупованої території України. Київські історичні студії. 2019. № 1(8). С. 67–73.
11. Виноградов С. Інформаційно–пропагандистська робота як складник антинацистського спротиву ОУН і УПА у роки Другої світової війни. Київські історичні студії. 2022. Вип. 2 (15). С. 84–92.
12. Вовк О. Короткий нарис діяльності УПА та її запілля на ПЗУЗ і в прилеглих регіонах у 1943—1946 рр. Український визвольний рух. 2006. Вип. 8. С. 164–224.
13. Гавришко М. І., Стасюк О. Й. Листи з підпільної пошти повстанського поета Михайла Дяченка (Марка Боєслава). Новітня доба. 2013. Вип. 1. С. 201–211.
14. Галицька–Дідух Т. В. Інформаційно–пропагандистська політика радянської влади в західних областях УРСР 1944–1947 рр.(на прикладі Станіславської області). Гілея: науковий вісник. 2017. Вип. 126. С. 57–62.
15. Галицька–Дідух Т. Військове й ідеолого–політичне протистояння УПА та ОУН (б) і радянських каральних структур у 1944–1945 рр.(на прикладі Станіславської області). Галичина. 2013. Вип. 22–23. С. 252–263.
16. Ганаба С. О. Візуальні джерела на уроках історії: можливості використання. 2025. С. 28–38. URL: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4923/1/%D0%94%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%2016-28-38.pdf> (дата звернення: 22.11.2025)
17. Іващенко В., Куліков В. Контент–аналіз зображень у підручниках з історії України для старших класів. Харківський історіографічний збірник. ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2012. Вип. 11. С. 207–222.

18. Ільницький В. Радянські карально–репресивні органи: особливості формування в Карпатському краї. Актуальні питання гуманітарних наук. 2015. Вип. 13. С. 21–45.
19. Касьянов Г. В. Ідеологія ОУН: історико–ретроспективний аналіз. Український історичний журнал. 2004. Вип. 1. С. 29–42.
20. Лисенко О.Є. Збройна боротьба ОУН(М), ОУН(Б) та Української повстанської армії. Військове будівництво в Україні у XX столітті: історичний нарис, події, портрети / за заг. ред. О.І. Кузьмука. К., 2001. С. 219–229.
21. Магдич Т. П. Аналіз сутності поняття «громадянська компетентність» у системі психолого–педагогічних та лінгводидактичних категорій. Формування громадянської компетентності учнівської молоді як лінгводидактична проблема. Серія «Інноваційна педагогіка». 2020. Вип. 28. С. 77–82.
22. Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН. Визвольний шлях. Лондон, 1982. № 6. С. 664–670.
23. Малюга В. Підготовка пропагандистських кадрів ОУН і УПА на території України у 1941–1944 роках. Воєнна історія. 2010. № 1(49). URL: http://warhistory.ukrlife.org/i/10_5.html/ (дата звернення: 20.11.2025)
24. Матусевич Т., Колесник Л. Розвиток громадянської компетентності в рамках концепції НУШ: сучасні виклики для педагогічної освіти. *Filosofiya osvity. Philosophy of Education*. 2019. Вип. 25(2). С. 240–250.
25. Мацейків Т. І. Громадянська компетентність особистості: сутність, структура та функції. Теоретичні питання культури, освіти та виховання. 2018. Вип. 58. С. 79–83.
26. Мацейків Т. І. Потенціал курсу історії України у формуванні громадянської компетентності старшокласників. Теоретичні питання культури, освіти та виховання. 2019. Вип. 1(59). С. 13–17.
27. Мацейків Т. І. Шляхи, форми та методи формування громадянської компетентності учнів ліцею на уроках історії України. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2020. Вип. 75(5). С. 132–136.

28. Мороз З. Технічні засоби пропаганди в діяльності ОУН. Український визвольний рух. Львів, 2004. Вип. 3. С. 205–234.
29. Мороз П. В., Мороз І. В. Аналіз стану використання історичних джерел у навчанні історії в старшій школі. Український педагогічний журнал. 2019. Вип. 4. С. 142–153.
30. Мороз П. В., Мороз І. В. Концептуальні підходи до конструювання практикуму «Історія України в джерелах». Проблеми сучасного підручника. 2018. Вип. 21. С. 261–271.
31. Мохнюк Р. Теоретичні засади формування громадянської компетентності учнівської молоді. Управління школою. 2018. № 8(92). С. 5–7.
32. Овчарук О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної науки. Вісник програм шкільних обмінів. 2015. № 23. С. 18–20.
33. Олексишин О. Діяльність культосвітніх закладів на території Станіславської області (1945–1953 рр.). Молодий вчений. 2021. Вип. 3 (91). С. 157–162.
34. Подольська Є. А. Інтерактивні методи навчання: сутність і переваги. Вчені записки Харківського гуманітарного університету Народна українська академія. 2018. Вип. 24. С. 78–83.
35. Пометун О. І., Гупан Н. М. Візуальні джерела у підручнику з історії як засіб розвитку критичного мислення учнів. Проблеми сучасного підручника. 2020. Вип. 1 (24). С. 241–255.
36. Райківський І., Єгрешій О., Паска. Б. Соціально–економічні процеси в Івано–Франківській області Української РСР в радянській історіографії. Наукові праці Кам'янець–Подільського національного університету імені Івана Огієнка : історичні науки. Кам'янець–Подільський : Кам'янець–Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. Т. 42. С. 179–192.
37. Райківський І., Єгрешій О., Паска. Б. Українська історіографія соціально–економічних процесів в Івано–Франківській області УРСР. Актуальні питання гуманітарних наук. Дрогобич, 2024. Вип. 72. Т. 3. С. 33–41.

38. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. Український педагогічний журнал. 2018. Вип. 2. С. 34–41.
39. Решетченко С., Скубарєва Т. Інтерактивні методи навчання як засіб успішної навчальної діяльності учнів. Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. 2021. Вип. 33. С. 62–68.
40. Романишин Ю.О. Підпільні друкарні ОУН і УПА. Друкарство. 2002. № 2. С. 12–14.
41. Романишин Ю.О. Пропагандистська діяльність ОУН і УПА 40–50-х рр. ХХ ст. як факт історії боротьби за незалежність України. Збірник праць Науково–дослідного центру періодики. 2001. Вип. 9. С. 222–229.
42. Санкович М. «Несемо нову культуру» – друга радянізація Прикарпаття. Вісник науки та освіти. Серія «Історія та археологія». 2022. № 1 (1). С. 335–344.
43. Санкович М. Боротьба українського націоналістичного підпілля проти другої радянізації західних областей України. Літопис Волині. 2022. Ч. 27. С. 96–103.
44. Санкович М. Друга радянізація Станіславської області – підготовка передумов до колективізації та індустріалізації. Наукові праці Кам'янець–Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. 2023. Т. 42. С. 321–335.
45. Староста В. І. Методи інтерактивного навчання: сутність, класифікація. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2018. № 2 (61). С. 256–262.
46. Стасюк О. Ідейно–політична стратегія ОУН (б) повоєнного періоду. Український визвольний рух. 2006. Вип. 8. С. 253–276.
47. Стасюк О. Контроль за виготовленням та поширенням підпільних друків у системі видавничо-пропагандистських структур ОУН (1944–1953). Український визвольний рух. 2007. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/c14573e3-fa8c-47a2-9d14-b33e7c8e550d/content> (дата звернення: 20.11.2025)

48. Стасюк О. Невідома брошура Марка Боєслава (1950 р.). Український визвольний рух. 2005. Вип. 5. С. 83–96.
49. Ткаченко Т., Соловійова Т., Ткаченко О. Групова робота як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії і основ правознавства в закладах загальної середньої освіти. Соціум. Документ. Комунікація. 2023. № 18. С. 272–294.
50. Якубець А. Система управління музейною справою в УРСР (1945–1953 рр.). Науковий вісник Національного музею історії України. 2016. Вип. 1. Ч. 1. С. 160–165.

ІІІ. Спомини

51. Кекеш П. Спогади радиста УПА; упоряд. С. Волянчук, відп. ред. П. Потічний. Торонто ; Львів : видавництво «Літопис УПА», 2015. 128 с.

ІV. Нормативно-правові документи

52. ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ базової середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898.
53. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. №988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934> (дата звернення: 21.11.2025)

V. Монографії

54. Андрухів І., Француз А. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки, історико–правовий аспект. Івано–Франківськ : Нова зоря, 2008. 448 с.
55. Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р. Літопис Івано–Франківська (Станіслава): Історична хроніка міста з 1662 року. Івано–Франківськ, 1998. 136 с.
56. Задорожна Л. В. Методика використання історичних документів на уроках історії України в загальноосвітній школі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / теорія і методика навчання історії. Кривий Ріг, 2004. 211 с.

57. Кость С., Тимчишин О., Федірко К. Преса УПА і українського збройного підпілля. Нариси з історії української військової преси. Львів, 1998. С. 224–252.
58. Кугутяк М., Гаврилів Б., Кобута С. Літопис державотворення на Прикарпатті. Івано–Франківськ : Плай, 2002. 94 с.
59. Паньків Л.М. Репресивно–каральна політика радянської влади стосовно родин учасників національно–визвольної боротьби 1939–1953 рр. (на прикладі Станіславщини) / кафедра історії України і методики викладання історії. Івано–Франківськ, 2022. 110 с.
60. Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953) : монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь : Liha–Pres, 2021. 380 с.
61. Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953) : монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь : Liha–Pres, 2021. 426 с.
62. Радянські репресії у західних областях України (1939–1953) : історія, особистості, пам'ять : монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. 374 с.
63. Санкович М. В. Соціально–економічні процеси у Станіславській (Івано–Франківській) області в 1944–1965 рр.: дис. ... д-ра філос. Івано–Франківськ, 2024. 275 с.
64. Стасюк О. Видавничо–пропагандивна діяльність ОУН (1941—1953 рр.). Монографія. Львів: Центр дослідження визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2006. 384 с.

VI. Матеріали конференцій

65. Залізник В. Інтерактивні методи навчання. Інноваційний потенціал сучасної освіти та науки: зб. матеріалів І Міжнародної наук.–практ. інтернет–конф., (25 квітня 2024 року. Кам'янець–Подільський). Кам'янець–Подільський Зклад вищої освіти «Подільський державний університет», 2024. С. 202–204.
66. Родідял Д. О. Формування громадянської компетентності на уроках історії засобами інформаційно комунікаційних технологій. Інформатика, інформаційні

системи та технології: тези доповідей двадцять першої всеукраїнської конференції студентів і молодих науковців (Одеса, 26 квітня 2024 р.). Одеса, 2024. С. 176–179.

67. Санкович М. Соціально–економічна ситуація в контексті повоєнної радянської Прикарпаття. International scientific conference «The study of topical issues of modern society from the perspective of history, political, science, sociology and philosophy» (August 30–31, 2022). 2022. С. 127–130.

68. Степашко Л. В. Формування предметної історичної та громадянської компетентності на уроках історії. Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально–педагогічний аспект: збірник наукових і науково–методичних праць; редкол. І.М. Шимко, І.О. Талаш. Кривий Ріг: КДПУ, 2022. Вип. 4. С. 128–132.

69. Струкова Л. М. Використання інтерактивних методів навчання на уроках історії та правознавства. Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально–педагогічний аспект: збірник наукових і науково–методичних праць; редкол. І. М. Шимко, І. О. Талаш. Кривий Ріг: КДПУ, 2018. Вип. 1. С. 286–290.

70. Худенко С. А. Використання інтерактивних методів навчання під час викладання історії. Інформатика, інформаційні системи та технології: тези доповідей двадцять другої всеукраїнської конференції студентів і молодих науковців. 25 квітня 2025 р. Одеса, 2025. С. 305–306.

71. Худолей О. Інтерактивні методи як засіб підвищення якості викладання дисципліни «Історія та культура України». Scientific Collection «InterConf+». 2024. Вип. 47. С. 216–222.

VII. Підручники і посібники, навчальні програми.

72. Бібік Н. Нова українська школа: порадник для вчителя. за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

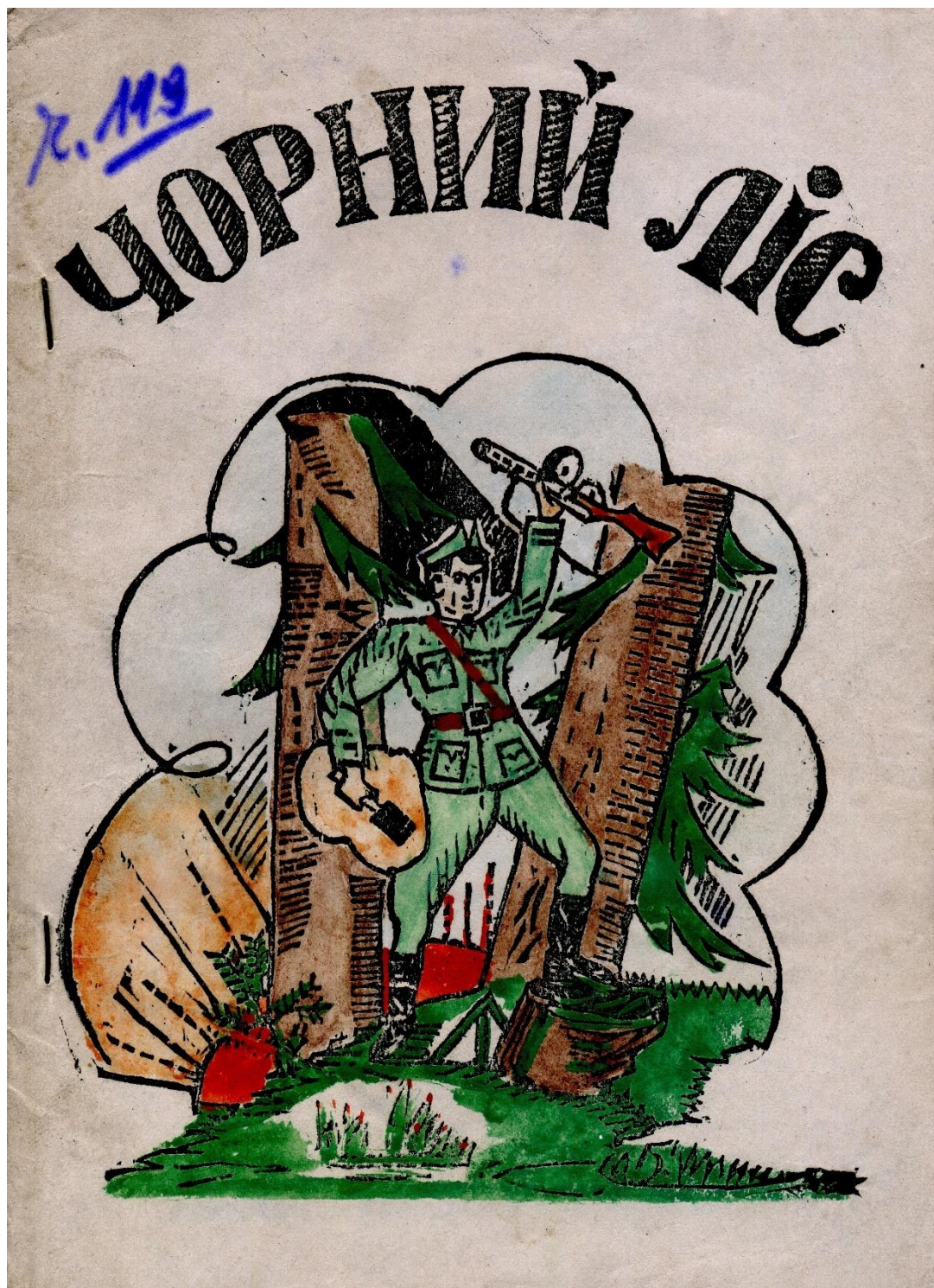
73. Бурнейко І. О., Хлібовська Г. М., Крижанівська М. С., Паумчук О. В. Історія України. Рівень стандарту : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2018. 256 с.

74. Гісем О. В. Історія: Україна і світ (інтегрований курс, рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / О. В. Гісем. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 286 с.
75. Історія України. Всесвітня історія. 6 – 11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. 106 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 20.11.2025)
76. Історія: Україна і світ. 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Київ: HREC PRESS, 2022. 64 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/Istoriya-Ukrayina.i.svit-Intehrovanyy.kurs.30.09.2022.pdf> (дата звернення: 20.11.2025)
77. Пижик А. М., Черевичний Г. С. Методика викладання історії в школі: навчально–методичні матеріали для студентів історичного факультету. Навчальний посібник. Київ: ДП «Інформаційно–аналітичне агентство», 2020. 112 с.
78. Пометун О. І., Гупан Н. М. Практичні заняття з історії в основній школі: метод. посіб. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2018. 160 с.
79. Пометун О. І., Гупан Н. М., Власов В. С. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2018. 208 с.
80. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально–метод. посібник. Харків: ХНАДУ, 2017. 324 с.
81. Halytska-Didukh T. V., Grechanovska O. V., Batareyna I. O., Gurska V. A., Babik I. V. Gamification as a means of individualizing learning in the 21st century. Lodz: Futurity Research Publishing, 2025. 203 p.

ДОДАТКИ

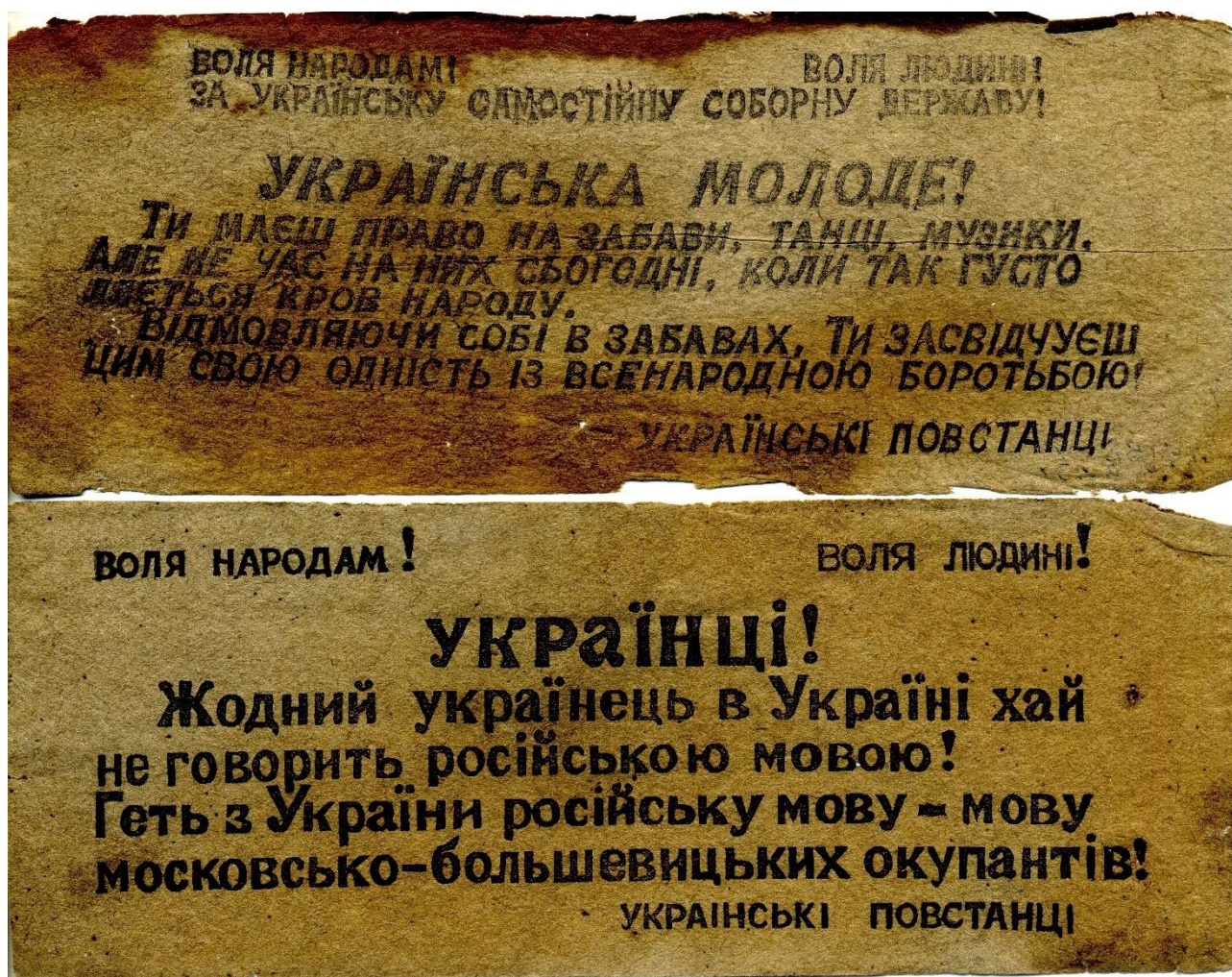
ДОДАТОК А

ОБКЛАДИНКА ЖУРНАЛУ «ЧОРНИЙ ЛІС» З ФОНДІВ ІВАНО-
ФРАНКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО МУЗЕЮ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ
ІМ. С. БАНДЕРИ

ДОДАТОК Б

ЛИСТІВКА З ГАСЛОМ «ВОЛЯ НАРОДАМ! ВОЛЯ ЛЮДИНІ!» З ФОНДІВ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО МУЗЕЮ ВИЗВОЛЬНОЇ
БОРОТЬБИ ІМ. С. БАНДЕРИ

ДОДАТОК В

**ЗВІТ ПРОПАГАНДИ (ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ, РОЗПОДІЛ ЧАСУ) З
ФОНДІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО МУЗЕЮ
ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ІМ. С. БАНДЕРИ**

- 9 -

4/ Хто такі бандерінці та за що вони борються	-	3	прим.
5/ Наша визвольна боротьба і проблема жертв	-	4	"
6/ Большевики і національне питання	-	2	"
7/ Переяславська легенда	-	2	"
8/ На Чатах Ч.4.	-	2	"
9/ Євро інформації УГВР Ч.1.	-	4	"
10/ Помилкова політика польських антибольшевицьких сил	-	1	"

В Стяго УНА в райцентрі розкинуто 270 шт. кличів "Хай живе Провідник ОУН - Степан Бандера", і "Хай живе Головний Командир УПА - Генерал Тарас Чупринка".

Крім того, в райцентрі розкинено і розліщено за звітний час слідує листівки і кличі:

1/ Українська молодь	-	8	шт.
2/ Діти - школярі	-	15	"
3/ Школярі	-	10	"
4/ Батьки і матері	-	15	"
5/ Українські селяни	-	30	"
6/ Колгоспники, привезені з Західну Україну	-	30	"
7/ Селяни /проти колгоспна лист./	-	30	"
8/ Кличі проти русифікації	-	80	"
9/ " - проти вивозу на Донбас	-	110	"
10/ " - проти деморалізації молоді	-	90	"
11/ " - проти організування колгоспів	-	150	"
12/ Організаторам, членам ініціативних груп...	-	40	"

2. В селі:

А. В звітному часі проведено з селянами 360 розмов і гутірок на теми: сталінські колгоспи - знаряддя експлуатації селянства, перспективи нашої боротьби, проблема жертв в нашої боротьбі, селянське питання в УССД, що таке УГВР, політгляд. Розмови переведено з 415 особами.

З інтелігенцією і середньошкільною молоддю проведено 16 розмов, в яких порушено слідує теми: крах большевицької ідеології, русифікаційна політика большевиків, становище науки в СРСР, політичні події, з молоддю сіл проведено 280 розмов і гутірок на теми: перспективи нашої боротьби, імперіалістична і русифікаційна політика большевиків, "Переяславська легенда", героїчні постаті в нашої історії.

Б. Розкинено і розліщено слідує листівки і кличі:

1/ Українські селяни	-	160	шт.
2/ Селяни	-	140	"
3/ Колгоспники, привезені в Західну Україну	-	140	"
4/ Діти - школярі	-	40	"
5/ Школярі	-	45	"
6/ Батьки і матері	-	40	"
7/ Українська молодь	-	20	"
8/ Кличі проти колгоспів	-	380	"
9/ " - проти русифікації	-	180	"
10/ " - проти деморалізації молоді	-	220	"
11/ " - проти вивозу на Донбас	-	300	"
12/ Організаторам, членам ініціативних груп...	-	130	"

Особисто вислано 16 листівок "Організаторам, членам ініціативних груп і правлінь колгоспів" тим, яких большевики назначили до правлінь колгоспів.

Вислано особисто 11 і розкинено 10 "Пересторог" до "стрибків", внаслідок чого 8 "стрибків" залишили службу.

Між селян, молоді і інтелігенцію поширено такі реферати:

1/ Хто такі бандерінці та за що вони борються	-	25	прим.
2/ Наша визвольна боротьба і проблема жертв	-	20	"
3/ Наше становище до російського народу	-	6	"
4/ На большевицькому ідеологічному фронті	-	7	"

ДОДАТОК Г

**ЗВІТ ПРОПАГАНДИ (КІЛЬКІСНИЙ ОБЛІК, ПРОТИ-ОЗБРОЄНА
ПРОПАГАНДА) З ФОНДІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО
МУЗЕЮ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ІМ. С. БАНДЕРИ**

- 5 -	
5. Фронт - гадюче гніздо	325 прим.
6. Повстання Б. Лемельницького	1.200 -"
7. Большевицька політика в У-раїні	2.200 -"
8. Проти-олгоспні листи /деревожит/	600 -"
9. Бесон /з нагоди 30.6./	7 950 -"
10. Бесонів /Свято моря/	1 500 -"

Вароха пропаганда і агітація

В м. -вітні ворожа пропаганда присвячувала дуже багато уваги організації нових олгоспів. В цьому напрямі були звернені всі засоби як в розповсюдженні большевицької пропаганди /преса, відео, мітинги/ так і в засобах терору. Нпр., 6.4.1948 р. в с. Монастирчани, Солотвинського р-ну, після мітингу селяни не хотіли підписувати заяв до олгоспу. Большевицькі багатоприсутні були, а Мотко Парасці жінці Василя під час побиття зломали руку. Рівнож за те тільки, що не хотіли вступити до олгоспу побити дня 7.4.1948 р. большевицькі в цьому селі Дмитра Федора, Дмитра Василя і Кусени Петра, а в Оринчу Марію жінку Івана позивали на і поклали двері.

Проти-олгоспу пропаганду як і всяку іншу ширять большевицькі вівки і під час індивідуальних розмов з населенням. Рідко буває, щоб якийсь представник адміністрації не захищав большевицького даву та олгоспного "права".

Населення ставиться до олгоспів райно вороже. Про це свідчить факт, що в с. Старих Богородчанках, Богородчанського р-ну міщеве населення знищило будинок господарів і та сільськогосподарський реманент, що були власністю місцевого олгоспу.

Деякі члени олгоспу /не всі члени/ з олгоспу виступили. Олгосп зараз не діє.

Вітчим - вітчим і початком травня проходила компанія державних. Цій справі преса присвятила немало сторінок. В пропагандній кампанії проводилася при допомозі залякування терору і арештів.

Для впровадження в життя політики партії вона послуговується найрізноманітнішими пропагандними прийомами. Одним з найважливіших прийомів є поширення дружаного слова. Про інтенсивність дружаного слова може послужити примір одного, а саме Життєвого р-ну. В цей р-н прикладається:

центральних газет:	
1. Правда	80 прим.
2. Радянська Україна	350 -"
3. Правда України	110 -"
4. Радянський селянин	270 -"
5. Зір	50 -"
6. Молодь України	150 -"
7. Сталинська правда	35 -"
8. Олгоспний Україн	75 -"
9. Нічесь-а Правда	90 -"
10. Труд	40 -"
11. Радянський	45 -"
12. Радянська освіта	50 -"
обласних:	
1. Прикарпатська Правда	680 -"
районних:	
1. Прапор Ковтя	1500 -"
журналів:	
1. Перець /для ЗУ/	30 -"
2. Перець	50 -"
3. Советське господарство	25 -"
4. Україна	45 -"
5. Сучасне і майбутнє	20 -"

ДОДАТОК Д

**ЗВІТ ПРОПАГАНДИ (ПЕРЕЛІК ВИДАНЬ, НАДРУКОВАНИХ НА
МАШИНИ-ДРУКАРНІ) З ФОНДІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО
ОБЛАСНОГО МУЗЕЮ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ІМ. С. БАНДЕРИ**

- 3 -

були обговорені і припоручені НРП-ом Надвірнянщина підзвітними РРП-ам.
В м. травні ОРП провів відправу-ч Надрайонним Проводом Євстахіїв-
щини. На відправі обговорено "В-азів-и щодо пропагандистської роботи на
1948 р." та в-азано-омеретні можливості у веденні пропагандистської роботи
цілістю членства.

За звітний період ОРП-и видано:

1. Вітчизна -лице /поезія/,
2. Чорний Ліс ч. 6-7 /березень-вітень/ 1948 р.
3. Чорний Ліс ч. 8-9 /травень-червень/ 1948 р.
4. Листів-и:
 - а/ Христос Вос-рес - Восресне У-раїна,
 - б/ В сьому річницю історичного А-ту 80.б.,
 - в/ Черговий грабуно-
5. Пля-ати:
 - а/ Фронт повноволених народів,
 - б/ Сталінсь-а свинича пропаганда,
 - в/ Свобода Слова в СССР,
 - г/ Сталінсь-і -олгоски - селансь-е-армо,
 - д/ Кремль - гадюче гніздо-сталінсь-их імперіалістів,
 - е/ Повстання Р. Хмельниць-огоу
 - є/ Воля-шниц-а політи-а в У-раїні,
 - ж/ Проти-олгоски-и -лиці,
 - з/ Вефон / з нагоди 80червня/.

Перелік літератури на машині-дру-арні:

А. Видання ОРП:

1. Чорний Ліс ч. 1.	7	прим.
2. Чорний Ліс ч. 2.	5	"
3. Чорний Ліс ч. 3.	7	"
4. Чорний Ліс ч. 4-5.	41	"
5. Чорний Ліс ч. 6-7.	15	"
6. Чорний Ліс ч. 8-9.	8	"
7. Легенда про Героя.	18	"
8. Поеми.	5	"
9. Вітчизна -лице.	41	"
10. З печатки ческа, чи з п'ятном зради?	45	"
11. Смерть Генерала.	5	"
12. У -олгоски-х мутах.	6	"
13. Вели-ий Січень.	30	"
14. У хоробру путь.	30	"
15. За національну честь і гідність.	88	"
16. Марена.	32	"

Листів-и:

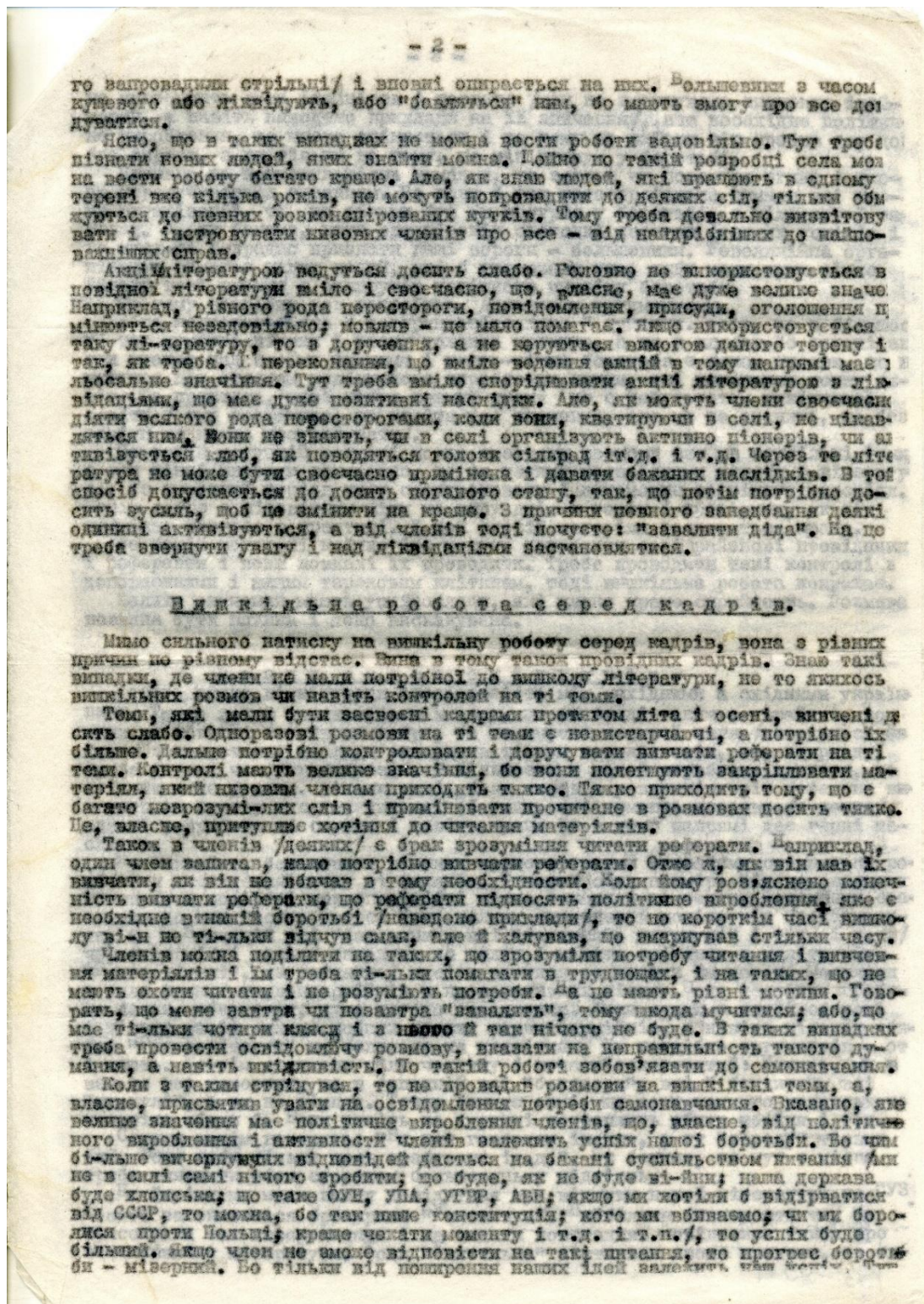
1. Христос Вос-рес - Восресне У-раїна.	887	"
2. У-раїнсь-і Зна-и.	328	"
3. В сьому річницю історичного А-ту.	182	"
4. У-раїнсь-і Вчителі.	60	"
5. У-раїнсь-і Діти.	165	"
6. Комуні-ат Галиць-ого р-ну.	164	"
7. У-раїнці Отинійсь-ого р-ну.	17	"
8. Спростовання /Богородчансь-ий р-н/.	30	"

В. Видання прислані згорні:

1. На зміну ч. 1.	7	"
2. Про-важливі від-риття в сучасній фізиці.	35	"
3. Від-ритий лист /в./.	120	"
4. Слово до учителів.	21	"
5. Концепція Самостійної У-раїни.	5	"
6. У-раїнсь-ий народ в боротьбі з-рос. імперіалізмом.	75	"
7. До братів чесь-ого та словаць-их народів.	15	"
8. Вакляцький про- на шляху до визволення.	118	"

ДОДАТОК Е

ВНУТРІШНІЙ ДОКУМЕНТ (НАСТАНОВА) ПРО «ВАЖЛИВУ РОБОТУ СЕРЕД КАДРІВ» З ФОНДІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО МУЗЕЮ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ІМ. С. БАНДЕРИ

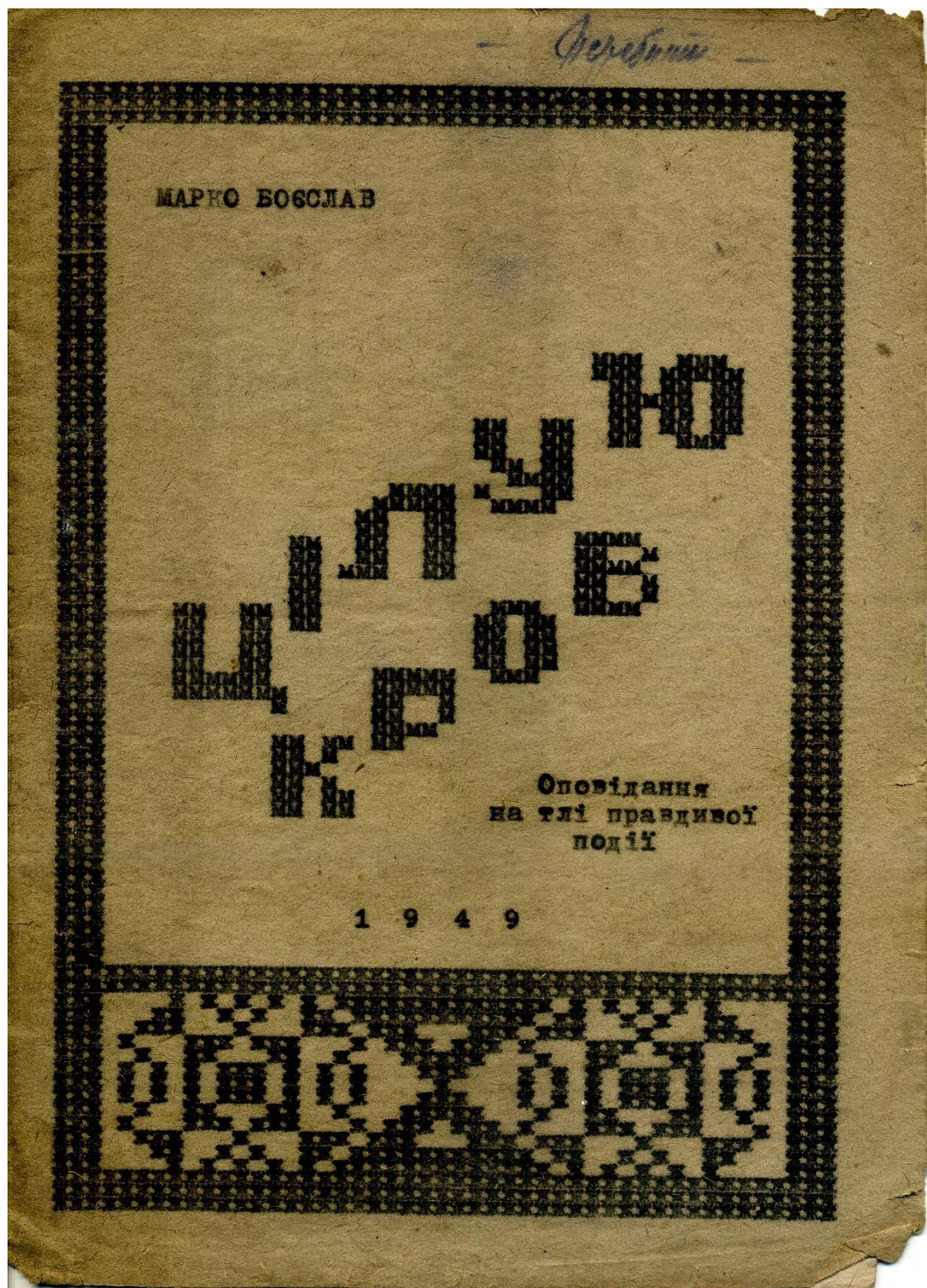
ДОДАТОК Ж

ОБКЛАДИНКА БРОШУРИ МАРКА БОЄСЛАВА «У КОЛГОСПНИХ
ПУТАХ» З ФОНДІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО МУЗЕЮ
ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ІМ. С. БАНДЕРИ

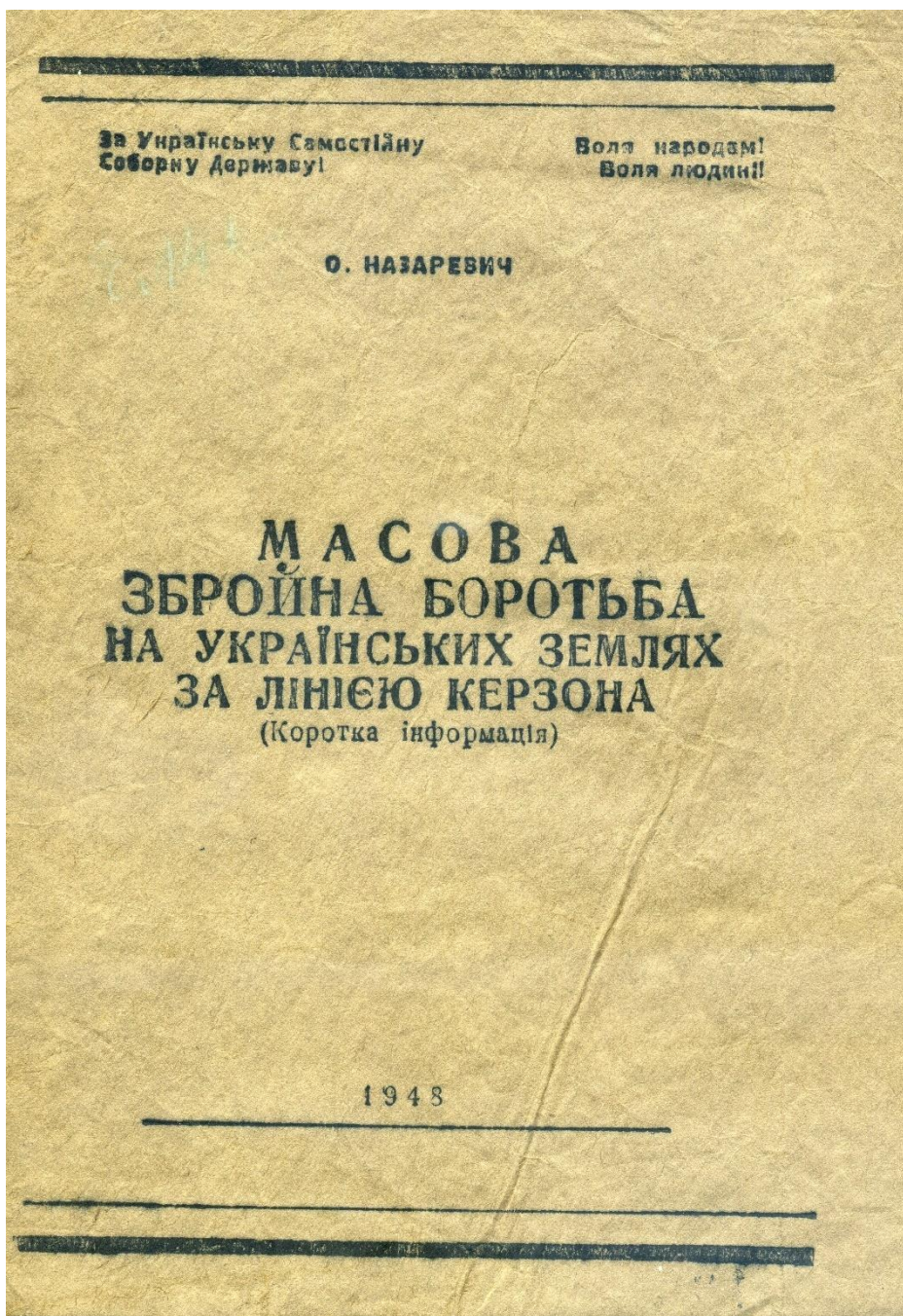
ДОДАТОК 3

ОБКЛАДИНКА БРОШУРИ МАРКА БОЄСЛАВА «ЦІЛЮЮ КРОВ» З
ФОНДІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО МУЗЕЮ
ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ІМ. С. БАНДЕРИ.

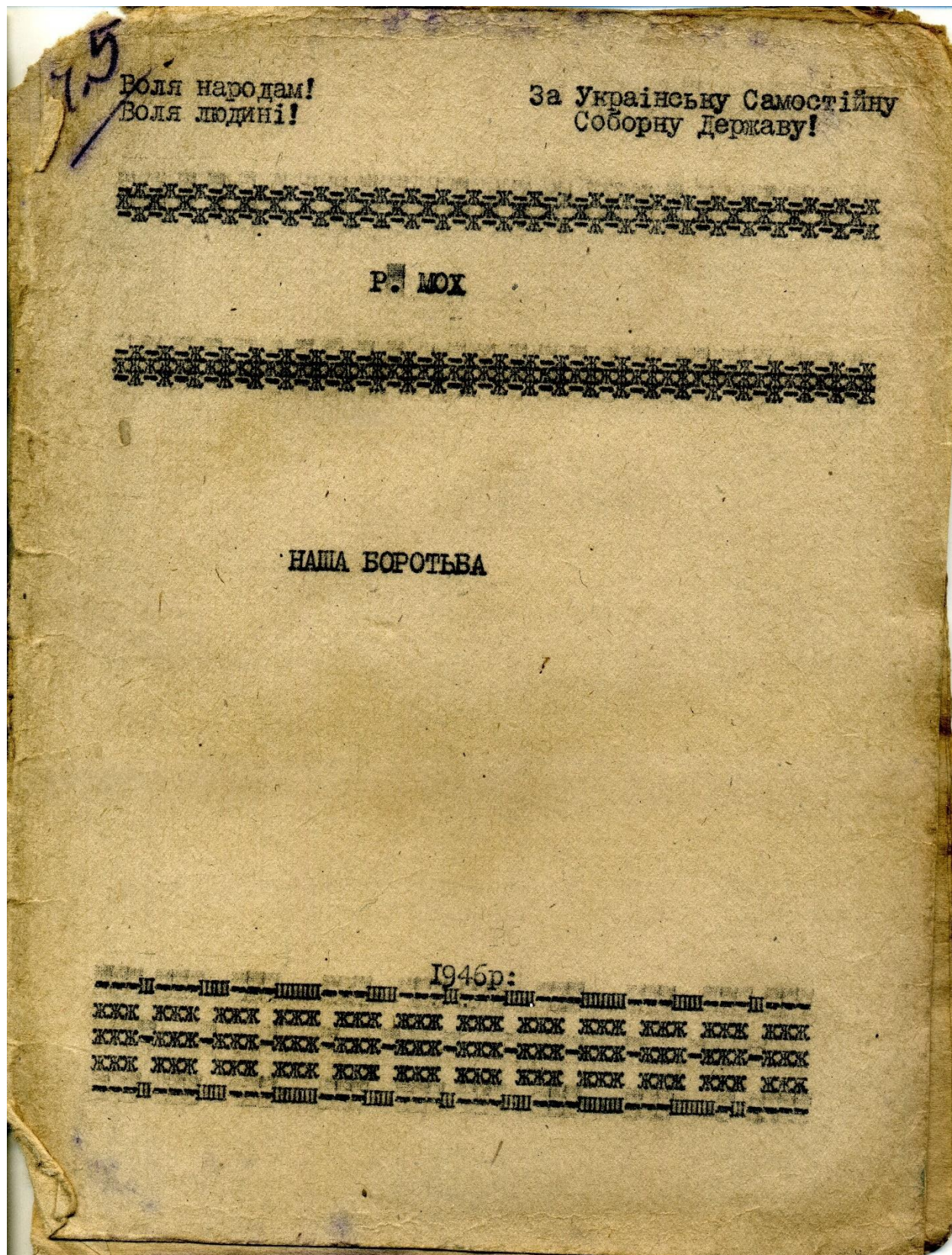
ДОДАТОК К

**ОБКЛАДИНКА БРОШУРИ О. НАЗАРЕВИЧА «МАСОВА ЗБРОЙНА
БОРОТЬБА» З ФОНДІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО
МУЗЕЮ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ІМ. С. БАНДЕРИ**

ДОДАТОК Л

ОБКЛАДИНКА ЗВЕРНЕННЯ Р. МОХА «НАША БОРОТЬБА» З ФОНДІВ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО МУЗЕЮ ВИЗВОЛЬНОЇ
БОРОТЬБИ ІМ. С. БАНДЕРИ

ДОДАТОК М

План-конспект з історії України 10 клас
Тема: Розгортання руху Опору в Україні

Мета :**Навчальна:**

- визначати мету різних течій руху Опору в Україні;/Інформаційна, логічна
- схарактеризувати рух Опору та його течії;/ Інформаційна, логічна
- встановлювати хронологічну послідовність подій;/Хронологічна
- розкрити внесок руху Опору в перемогу над нацизмом.;/ Інформаційна, логічна
- характеризувати та порівнювати діяльність української, польської та радянської течій , давати їм власну оцінку;/Логічна, аксіологічна
- Визначати методи діяльності УПА, знати чисельність склад, побут. / Інформаційна, логічна
- **Працювати з картою, показувати на карті адміністративно-територіальні утворення часів нацистського окупаційного режиму на території України. Визначати особливості: географічне розташування, держави-окупанти тощо, показувати на карті території, на яких розгорнули діяльність радянські партизани та УПА. зв'язки між теренами дій руху Опору та географічними особливостями регіонів, режимом різних окупаційних зон тощо. (Окупаційний режим 1941-1944 рр. Рух Опору)/Просторова**
 - Застосовувати нові поняття і терміни «**рух Опору, партизани, «Поліська Січ», ОУН,УПА, Армія Крайова, Армія Людова, підпілля, каральні акції, Центральний штаб партизанського руху, Український штаб партизанського руху, рейди,«рейкова війна»**;/ Інформаційна, логічна

Розвивальна:

- розвивати навички роботи аналізу та критичного осмислення історичних джерел та **(фрагмент статті з «Енциклопедії історії України»., Із листівки УПА «За що бореться Українська Повстанська Армія» (1943), Німецька пам'ятка про рух Опору на території України (1944 р., листопад): Документ 4«Чи можна характеризувати антипольську акцію УПА як геноцид польського населення "кресів",Зі звернення ОУН до поляків (липень 1943 р.)** Інформаційна, логічна
- Розвивати в учнів пошукові навички у «Знайдіть інформацію з додаткових джерел Про житл-схованки в яких жили воїни УПА (Криівки)/Пошукова, Інформаційно-аналітична .
- Розвивати навички роботи з картами **(Окупаційний режим 1941-1944 рр. Рух Опору)/Просторова**
- формувати вміння характеризувати історичні події на основі перегляду відео: https://www.youtube.com/watch?v=lcq-N2_qZG8 (Міфи про Романа Шухевича)4 хв/Аксіологічна/Інформаційно-логічна
- Розвивати навички протидії фейкам та міфам на основі відео/ https://www.youtube.com/watch?v=lcq-N2_qZG8 (Міфи про Романа Шухевича)/Інформаційно-логічна.

- Формувати навички роботи з ілюстраціями в підручнику (*Начальник УШПР Т. Строкач вручає медаль «Партизану Вітчизняної війни» юному партизанові Рівненського партизанського з'єднання А. Білопольському. Червень 1943 р, Партизани з'єднання Сидора Ковпака С. Ковпак (сидить ліворуч) зачитує партизанам шифровку з Великої землі. Комісар загону С. Руднєв (праворуч). 1942 р. Роман Шухевич (1907-1950), Загін УПА. Хутір Ясенів (Львівщина). 31 серпня 1944 р., листівки, Вояки УПА під час служби Божої просто неба*)/Аксіологічна, культурна, інформаційна
- Формувати комунікативну компетентність шляхом відповідей учнів на уточнюючі, проблемні та актуалізуючі запитання під час уроку./Мовленнєва
- Формувати критичне мислення та соціальну-комунікативну компетентності за допомогою групової роботи з акцентом на особистісно-орієнтоване навчання /Соціальна/Логічна/Аксіологічна/Особиста

Виховна

- Виховувати в учнів почуття патріотизму та любові до батьківщини на основі діяльності ОУН і УПА / Громадянська, Особиста
- Виховувати в учнів почуття відповідальності та обов'язку захищати рідну землю від загарбників та поневолювачів/Громадянська, особиста
- виховати інтерес до вивчення правдивої історії України, спонукати до боротьби та спростування історичних фейків. (на основі відео «Міфи про Романа Шухевича) / Інформаційна, логічна, аксіологічна
- Виховувати почуття сміливості, відважності, мужності, незламності на основі біографічних фактів Р.Шухевича /Аксіологічна.
- Формувати критичні думки щодо подій «Волинської трагедії» 1943 р., не як факт геноциду проти польського населення а ,як боротьбу проти колаборантів з військами німецьких окупантів та силовиками НКВС, відповідь на каральні дії проти АК /Аксіологічна, Логічна
- Виховувати почуття та бажання до волелюбства до боротьби за визволення рідного краю та здобуття суверенності та незалежності Української держави /Соціальна, громадянська.
- Виховувати людські якості: сумлінність, здатність до переборення труднощів./Аксіологічна, соціальна, здоров'язберігаюча
- Виховувати толерантне ставлення учнів одне до одного, поважати думки своїх однокласників./Соціальна-комунікативна

Тип уроку: Комбінований урок

Обладнання: Підручник з Історії України. 10 клас. Власов- Нова програма

Основні дати

20 червня 1942 р. — Створення Українського штабу партизанського руху(УШПР) .

14 жовтня 1942 р. — Символічна дата створення Української повстанської армії.

7 лютого 1943 р. — Напад першої сотні УПА на німецьку комендатуру в м. Володимирець Рівненської області .Перша бойова операція УПА.

12 червня 1943 р. — Початок карпатського рейду Сумського партизанського з'єднання С.Ковпака.

21-25 серпня -1943 р. — третій надзвичайний великий добір ОУН(б)

11-15 липня 1944 р. — Створення Української головної визвольної ради(УГВР)

Основні терміни:

рух Опору, партизани, «Поліська Січ», ОУН,УПА, Армія Крайова, Армія Людова, підпілля, каральні акції, Центральний штаб партизанського руху, Український штаб партизанського руху, рейди,«рейкова війна»

Основні постаті: Роман Шухевич, Кирило Осмак, С.Ковпак.

План уроку

1. Рух опору.Особливості радянського партизанського руху
2. Якою була роль УПА як військового формування в націоналістичному русі Опору
- 3.Суть українсько-польського протистояння часів Другої світової війни

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I.Організаційний етап	Привітання з класом . Перевірка готовності учнів до уроку . Організація уваги учнів , налаштування учнів на позитивну і плідну роботу .		126
7 хв	II. Перевірка домашнього завдання		1.Установіть хронологічну послідовність подій: » Проголошення ОУН(б) Акта відновлення Української держави » Завершення окупації України німецькими військами захопленням м. Свердловська Ворошиловградської області » Вбивство євреїв у Бабиному Яру в Києві. 2. Покажіть на карті адміністративно-територіальні утворення часів нацистського окупаційного режиму на території України. Визначте їхні особливості: географічне розташування, держави-окупанти тощо. Дайте визначення поняттям і термінам: нацистський «новий порядок», окупація, окупаційний режим, колабораціонізм, військовополонені, остарбайтери, антисемітизм, Голокост, концентраційний табір (концтабір), «Праведники народів світу». Конкретизуйте й уточніть твердження	Хронологічна Просторова

			про основні завдання нацистського окупаційного режиму в Україні.	Інформаційно-логічна Інформаційна, логічна
2 хв.	III. Мотиваційний етап		Уявіть, що ви отримали повідомлення на свій смартфон не з майбутнього, а з минулого. Це — заповнене звернення учасника руху Опору. У ньому — страх, надія і вибір: мовчати чи чинити спротив. Сьогодні на уроці ви станете не просто слухачами, а дослідниками, аналітиками та «дешифрувальниками» історії. Ви спробуєте зрозуміти, як люди без сучасної техніки, але з великою силою духу, організовували підпільні мережі, передавали інформацію і боролися за свободу. Цей урок — не лише про минуле. Це про силу вибору, відповідальність і сміливість звичайних людей, які змінювали хід історії.	Логічна, аксіологічна
2 хв.	IV. Актуалізаційний етап		1. Яку епоху ми зараз вивчаємо минулому? (Приходько) 2. Які основні риси цієї епохи? Колін	Хронологічна Логічна
20 хв	V. Етап вивчення	Що таке рух Опору в Україні Рух Опору — це боротьба проти нацистських окупантів у роки Другої світової війни.	Що таке рух Опору в Україні? (Калин Я.)	Логічна, інформаційна

	нового матеріалу. До нього входили: 1. радянське підпілля і партизанські загони; 2. український націоналістичний рух (ОУН і УПА); 3. польський рух Опору (Армія Крайова). Їх об'єднувала боротьба проти нацистів, але відрізнялися політичні цілі та методи боротьби. Подальша доля сил Опору • Після звільнення України радянські партизанські загони були розформовані та включені до Червоної армії. • УПА продовжувала боротьбу проти НКВС до середини 1950-х років. Початок радянського партизанського руху • 29 червня 1941 р. — директива РНК СРСР і ЦК ВКП(б) про створення партизанських загонів. • До організації залучили органи НКВС УРСР. • Керівництво координував Тимофій Строкач. • Основу загонів складали червоноармійці, що потрапили в оточення. Проблеми на початку руху • Швидкий наступ військ Вермахту завадив створенню підпілля на Західній Україні та Правобережжі.	Проти кого був спрямований рух Опору? (Сидорик І.) Які сили входили до руху Опору в Україні? (Вістенчук О.) Що об'єднувало різні сили руху Опору? (Жолобчук І.) Хто становив основу партизанських загонів? (Васько В.)	аксіологічна логічна логічна Хронологічна Просторова логічна
--	---	--	--

		• Частина населення (особливо в Галичині та на Волині) негативно ставилась до радянської влади. • Перші спроби організувати боротьбу в тилу ворога були невдалими. Розгортання партизанського руху Партизанський рух активно розвинувся в лісах Північної України після створення централізованого керівництва. Наприкінці 1941 р. створено загони: • О. Федорова — на Чернігівщині; • С. Ковпака і С. Руднева — на Сумщині; • О. Сабурова — на Сумщині і в Брянській області. На їх основі пізніше сформували великі партизанські з'єднання. Підтримка з Москви Москва забезпечувала партизанів: • зброєю; • спорядженням; • засобами зв'язку; • усім необхідним для диверсійної та розвідувальної діяльності. Начальник УШПР Т. Строкач вручає медаль «Партизану Вітчизняної війни»	Робота з документом З директиви РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 29 червня 1941 р. • Коли було створено цей документ? • Хто є автором цього документа? • Яку мету ставив документ перед радянськими органами влади? • Які методи боротьби з ворогом згадуються в документі? • Проти кого була спрямована ця діяльність? • Чому цей документ був важливим для розвитку партизанського руху? • Зробіть короткий висновок: Яке значення мала ця директива для руху Опору в Україні?	Інформаційна логічна
--	--	---	--	----------------------

		юному партизанові Рівненського партизанського з'єднання А. Білопольському. Червень 1943 р. Партизани з'єднання Сидора Ковпака У червні 1942 р. для організації та підтримання регулярного зв'язку з партизанами був створений Український штаб партизанського руху (УШПР) під керівництвом Т. Строкача. Основні функції УШПР: • координація дій між окремими партизанськими загонами; • узгодження операцій партизанів із частинами Червоної армії; • забезпечення тилу ворога кадрами фахівців (радисти, підривники, шифрувальники), зброєю, боєприпасами, одягом, медикаментами, літературою; • організація повітряних перекидань груп у ворожий тил. Під керівництвом УШПР здійснювалися великі партизанські рейди:	Чим забезпечувала Москва радянських партизанів? (Перегінчук М.)	Аксіологічна логічна Хронологічна логічна
--	--	--	--	---

		- жовтень 1942 р. — рейд на Правобережну Україну з'єднань О. Сабурова та С. Ковпака; - літо 1943 р. — рейд С. Ковпака до Карпат. Одним зі завдань радянських партизанських рейдів була боротьба проти УПА як «націоналістичних формувань». Такі дії, спрямовані з Москви, призводили до втрати довіри місцевого населення до радянських партизанів. Сидір Ковпак (1887-1967) С. Ковпак (сидить ліворуч) зачитує партизанам шифровку з Великої землі. Комісар загону С. Руднєв (праворуч). 1942 р.	Яку діяльність проводила УШПР на Правобережній Україні (Іванюк В.) Яку роль у русі опору відіграв Ковпак? Як ви його оцінюєте? (Панченко О.)	Інформаційна, логічна Просторова хронологічна Інформаційна логічна Аксіологічна логічна
--	--	--	--	---

		Карпатський рейд (червень — жовтень 1943 р.) • Проведений Сумським партизанським з'єднанням. • Мета: диверсії на нафтопроводах і комунікаціях противника; активізація партизанського руху в глибокому тилу. • Оцінка: ЦК КП(б)У та УШПР визнали рейд найуспішнішим серед усіх партизанських операцій в Україні. 2. «Рейкова війна» (1943 р.) • Масове виведення з ладу залізничних шляхів на окупованих територіях України, Білорусі й Росії. • Мета: зірвати перекидання німецьких військ і техніки під Курськ, де точилася вирішальна битва Другої світової війни. 3. Взаємодія партизанів із регулярною армією • У ході визволення України (особливо Правобережжя) зростала спільна діяльність партизанських формувань і Червоної армії. • Приклади операцій: участь у звільненні Овруча, Луцька, Рівного, Одеси. 4. Посилення боротьби в тилу (1944 р.) • На завершальному етапі війни активність підпілля й партизанів суттєво зросла.	Дайте оцінку діям партизан з точки зору місцевого населення (Приймак С.)	Інформаційна, логічна аксіологічна Інформаційна, Логічна просторова
--	--	---	---	--

		- Українські партизани тісно співпрацювали з Червоною армією. - Надавали допомогу партизанським рухам Польщі, Румунії, Угорщини, Чехословаччини. - Частина українських загонів діяла безпосередньо на території цих країн. Прочитайте фрагмент статті з «Енциклопедії історії України». Документ 1 «За офіційними даними УШПР» До чого закликали плакати? Які форми боротьби з нацистськими окупантами вони пропагували? 2. Якою була роль УПА як військового формування в націоналістичному русі Опору Провід ОУН(б) швидкими темпами розбудовував УПА. Спочатку Головною командою УПА керував Василь Івахів. Після його загибелі в бою з німцями у травні 1943 р. головним командиром УПА став Дмитро	На основі наведеної інформації сформулюйте твердження про форми боротьби радянського партизанського руху. 1. Який символічний зміст вкладав автор у зображення? Яке ставлення до явищ та процесів намагався сформувати в глядачів? 2. Які пропагандистські ідеали доби втілено в плакатах? (Лапка С.)	просторова Інформаційна, логічна
--	--	--	--	--

	Клячківський. УПА мала широку підтримку з боку західноукраїнського населення і спиралася на розгалужену, глибоко законспіровану організаційну мережу ОУН(б). Вона налічувала десятки тисяч бійців (загалом через лави УПА пройшло понад 100 тис. осіб), які діяли на Волині, Поліссі і в Галичині. Зауважте Символічним днем заснування Української повстанської армії (УПА) вважають 14 жовтня 1942 р. Від 2015 р. це державне свято - День захисника України. Роман Шухевич (1907-1950) Член ОУН від 1930 р. Після розколу ОУН приєднався до бандерівської фракції, увійшов до проводу ОУН(б), брав участь у створенні «Карпатської Січі». Фактичний командир батальйону «Нахтігаль» (1941). У серпні 1943 р. на Третньому надзвичайному зборі ОУН його обрали головою бюро проводу ОУН(б) та головним комендантом УПА. У липні 1944 р. він став головою Генерального секретаріату УГВР. Поступово вдосконалювалася і структура управління й командування УПА. Бойові формування підпорядковувалися трьом командуванням: УПА-Північ, яке охоплювало	Чому націоналісти отримали підтримку місцевого населення? (Радик П.) Робота з фейками. Чому постать Р.Шухевича намагаються спотворити пропагандисти, прив'язати до нього злочинні дії (Чугайда М.)? Який міф Вас найбільше вразив?	аксіологічна Логічна Аксіологічна Громадянська соціальна
--	--	--	---

	Волинь і Західне Полісся, Житомирщину, Північно-Західну Київщину; УПА-Захід - Галичину, Буковину, Закарпаття і Закерзоння (Холмщину, Лемківщину, Надсяння); УПА-Південь - сучасну Хмельниччину, Вінниччину, західну частину Черкаської та Кіровоградської областей. Крайовим командирам цих трьох генеральних воєнних округів («країв») підпорядковувалися воєнні округи, яким підлягали курені (батальйони), кожен з яких складався з 3-4 сотень по 80-200 бійців. Тактичними формами боротьби УПА були рейди, напади на німецькі гарнізони, склади, обози, сутички з радянськими партизанами, військами НКВС, підрозділами Армії Крайової. У серпні 1943 р. головним командиром УПА став Роман Шухевич (псевдо - Тарас Чупринка). <i>Перегляд відео</i> https://www.youtube.com/watch?v=lcq-N2_qZG8 (Міфи про Романа Шухевича) 4 хв У 1943 р. УПА вела боротьбу на два фронти - проти нацистських окупантів та їхніх союзників, а також проти партизанських загонів. У жовтні - листопаді 1943 р. провела 47 боїв із німцями і 54 бої проти радянських партизанів. Провід ОУН(б) з осені 1943 р. прагнув стримувати її від активних дій проти нацистів, намагаючись зберегти сили для боротьби з комуністичним режимом, оскільки було зрозуміло, що він повертається в Україну. З початком 1944 р. між УПА й частинами Вермахту остаточно склалися	Який міф на ваш погляд є найабсурднішим? Що на ваш погляд потрібно робити для того що не вірити фейкам? Створіть інтелект-карту по розповіді Згадайте, які події перекреслили плани українських націоналістів з відновлення української державності, що зробило неприйнятною ідею українсько-німецької співпраці.(Хлабятий)	Логічна, просторова, хронологічна . Аксіологічна громадянська соціальна
--	--	---	---

	відносини взаємної неагресивності. Гітлерівський уряд звільнив з концтабору С. Бандеру, А. Мельника та інших керівників ОУН. Загін УПА. Хутір Ясенів (Львівщина). 31 серпня 1944 р. Навесні 1944 р. відбулися перші збройні сутички УПА з регулярними радянськими військами та частинами НКВС. Під час однієї з них було смертельно поранено командувача Першого Українського фронту генерала М. Ватутіна. Від початку 1945 р. майже в усіх районах Західної України розпочалися масштабні операції НКВС, які увійшли в історію під назвою першої «Великої блокади». ЦК КП(б)У поставив завдання перед НКВС УРСР завершити розгром УПА до 15 березня 1945 р. Попри великі втрати УПА лишалася досить чисельною і дієвою підпільною організацією. Третій надзвичайний великий збір у серпні 1943 р. затвердив процес демократизації ОУН, скасував принцип однопартійності в суспільстві і державі, проголосив УПА не військом ОУН, а всеукраїнськими збройними силами. Восени 1943 р. командування УПА висунуло ідею створення представницького органу,	На вашу думку, чому західноукраїнське населення сприяло розвитку та конспірації УПА?(Басіста) Знайдіть інформацію з додаткових джерел Про криївки, в яких жили воїни УПА (Ровчак А.)	Інформаційно-логічна Інформаційно-логічне
--	---	---	---

		мета якого - здійснювати політичне керівництво визвольною боротьбою в Україні. Після відповідної підготовки у липні 1944 р. поблизу с. Недільна на Самбірщині (Львівщина) відбувся Перший великий збір за участі різних українських політичних організацій, які сформували тимчасовий парламент України - Українську головну визвольну раду (УГВР) на чолі з К. Осмаком. Генеральний секретаріат УГВР - Тимчасовий уряд воюючої України - та секретаріат військових справ очолив Р. Шухевич. УПА була формально підпорядкована УГВР. Представники ОУН(м) відмовилися увійти до УГВР. Зусиллями УГВР створювалися органи місцевого самоуправління, система постачання військових формувань і шпиталів, вишкільні центри, служба пропаганди тощо. Зауважте Довгі десятиліття ті учасники Другої світової війни, які боролися в лавах Української повстанської армії, були зневаженими і забутими, бо в СРСР згадка про УПА була небезпечною, учасникам повстанського руху було відмовлено у визнанні й шанобливому ставленні до них. Дослідження історичних джерел, зокрема архівних документів, з яких можна довідатися про діяльність УПА, стало можливим тільки в незалежній Україні.	На вашу думку, за рахунок чого УПА вдавалося так довго продовжувати свою діяльність, та протистояти двом трьом режимам? Якою була мета створення представницького органу УПА? (Сліпко Р.)	громадянська Логічна громадянська Пошукова Інформаційна Логічна аксіологічна
--	--	--	---	--

Кирило Осьмак (1890-1960)

На початку 1917 р. працював у Київському губернському земстві, від якого увійшов до Української Центральної Ради. У 1928 р. був заарештований. У 1930 р. за обвинуваченням в участі в «СВУ» засуджений на три роки концтабору. У 1938-1940 рр. був ув'язнений за обвинуваченням у підготовці терористичного акту й антирадянській агітації. У січні 1941 р. приїхав до Києва, де перебував до 1943 р. З вересня 1943 р. мешкав у Західній Україні, брав участь в організації УПА. У липні 1944 р. був обраний головою УГВР. У 1944 р. заарештований, перебував в ув'язненні у Львові, Дрогобичі, Києві. 1948 р. засуджений до 25 років ув'язнення, яке відбував у тюрмі у Владимирі (Росія). Помер у в'язниці.

Дайте оцінку Осьмаку (Дуб).

логічна

соціальна

інформаційна

громадянська

Логічна,

		Прочитайте джерело. Документ 2 Із листівки УПА «За що бореться Українська Повстанська Армія» (1943): Документ 3 Німецька пам'ятка про рух Опору на території України (1944 р., листопад): Організація військ і навчання переважно здійснюються за німецькою моделлю. Чисельний склад УПА можна оцінити приблизно: а) 80-100 тисяч бойовиків регулярної армії (військове ядро, що пройшло військовий вишкіл); б) цифри можливої загальної сили повстанської армії встановити неможливо. Українські дані коливаються між 400 тис. і 2 мільйонами вояків. Діяльність УПА. 1. Основний напрям діяльності УПА після завершення боротьби проти німців та припинення активної конфронтації з поляками Після відходу німецьких військ та зниження масштабів польсько-українського протистояння головна увага українського	Роздивіться листівки, прочитайте коментарі до них. » 1. Яке ставлення до персонажів відображають карикатури? 2. Яку оцінку явищ вони демонструють? Чи згодні ви з нею? 3. Які ідеї та політичні погляди обстоює автор? Чому ви так думаєте?» 4. Визначте основні ідеї карикатур і назвіть художні засоби, які їх утілюють. 1.3 якою метою було створено УПА? Які завдання мала УПА під час війни й після неї? » 2. Які зміни в діяльності УПА політичного та економічного характеру передбачено за цим документом? 3. Які із завдань відповідають демократичним засадам? » 3. Які із завдань прийнятні сьогодні, а які - ні? » 4. Які з тез листівки, на вашу думку, найбільше дратували комуністичну владу? (Радик, Приймак, Дуб)	аксіологічна · Логічна Інформаційна Інформаційна аксіологічна
--	--	--	---	---

	визвольного руху перемістилася на протидію Радянському Союзу. Центральним ворогом визвольного руху були визначені радянська влада та Червона армія, які поверталися на західноукраїнські землі. УПА розглядала радянську систему як загрозу українській державності та прагнуло зірвати відновлення тоталітарної влади 2. Форми боротьби УПА проти радянського режиму Боротьба мала характер обмеженої війни, схожої за методами на радянську партизанську тактику часів німецької окупації. Основні форми бойової діяльності: напади на гарнізони, обози, адміністративні установи; саботаж інфраструктури та комунікацій; агітація серед населення проти радянської влади; знищення радянських службовців, зокрема представників НКВД, компартійного апарату, активістів; поширення пропаганди: листівок, звернень, підпільної преси; проведення оборонних і рейдових операцій. Є підстави вважати, що УПА не застосовувала весь свій потенціал, залишаючи частину сил у резерві або законспірованими. Реакція СРСР на діяльність ОУН і УПА ОУН та УПА становили серйозну загрозу для радянської влади у регіоні, оскільки мали	Порівняйте тексти джерела та підручника. » 1. Яку нову інформацію отримали? Як ви думаєте, чому саме в умовах війни став можливим організаційний розвиток УПА? 2. Як діяльність УПА зміцнювала ідею відродження української національної держави? . Використовуючи матеріали пам'ятки й тексту підручника, складіть порівняльну таблицю «Рух Опору на українських землях у Другій світовій війні». Критерії для порівняння оберіть самі.(Для всіх) Чому УПА обрало партизанську тактику ведення боротьби , рейди , засідки, ?(Хлабатий)	Аксіологічна, Логічна інформаційна соціальна аксіологічна Логічна
--	--	---	---

		підтримку серед частини місцевого населення та добре організовану структуру. Для ліквідації українського національно-визвольного руху СРСР залучив значні карально-військові ресурси: ○ війська НКВД, ○ окремі військові частини, інколи рівня дивізії. Радянське керівництво застосовувало комплексні методи боротьби: ○ каральні операції, ○ блокади районів діяльності УПА, ○ масові арешти та депортації населення, ○ агентурно-оперативні заходи Спроби СРСР зменшити підтримку УПА політичними кроками • Паралельно з воєнними діями радянська влада робила спроби “перехопити” український націоналізм та ослабити вплив ОУН(б). • Застосовувалися: ○ декларації про українську культуру та мову, ○ пропагандистські заяви про захист інтересів українців, ○ створення образу СРСР як «визволителя» та «об’єднувача» українських земель.		Інформаційна, логічна громадянська Соціальна Громадянська комунікаційна
--	--	--	--	--

		Мета цих кроків – перенаправити національні настрої в бік радянської ідеології, зменшити авторитет ОУН і УПА та підірвати їхню соціальну базу. /Інформаційно-логічна Вояки УПА під час служби Божої просто неба 3. Суть українсько-польського протистояння часів Другої світової війни Групова робота з акцентом на особистісно-орієнтоване навчання. Клас розподіляється на чотири групи: Ця групова робота проводиться до початку пояснення навчального матеріалу з метою розвинути в учнів логіку та прогностичну складову мислення! А саме на основі раніше вивченого матеріалу потрібно висловити своє припущення щодо суті цієї трагедії її причин сторін конфлікту їхніх дій по відношенню до протилежної сторони, роль третіх сторін, тобто окупаційної адміністрації та ін. Воєнні дії «проти всіх» в умовах Другої світової війни загострили проблему		Інформаційна, логічна, аксіологічна Умовні сторони конфлікту у «волинській трагедії» Розподіл на групи:
--	--	---	--	---

		українсько-польських відносин. Ще 1941 р. розпочалися терористичні акції польської Армії Крайової (АК) проти українського населення Холмщини і Підляшшя. Згодом вони перекинулися на Галичину і Волинь. АК намагалася контролювати землі, втрачені Польщею 1939 р. У 1943-1944 рр. частини АК за допомогою польської поліції і добровольчих загонів із місцевого населення знищили тільки на Холмщині близько 5 тис. українців та спалили десятки сіл. На пропозиції командування УПА розпочати переговори та звернення митрополита А. Шептицького припинити винищення українців польські сили не відповіли. Воєнний спосіб розв'язання конфлікту призвів до збройної конфронтації. Наказом Р. Шухевича було створено Холмський фронт. У наслідок трагічних подій обидва народи зазнали великих втрат, загинули тисячі мирних жителів краю. Одним із найбільшніх епізодів українсько-польського конфлікту була Волинська трагедія 1943 р. Навесні 1943 р. Крайовий провід ОУН(б) на Волині ухвалив рішення про вигнання з Волині місцевих поляків. На той час українці становили до 80 % населення Волині, поляки - 15 %. Обґрунтуванням такого рішення стала потреба перешкодити планам польських політичних сил повернути повоєнній Польщі Західну Україну. Мала прихильників також ідея покарання місцевих поляків за співпрацю з гітлерівцями чи радянськими партизанами, тобто ідея відплати	1.Українські селяни 2. Польські селяни 3. УПА 4.Армія крайова. Для кожної з груп пропонуються запитання на які вони шляхом «мозкового штурму» повинні знайти відповідь, кожна сторона повинна дати відповідь від своєї групи, тобто висловлювати інтереси сового стану! В чому ви вбачаєте суть та причини цього конфлікту? Яким було становище Українських та польських селян на Зах укр зем у II Речі Посполитій, які протиріччя та конфлітки ставалися між ними, що підштовхувало їх на конфлікти та збройну боротьбу?? Які цілі переслідували УПА та АК на Зах укр зем, яку діяльність могли розгорнути ці організації під час окупації, що підштовхували та спонукало її до конфронтації та збройної боротьби, як насильство могло виправдовуватися як з однієї так і з іншої сторони ?? Роль у конфлікті окупаційної влади, як вони могли провокувати конфлікт та ін? Знайдіть фото із злочинами АК. Про що воно свідчить це фото? Які емоції воно у вас викликає? (Приймак С.)	Логічна
--	--	---	---	---------

		за кривди українцям. Тож дії УПА підтримувала частина місцевих українців. Спочатку акції українських повстанців були спрямовані проти польських співробітників гітлерівської адміністрації, та поступово вони поширилися також на польських селян. 11-13 липня 1943 р. стався виступ проти місцевих поляків. Загони УПА майже одночасно атакували десятки польських поселень. Польські партизанські загони та польська допоміжна поліція відповіли на події 11 липня масовими нападами на українські села. Зауважте За польськими підрахунками, під час Волинської трагедії з польського боку загинули щонайменше 35 тис. осіб (здебільшого польських селян), з яких 18 тис. - із встановленими прізвищами; з українського боку загинули до кількох тисяч осіб. В Україні подібних до польських підрахунків не проводили. На думку українського історика Ю. Шаповала, «у цьому кривавому протистоянні поляки втратили до 40 тисяч, а українці - до 16 тисяч осіб». Документ 4 «Чи можна характеризувати антипольську акцію УПА як геноцид польського населення "кресів"? Прочитайте фрагмент джерела. »	Чому АК проводила терористичні дії по відношенню до українців Холмщини, Підляшшя , Галичини і Волині Що спонукало ОУН провести вигнання поляків з Волині Поміркуйте, що дає підстави для пропонованого висновку історика. Наведіть кілька аргументів на підтвердження або спростування викладеної думки.	Інформаційно-логічна Аксіологічна мовленнєва Інформаційна, логічна Соціальна
--	--	---	--	---

		Документ 5 Зі звернення ОУН до поляків (липень 1943 р.) Інструкція УПА (грудень 1944 р.)	1. Як у ньому пояснено причини українсько-польського конфлікту 1943 р.? » 2. Про що, на вашу думку, може свідчити наскрізне вживання поняття «польські імперіалістичні провідники»? » 3. Що вказує на пропагандистський характер джерела? (Володин П., Сидорик П.) Проаналізуйте зміни у тактиці і стратегії. Хлабатиї Чим вони були викликані? Дуб	Логічна Громадянська Аксіологічна інформаційна
--	--	--	---	--

10 хв	VI. Систематизація знань .		1. Установіть хронологічну послідовність подій: » Початок Карпатського рейду Сумського партизанського з'єднання С. Ковпака » Створення Української головної визвольної ради (УГВР) » Створення Української повстанської армії.(Струтинець, Дуб, Олексин , Маньків) 2. Покажіть на карті території, на яких розгорнули діяльність радянські партизани та УПА. Встановіть причиново-наслідкові зв'язки між теренами дій руху Опору та географічними особливостями регіонів, режимом різних окупаційних зон тощо.(Басіста , Бітківський, Перегінчук) 3. Підтвердіть фактами або спростуйте слушність твердження історика. «Перед наступом Червоної армії західноукраїнські землі стали тереном,	Хронологічна Просторова логічна
-------	-------------------------------	--	--	--

			де взаємно поборювали одна одну водночас чотири сили: німецькі окупанти, Українська Повстанська Армія, польська Армія Крайова та "червона партизанка". Кожній з цих сил йшлося про завоювання (чи збереження) свого військово-політичного контролю над Західною Україною, щоб у майбутньому втримати її у своїй державі» (сучасний український історик Я. Грицак).(Зварич) 4. Прокоментуйте тезу, у якій утілено основну ідею діяльності ОУН(б) у 1942 р.: «У час. коли на Сході стоять ще мільйонні більшовицькі армії, всяка наша збройна акція проти німців була б поміччю Сталіну». Узагальніть, у чому суперечність руху Опору в Україні. У чому полягає його значення?(Хлабатий)	Логічна Логічна аксіологічна Логічна
2 хв	VII . Висновки	Рух Опору в Україні під час Другої світової війни був неоднорідним і складався з політично та ідеологічно різних сил, які мали		Логічна Аксіологічна інформаційна

		власні програми, цілі й бачення майбутнього України. Попри значні відмінності, усі ці сили були об'єднані спільним завданням — боротьбою проти нацистських окупантів та прагненням звільнити українську територію від іноземного поневолення. До складу руху Опору входили: 1. радянське підпілля і партизани, які діяли в інтересах СРСР; 2. українське націоналістичне підпілля (ОУН і УПА), що боролось за створення самостійної української держави; 3. польський рух Опору (Армія Крайова), підпорядкований польському уряду в еміграції. Кожен із цих рухів застосовував власну стратегію боротьби: одні діяли від початку війни, інші вступали в боротьбу пізніше; частина рухів вступала у тимчасові союзи, інші вели безкомпромісну боротьбу на кілька фронтів. Усі складові руху Опору зробили внесок у спільну справу — поразку нацистської Німеччини та визволення України. Після звільнення території України радянські партизанські загони були розформовані та включені до складу Червоної армії, що свідчило про завершення їхньої основної функції. Натомість боротьба УПА не припинилася: українські націоналісти продовжували опір радянському режиму й репресіям НКВС аж		
--	--	--	--	--

		до середини 1950-х рр., демонструючи тривалу та жертовну відданість ідеї незалежності.		
1 хв	VIII. Домашнє завдання.		Дайте відповіді на 1,4,5,6,9 запитання після параграфа 33. Написати щоденникові записи (від імені очевидця або вояка), спираючись на інформацію з джерел.	Інформаційна. Логічна Аксіологічна хронологічна